

1884-1971

Henri Maclaine Pont

architect, constructeur, archeoloog

Gerrit de Vries
Dorothee Segaar-Höweler

BONAS

STICHTING BONAS | NEDERLANDS ARCHITECTUURINSTITUUT

TER HEIDE (GEMEENTE ZEIST) | STATIONSGEBOUW SEMARANG | KANTOORGEBOUW TEGAL 1911 | DIENSTWONINGEN TEGAL 1911-1914 | HOTEL SEMARANG 1912 | PAKHUIS TEGAL 1912-1914 | LOODS SEMARANG 1912-1914 | WOONHUIZEN PURWOKERTO 1912-1914 | PAKHUIZEN TEGAL 1912-1914 | WOONHUIZEN SEMARANG 1914 | TENTOONSTELLING SEMARANG 1914-1915 | STEDEBOUWKUNDEBOUWKUNDIGE STUDIE SEMARANG 1918 | TECHNISCHE HOOGESCHOOL BANDUNG 1918-1920 | WOONHUIS JAKARTA WELTEVREDEN 1921 | WOONHUIS WELTEVREDEN JAKARTA 1921 | WOONHUIZEN SURABAYA 1925 | PROEFWONING SEMARANG 1925 | MOSKEE CIREBON 1926 | DIENSTWONINGEN INDONESIË 1927 (OMSTREEKS) | MUSEUM TRAWULAN 1929-1931 | KERK WLINGI 1932 | WACHTHUISJES SIDOARJO 1935-1942 | SCHOOL SIDOARJO 1935-1942 | KERK PUHSARANG 1936 | SCHOOL GADUNGAN 1937 | KUNSTNIJVERHEID 1937 OMSTREEKS | MEUBELEN 1939 | BUREAU 1946 | GRAFISCHE VORMGEVING 1947 | GRAFSTEEN DEN HAAG 1947 | JEUGDLOKAAL 1947 (OMSTREEKS) | KUNSTNIJVERHEID JAVA 1948 | WOONHUIS SLUIS 1948 | TEKENINGEN 1948 (OMSTREEKS) | FABRIEK MET KANTOOR BANDUNG 1949 | LUCHTVAARTGEBOUWEN 1951-1952 | KUNSTNIJVERHEID JAVA 1953 | WOONHUIS 1954 | KUNSTNIJVERHEID DEN HAAG 1956 | STEDEBOUWKUNDEBOUWKUNDIGE STUDIE SEMARANG 1918 | TECHNISCHE HOOGESCHOOL BANDUNG 1918-1920 | WOONHUIS JAKARTA WELTEVREDEN 1921

BK W.H. Pont-3

873

H

10-09
Architectura & Natura
€ 24.50

873644/5032981

1884-1971

Henri Maclaine Pont

architect, constructeur, archeoloog

Gerrit de Vries
Dorothee Segaar-Höweler

Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen

Onder redactie van Radboud van Beekum, Jean Paul Baeten, drs. Annemiek Teesing, dr. Jan Vredenberg

Rotterdam 2009

TU Delft Library
Architecture
Julianalaan 134
2628 BL DELFT

TU Delft Library
Faculteit BK

C 5032981

TU DELFT LIBRARY
Architecture

BONAS

Dit boek verschijnt op initiatief van de Stichting Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedebouwkundigen (BONAS). Het onderzoek kon worden uitgevoerd dankzij faciliteiten, beschikbaar gesteld door het Nederlands Architectuurinstituut en financiële bijdragen van het Stimuleringsfonds voor Architectuur en de familie Maclaine Pont.

ISBN/EAN: 978-90-76643-36-6

Colofon

vormgeving: Manifesta (Karin Nas-Verheijen), Rotterdam

druk: RS Drukkerij, Den Haag

productie: Radboud van Beekum

omslag: Kerk voor de r.k. missie, Puhsarang

Niet alle rechthebbenden van de gebruikte illustraties konden worden achterhaald. Belanghebbenden wordt verzocht contact op te nemen met Stichting BONAS, Museumpark 25, 3015 CB Rotterdam.

De volgende architecten(bureaus) ondersteunen door een extra financiële bijdrage in de vorm van een steunabonnement op de boekenreeks het werk van BONAS:

Abrahamse De Kock Architecten BNA, Dordrecht	Humblé Architecten BV, Maastricht
Van den Acker Architecten, Deurne	JHK Architecten, Utrecht
ADP Architecten, Amsterdam	De Jong Gortemaker Architecten en ingenieurs, Rotterdam
a/d Amstel architecten, Amsterdam	Wessel de Jonge Architecten bna bv, Rotterdam
Arcadis Nederland B.V., Amersfoort	Kavander Groenesteijn Samenwerkende Architecten, Baarn/Wassenaar
Architecten aan de Maas, Maastricht	Atelier Kingma & Van Mameren, Schiedam
De Architecten Cie./Architecture and Planning, Amsterdam	Kraaijvanger Urbis, Rotterdam
Architectuurcentrale Thijs Asselbergs, Haarlem	Architecten Krijger en Van Rangelrooy en Timmers, Eindhoven
Van Asten Doomen Architecten BNA, Tilburg	Kuiper Compagnons, Rotterdam
Atelier Pro Architekten, Den Haag	Luijten Smeulders Architecten, Tilburg
Axes architecten, Assen	Marx & Steketee Architecten BV, Eindhoven
B en W Architecten, Budel	Mecanoo Architecten, Delft
Bedaux de Brouwer Architecten, Goirle	Mei Architecten en stedenbouwers bv., Rotterdam
Benthem Crouwel Architecten, Amsterdam	Meyer en Van Schooten Architecten BV, Amsterdam
Bonnemayer Architecten, Uden	Min 2 Bouw-Kunst bv, Bergen
BRT Architecten, Alkmaar	Molenaar & Van Winden Architecten, Delft
Architectenbureau Cepezed BV, Delft	Architecten Van Mourik, Den Haag
Jo Coenen & Co Architekten, Maastricht	Neutelings Riedijk Architecten, Rotterdam
Diederendirrix Architecten, Eindhoven	OD 205 Architectuur BV, Delft
DKV Architecten, Rotterdam	Quist Wintermans Architekten BV, Rotterdam
Dobbelaar Advies BV, Rotterdam	Wiek Röling Architect, Haarlem
DOK Architecten, Amsterdam	Architectenbureau Paul de Ruiter bv, Amsterdam
Dura Vermeer Bouw, Rotterdam	Hans Ruijsenaars architecten, Amsterdam
DP6 architectuurstudio, Delft	Rijnboutt van der Vossen Rijnboutt bv, Amsterdam
EGM Architecten, Dordrecht	Scala Architecten, Den Haag
Architectenbureau Ellerman, Lucas, Van Vugt, Rijswijk	Slangen Hulsker Architecten, Haarlem
Engelman Architecten, Roermond	Architectenbureau Snelder BV, Maastricht
f2B architecten bna/bni, Amsterdam	Soeters Van Eldonk architecten B.V., Amsterdam
Dick van Gameren architecten, Amsterdam	Steenhuis Bukman Architecten, Delft
Geurst & Schulze Architecten, Den Haag	van Tilburg Ibelings von Behr Architecten, Rotterdam
Rein Geurtsen & Partners BV, bureau voor stadsontwerp, Rotterdam	TWA architecten, Burdaard
Geusenbroek Stefanova Architectenbureau, Amsterdam	Rudy Uytenhaak Architectenbureau BV, Amsterdam
Greiner Van Goor Huijten architecten BV, Amsterdam	Paulus van Vliet Architecten, Utrecht
Hans van Heeswijk Architecten, Amsterdam	Voets Architectuur en stedenbouw, Delft
Henket & partners architecten, Vught	Architectenbureau Marius van den Wildenberg, 's-Hertogenbosch
Van Herk & de Kleijn Architecten BV, Amsterdam	Van Wylick Architecten, Eindhoven
HKB Stedebouwkundigen, Groningen	Zwarts & Jansma Architecten, Amsterdam
Architectenbureau Hoppenbrouwers, Bergen op Zoom	

Henri Maclaine Pont 1884-1971

architect, constructeur, archeoloog

Gerrit de Vries

7	Voorwoord
9	Inleiding
10	Indië aan het begin van de twintigste eeuw
12	Tegal
18	Semarang
23	Bandung
33	Volkshuisvesting op Java
35	Architectendiscours
38	Javaans bouwen
47	Majapahit
50	Evenwichtzoekend dak
54	Kerk in Puhsarang
62	De Tweede Wereldoorlog en het vervolg
68	Samenvatting
70	Noten

Oeuvrecatalogus Henri Maclaine Pont
Dorothee Segaar-Höweler

73	Oeuvrecatalogus
115	Lezingen
117	Publicaties door Henri Maclaine Pont
119	Literatuur
123	Register personen en instellingen
126	Illustratie verantwoording

woodward

In de Nederlandse architectuurgeschiedschrijving is Henri Maclaine Pont goeddeels onbekend. In Indonesië kan zijn oeuvre bepaald niet als vergeten worden aangemerkt. In 1988 plaatste Helen Ibbitson-Jessup in haar proefschrift, *Netherlands Architecture in Indonesia* Maclaine Pont op een voetstuk, zoals trouwens ook zijn kortstondige compagnon Karsten. Daarbij liet ze diverse architectonische en constructieve kwaliteiten nog buiten beschouwing.¹ Ben van Leerdam legde in zijn proefschrift uit 1995 juist meer de accenten op de archeologische en stedenbouwkundige aspecten dan op de architectuur van Maclaine Pont.² Verder wordt het werk van Maclaine Pont vermeld in Huib Akihary's overzicht van de moderne architectuur in Indonesië³, en in ettelijke verspreide publicaties, waaronder artikelen in tijdschriften. In Indonesië bestaat er onder studenten veel waardering voor zijn werk, en er worden regelmatig publicaties en proefschriften aan hem gewijd. Toch ontbreekt nog veel kennis over de architectuur en de constructies van Maclaine Pont, en over zijn inspiratiebron: de pendopo. Het hierna volgende bevat een aanzet om daarin te voorzien. Probleem hierbij is dat Maclaine Pont in zijn jonge jaren veel heeft gepubliceerd, maar het latere ontwerpwerk door hem maar spaarzaam is beschreven, deels omdat hij zijn andere werk, op archeologisch gebied voorrang verleende. Na het verkennende werk van Van Leerdam is het onderzoek weer een paar stappen verder. Gerrit de Vries tracht bij benadering te achterhalen wat Maclaine Pont voerde tot zijn 'scheppend denken en schouwend doen', waarbij hij vooral de bouwwerken voor zichzelf laat spreken. Dorothee Segaar heeft aan de hand van hernieuwd archiefonderzoek het oeuvre van Maclaine Pont met de nodige werken weten uit te breiden. Tevens is uit het familiearchief Van Mens-Maclaine Pont nieuw beeld- en archiefmateriaal tevoorschijn gekomen en in deze monografie verwerkt.

Henri Maclaine Pont leefde van 1884 tot 1971. Hij kende twee werelden. Hij werd in Nederlands Indië geboren en volgde in Nederland de middelbare school en de studie tot bouwkundig ingenieur. Zijn eerste zelfstandige werkstuk als architect was het ontwerp voor het hoofdkantoor van een spoorwegmaatschappij op Java, in 1911. Hij profileerde zich ermee als vooruitstrevend westers architect, met kijk op alle actuele vereisten voor zo'n gebouw in de tropen, en kreeg waardering van opdrachtgevers, publiek en collega's. Opvallend in zijn toelichting erbij is een uitvoerige betuiging van affiniteit met de inheemse bouwkunst, de capaciteiten van de lokale ambachtslieden en hun houding en inzet.

In zijn volgende grote werk, de Technische Hogeschool in Bandung in 1919, vond hij aanleiding Indische dakvormen toe te passen, ontleend aan de traditionele bouwwijze. Ook hier ontwierp hij een volstrekt doelmatig 'westers' samenstel van ruimten. Dit werd gedekt met uiterst functionele ventilatiezolders, onder een beproefd lokaal materiaal: hardhouten *sirappen* (shingles), in passende detaillering. Het complex, indrukwekkend en schilderachtig tegelijk, met het voorkomen van een Javaans vorstenpaleis, werd in Indonesië direct door velen geapprecieerd. Maar er was in commentaren ook wel verwondering dat juist op deze wijze de functie van een technische hogeschool werd verbeeld. Zijn weinig ervaren opdrachtgevers namen bij de uitvoering ongelukkige beslissingen die de relatie met hun architect bedierven.

De jaren daarna bekleedde Maclaine Pont, overigens met verve, een ambtelijke betrekking. Hij ontwierp weinig meer; wel werd naar zijn ontwerp in 1925 een bijna ideale kampong⁴ gebouwd, in zelfbouw door de bewoners. Ook gaf hij in woord en geschrift zijn kijk op het vele waardevolle dat de autochtone architectuur bevatte, en dat verder gebracht zou kunnen worden. De architect en hoogleraar C.P. Wolff Schoemaker⁵ bestreed deze laatste opvatting fel.

Vaak vestigde Maclaine Pont aandacht op een oeroud inheems bouwtype, de pendopo, dat in zijn bouwwijze een verhoogde weerstand suggereert tegen aardbevingsgeweld. Rond 1928 ontwikkelde hij stapsgewijs het prototype van een dakconstructie die als een verbeterde versie van de pendopo is op te vatten. Zeer economisch, bestand tegen storm en aardbeving, en met

een ranke ondersteuning die veelzijdig gebruik toelaat. Een glimp van de ruimtelijke en architectonische kwaliteiten van deze uitvinding is nog te zien in een kerkje te Puhsarang. Een getuigenis van opmerkelijk pionierswerk op twee terreinen die pas decennia later tot ontwikkeling zouden komen: resistentie tegen aardbevingen, en materiaalbesparing door een geavanceerde constructie. Met als resultaat een beschuttende ruimtevorm, waarin wijds panoramisch uitzicht samengaat met een verheffend opwaarts elan. Op een sterk vergrote uitvoering van dit evenwichtszoekende ofwel equilibripetale bouwwerk verkreeg hij, veel later, octrooi.

De pragmatische, experimentele werkwijze waarmee hij erin slaagde dakconstructies te verwezenlijken, kennen wij vooral van architecten als P.L. Nervi (1891-1979), J. Prouvé, (1901-1984), Fr. Otto (*1925), R. Piano, (*1937), S. Calatrava, (*1951) en anderen, beduidend later. Aan de Technische Hogeschool Delft werd in de jaren zestig door ir. P. Huybers geëxperimenteerd met lichte vouwdaken. Het instituut van Frei Otto werkte, medio jaren vijftig, aan het concentreren van de drukkrachten in enkele elementen, onder maximaal expanderen van de dakdelen die op trekkracht worden belast. Maclaine Pont werkte in 1928 precies zo. Dat zijn werk zolang nogal onopgemerkt is gebleven, heeft onder meer te maken met de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. Na de Tweede Wereldoorlog was hij in feite te oud om in Nederland als architect nog aan werk te komen, en op zijn voorwaarden wilde het bedrijfsleven de verdere ontwikkeling van zijn constructies die nodig zou zijn geweest niet bekostigen.

Indië aan het begin van de twintigste eeuw

Henri Maclaine Pont werd geboren in Batavia, nu Jakarta, in 1884. Zijn vader, Pieter Maclaine Pont, afkomstig uit een geslacht van bestuurders en dominees, was vanaf 1878 advocaat, aanvankelijk in Padang, later in Batavia. Zijn praktijk beëindigde hij abrupt in 1893. Hij was berispt naar aanleiding van een klacht; zijns inziens zou dit zijn verdere werk in Indië schaden. De rechtmatigheid van de berisping werd naderhand van veel zijden tegengesproken.⁶ Hij vervolgde zijn praktijk in Den Haag.

Zijn moeder, Lucie Henriette Gertrude de Vogel, stamde van moederszijde af van een inlandse vrouw, binnen de familie naar haar herkomst van het gelijknamige eiland in de Molukken 'Oma Buru' genoemd. Naast Henri werden nog vijf kinderen geboren: Johanna (1878), Archibald (1883), Willem Pieter (1885), Geertruida (1892) en Pieter Anton (1895). Vanaf 1893 woonde het gezin in Den Haag. Na de middelbare school volgde de jonge Henri aanvankelijk de studie mijnbouwkunde aan de Polytechnische School in Delft. Hij veranderde in 1904 van studierichting na een fietstocht naar de Noord-Franse kathedralen, die hij met zijn studievriend Thomas Karsten (1884-1945) maakte. Hij sloot in 1909 zijn studie voor bouwkundig ingenieur af aan de Technische Hogeschool Delft, die na een reorganisatie voortkwam uit de Polytechnische School.⁷ Tot zijn studiegenoten behoorden onder meer F.J.L. Ghijsels (1882-1947), later als architect-aannemer ook werkend op Java, en M.J. Granpré Molière (1883-1972) met wie Maclaine Pont en Karsten in Delft een huis deelden. Tijdens zijn studie ontwikkelde Maclaine Pont al belangstelling voor het katholicisme, wat hem in conflict bracht met zijn streng protestantse vader. Als trotse nazaat van geuzen die in de eerste jaren van de Tachtigjarige Oorlog de Spaanse stadhouder Bossu hadden verslagen in een slag op de Zuiderzee, had deze weinig op met katholieken. Pas in 1931 zou Maclaine Pont daadwerkelijk tot de Moederkerk toetreden. Vanaf 1909 deed Maclaine Pont op het architectenbureau van C.B. Posthumus Meyjes sr. (1858-1922) in Amsterdam bijna twee jaar ervaring op met de praktijk van het vak, onder meer bij de bouw van een blindeninstituut voor kinderen in Huis ter Heide in opdracht van de Prins Alexander Stichting.⁸

Maclaine Pont had de ambitie in Indië als architect aan de slag te gaan en keek uit naar een kans ertoe. Men beweerde wel dat in Indië mooi werk voor het opscheppen lag. Inderdaad had tien jaar tevoren theeplanter K.A.R. Bosscha⁹ al gemerkt dat op heel Java maar een handvol gediplomeerde architecten te vinden was, toen hij een eigen woonhuis wilde laten bouwen. De meeste bouwplannen werden getekend door bouwkundigen, opzichters of uitgediende militairen van de genie. Zij woonden zo ver weg dat hij zijn huis evengoed door zijn zwager in Nederland kon laten ontwerpen, de architect J.F. Klinkhamer in Amsterdam. Bosscha bezat ruime middelen. In een aantal decennia had hij, omringd door enige familie, in de Preanger de plantage Malabar tot ontwikkeling gebracht. De kwaliteit van de thee werd als de beste ter wereld beschouwd, en er waren rijke oogsten. Hij was niet de enige succesvolle ondernemer, maar hij hoorde wel tot de eersten die na 1870 rechtstreeks grond hadden kunnen aankopen en cultiveren, met eigen personeel, zonder dure concessies en andere bemoeienis van corrupt inlands bestuur en gouvernementeel gezag.

Een liberale regeling was al tussen 1811 en 1817 ingeleid door de Engelse interim-bewindvoerder Sir Thomas Stamford Raffles, die het zwakke economisch bestel in Nederlands-Indië na het faillissement van de VOC nieuw leven wilde inblazen. Die nieuwe aanpak was tot de invoering van de Agrarische Wet van 1870 door tegenwerkende krachten nauwelijks van de grond gekomen. Maar vanaf 1870 verrezen inderdaad bloeiende ondernemingen in suiker, hout, rubber, erts en tabak. De Deli-Maatschappij, die omblad voor sigaren leverde, beloonde tegen 1900 zijn aandeelhouders met een dividend van honderd procent per jaar, jaar in jaar uit.

Omdat al die producten ook vervoerd moesten worden, investeerde Bosscha zijn grote winsten deels buiten het eigen bedrijf, ondermeer in spoorwegen. Daardoor kon hij zijn zwager Klinkhamer in 1903 verblijden met de opdracht voor een groot kantoorgebouw voor het spoorwegbedrijf NISM in Semarang, dat in de volksmond de naam *gedung Seribu Pintu* kreeg, het gebouw met duizend deuren. Klinkhamer wist van Indië wat zijn familie hem ervan had verteld en geschreven; hij is er zelf nooit geweest.

Hij werd benoemd tot professor Functioneel Ontwerpen in Delft, en zorgde ervoor dat hij van Bosscha, een man met zeer veel connecties, nuttige informatie kreeg om een deugdelijk plan te maken. Zo ontwierp hij voor het kantoorgebouw in Semarang een goed functionerende dubbele gevel, waarbij een ten dele besloten loggia het intense licht voor de raamopeningen wegvangt. Daarmee vermeed hij een fout van H.P. Berlage (1856-1934), die lang voor hij zelf met Indië kennismakte al zeker twee gebouwen in dat land had ontworpen. Zijn kantoor voor Levens- en Lijfrenteverzekeringsmaatschappij 'De Algemeene' zorgt sinds 1901 voor een stukje Nederlands voorkomen aan de voormalige Willemskade 19-21 in Surabaya. Maar de hoge boogramen zijn niet hoog genoeg om binnen redelijk daglicht te bewerkstelligen, want daarvoor is het pand te diep, en bij het raam is het een oven. Ook is de aansluiting op de weg nogal ongelukkig, door een trapje dat midden in het verkeer uitkomt.

Berlage maakte in 1923 een reis door Indië, bezag of zijn ontwerp voldeed en wist dat er interessantere stof zou zijn om later over te schrijven. Hij had de opdracht verworven doordat de Nederlandse directie van de verzekeringsfirma hem een voorlopig ontwerp van de lokale architect M.J. Hulswit had voorgelegd voor commentaar. In een overigens welsprekende brief kwalificeerde hij dat plan als 'een villa-achtig winkelhuisje in een kleine gemeente'.¹⁰ Hij mocht vervolgens zelf een beter plan maken. In zijn latere boek *Mijn Indische Reis*¹¹ haalt Berlage aangename herinneringen op aan een rijtoer door Bandung met collega Charles Wolff Schoemaker en diens broer. Daarbij is dan even niet ter sprake gekomen wat Charles vond van 'De Algemeene' in Surabaya, want deze noemde naderhand met nadruk juist dat gebouw volstrekt ongeschikt voor de tropen.¹²

Ruimtelijk ordenen is in de praktijk het integraal doordenken van nieuwe stadsuitbreiding, en het profiteren van een stadsbrand, bedrijfssluiting, of spoorweg-aanleg om de openbare ruimte, de wegen, pleinen en parken, te verbeteren in functie en beleevingswaarde. Zulke aandacht staat in Europa op hoog peil en bij uitstek in Nederland wordt daar, al sinds de eerste waterschappen, ook het landschap sterk bij betrokken. Deze beschaving, hier zo gevestigd, lijkt in Indië lange tijd vergeten. Voor die onverschilligheid

bestaan veel oorzaken, alle mogelijk erop terug te voeren dat driekwart van de blanke samenleving daar maar een jaar of tien hoopte te wonen en dan rijk te repatriëren. Velen hadden bovendien werk waarin met regelmaat verhuisd werd naar een andere standplaats. Hun hele inventaris was vaak vlottend; bij verhuizing werd het meeste verkocht en op de nieuwe standplaats tweedehands verworven. Dat men daar anders naar zijn ambian- ce keek dan hier is te begrijpen. Pas begin twintigste eeuw werd geleidelijk voor velen de verblijfshorizon royaler.

In de gunstiger economie rijpte als late vrucht van Multatuli's Max Havelaar de Ethische Politiek: het inzicht dat ook inlandse kinderen recht op scholing moesten krijgen, dat hun medische zorg niet mocht afhangen van religieuze liefdadigheid en dat werkvolk een behoorlijk loon verdiende.

Ook kregen geleidelijk Nederlandse coryfeeën ontwerp opdrachten in de tropen. Overigens waren in de bouw de typisch tropische omstandigheden al sinds de tijd van Jan Pieterszoon Coen (1619, stichting van Batavia) tot aan het begin van de twintigste eeuw vrijwel genegeerd, zeker bij openbare en utilitaire gebouwen. De pogingen strekten de nieuwe generatie architecten wel tot voorbeeld. Die generatie was in aantocht; nog voor 1900 werd de Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië opgericht.

In Javaanse steden zien we uit de jaren 1910 tot 1940 verhoudingsgewijs minstens zoveel interessante moderne gebouwen en stadsgezichten als in Nederland. Ze zijn vaak in goede staat, sommige zijn excellent. Vroeg werk van Maclaine Pont behoort daartoe. De zelfverzekerdheid waarmee architecten als Wolff Schoemaker in de jaren twintig hun misprijzen begonnen te uiten over de inlandse bouwtraditie berustte op een geloof in de superioriteit van moderne betonnen vloeren en stenen wanden, die een veel grotere capaciteit hebben voor koeling in de uren van de nacht dan de inlandse bouw. Ook zijn deze brandveilig en vrij van ongedierte en schimmels. Staalconstructie maakt ze min of meer bestand tegen seismische krachten. De deugden van inlandse bouwvormen en materialen, economisch, snel te verwerken en te prefabriceren, vlot te vervoeren en gemeenschappelijk te bouwen, werden genegeerd.

Tegal

Dit, zoals geschetst, was het land waar Maclaine Pont aan het werk wilde. Er was een belangrijke spoorlijn langs de noordkust van Java in aanleg, waarvan de concessie voor het traject Semarang-Cheribon, van 7 december 1893, in handen was gegeven van de Nederlandsch-Indische Spoor- en tramwegmaatschappij NISM. De concessie was weer door haar overgedragen aan dochtermaatschappij SCS, de Semarang-Cheribon-Stoomtram Maatschappij. Deze onderneming had behoefte aan een representatief hoofdkantoor in Tegal, aan de noordkust van Java en zocht een architect in tijdelijke dienst voor het ontwerpen en uitvoeren ervan. Behalve aan het ontwerp voor het nieuwe hoofdkantoor zou de nieuwe staffunctionaris ook werken aan het toekomstige station in Tegal en aan een wijk met dienstwoningen. Vervolgens wachtte in

Noor Gerlings en Henri Maclaine Pont op hun verlovingsreceptie op 24 september 1909

Semarang-West een toevoeging aan het station Poncol, de verbouwing van het Tramhotel en ook dienstwoningen voor de Serajudal Stoomtram Maatschappij in Purwokerto.

De SCS-directie zetelde in Den Haag. Daar was ir. J.Th. Gerlings één van de directieleden die beslisten over de aanstelling van stafpersoneel. Gerlings' oudste dochter Leonora Hermine (Noor) was verloofd met een veelbelovende jonge bouwkundig ingenieur, Henri Maclaine Pont, in Batavia geboren en opgegroeid. Zij zouden trouwen in oktober 1910.

Gerlings en zijn collega's overwogen deze jonge architect aan te stellen voor de taak in Tegal. Uit de Technische Hoogeschool Delft kwamen goede referenties over hem van zijn oud-docent, prof. Klinkhamer. Van diens hand was het al genoemde grote kantoor in Semarang, voor de Nederlandsch-Indische Spoor- en Tramwegmaatschappij (NISM), moedermaatschappij van de SCS. Klinkhamer liet de SCS meteen weten dat hij zelf ook beschikbaar was voor advies. De spoordirectie had het liefst een ontwerper in ondergeschikt dienstverband, maar wilde ook de ervaring van Klinkhamer wel benutten, subsidiair hem niet voor het hoofd stoten. Ze benoemde Maclaine Pont voor de taak in Tegal en stelde voor dat Klinkhamer en hij samen een korte voorstudie zouden doen. Met een medewerker van Klinkhamer, B.J. Ouëndag, werd een eerste schets gemaakt, in de weken voor hij op 1 januari 1911, samen met zijn vrouw Noor, met de boot naar Indië zou afvaren.

De spoorwegdirectie in Tegal zal opgekeken hebben van het dik pakket tekeningen dat werd bezorgd, een week of wat na aankomst van hun jonge ontwerper. Ook Maclaine Pont, die nog bezig was met de eerste kennismaking, moet verbaasd geweest zijn. Het omvatte een compleet ontwerp voor het hoofdkantoor van de SCS van het bureau Klinkhamer, in afwijking van de afspraken.

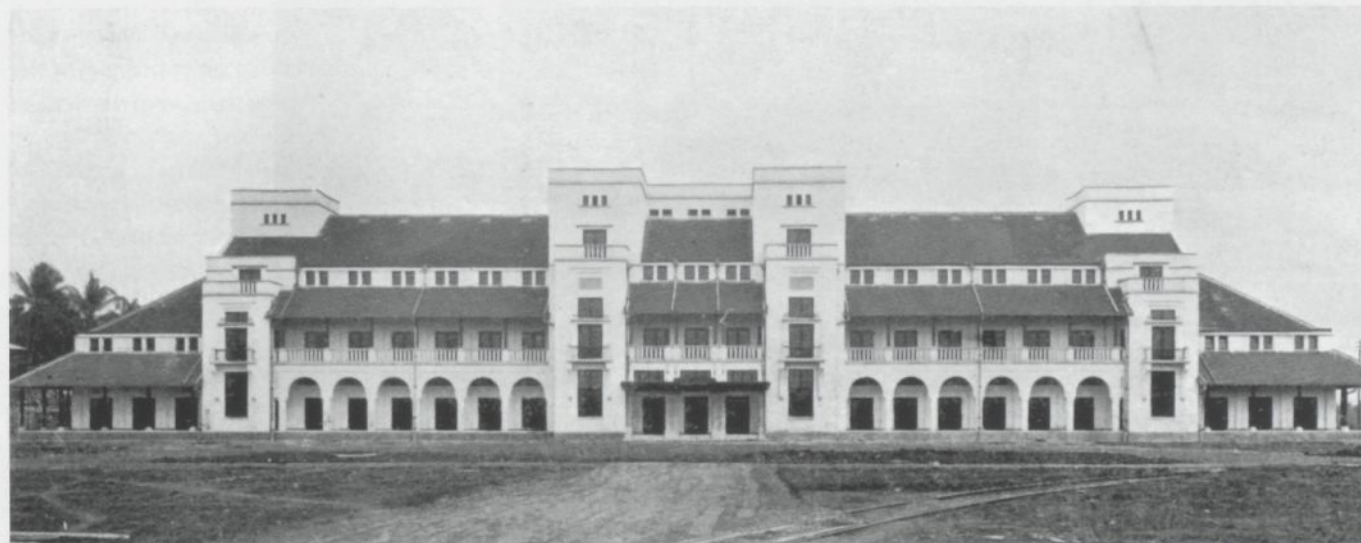
Ook Maclaine Pont had tijdens de reis bepaald niet stilgezeten. Wat hij zijn opdrachtgevers al snel kon laten zien week verregaand af van het voorstel van bureau Klinkhamer. Zijn plan werd met instemming begroet; Klinkhamer kreeg een beleefd dankwoord retour en een vergoeding conform de afspraak. Later bij de

Eerste schetsontwerp hoofdkantoor SCS Tegal, Java, B.J. Ouëndag en H. Maclaine Pont 1911

opening zou manager ir. James trots vermelden dat hun architect destijds in een periode van twee weken zijn tekeningen klaar had, zoals dagblad *De Locomotief*³ berichtte. Achterop het eerste schetsontwerp schreef Maclaine Pont: 'door wijzigingen in het programma van eisen niet nader uitgewerkt', nadat zijn schoonvader in maart 1911 in Tegal was geweest en wat knopen had doorgehakt.

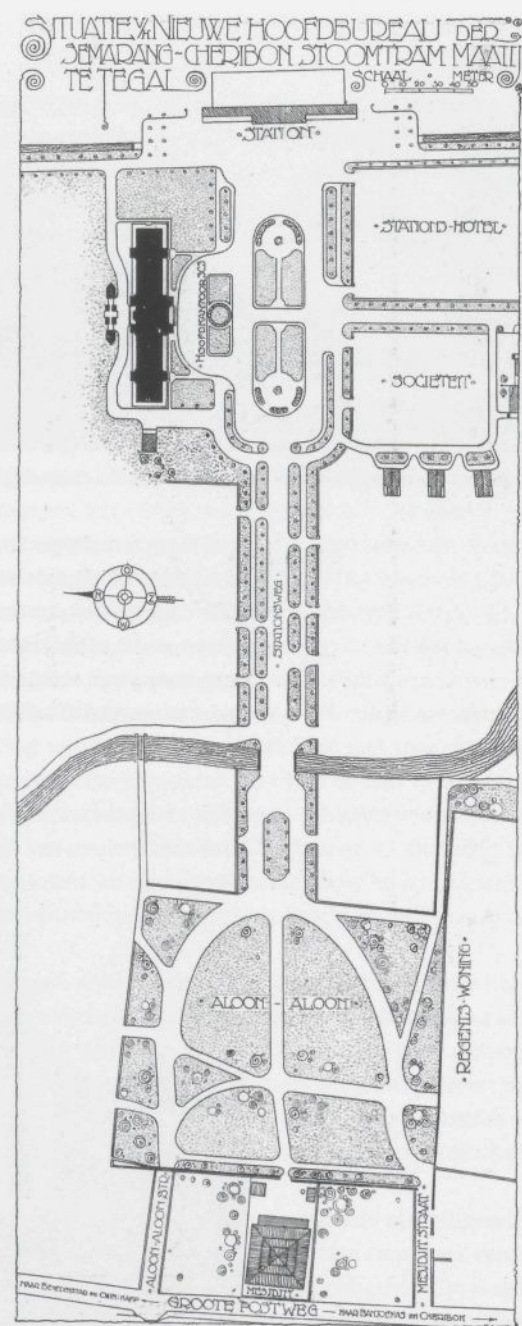
Het gebouw is uitgevoerd volgens Ponts nieuwe ontwerp. Vier pijlers schragen het langgerekte bouwvolume. Ze zijn uitdrukking van stabiliteit, die aan etagebouw in een land met aardbevingen goed besteed is. Tevens verbeelden ze de steunpilaren van de kantoororganisatie: ze zijn namelijk de vertrekken voor kassiers en chefs, die toezien op hun personeel op de aangrenzende administratiezalen. Op ideale wijze wordt de koele luchtstroom, afwisselend van zee en uit de bergen benut, die dwarsventilatie mogelijk maakt en 's-nachts de stenen vloeren en wanden afkoelt. Op de doorgaande kantoorverdieping wordt de zon afgeschermd door een luifel. Op de begane grond is er voor dit doel een arcade, die een beschaduwde terrasstrook oplevert langs de werkvertrekken, een 'tweede gevel' zoals al door Klinkhamer was toegepast in het NISM-kantoor in Semarang. Of deze de maatregelen voor klimaatbeheersing wel ten volle had begrepen is de vraag. Het gaat niet alleen om het beperken van warmte-instraling overdag; hoofdzak is dat het gebouw de opgehoopte warmte 's-nachts loost door ventilatie met koele lucht. Langs de Noordkust van Java zakt de koele berglucht 's nachts richting zee, en begint in de ochtend frisse zeewind naar het opwarmend land te stromen. Het betekent onverbiddeijk een ongeveer oost-west oriëntatie voor zo'n gebouw. In Klinkhamers kantoor, met L-vormige plattegrond, ligt

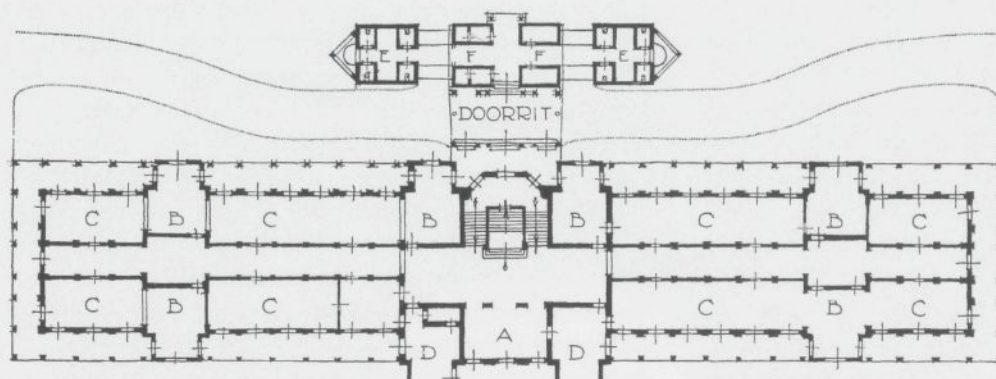
Hoofdkantoor SCS, Tegal Java, zuidgevel, Henri Maclaine Pont 1911

Hoofdkantoor SCS, Tegal Java, galerij, Henri Maclaine Pont 1911

Hoofdkantoor SCS, Tegal Java, situatie, Henri Maclaine Pont 1911

Hoofdkantoor SCS, Tegal Java, plattegrond begane grond, Henri Maclaine Pont 1911

ruim de helft van de kamers goed, de andere fout. Het plan van Maclaine Pont is voorbeeldig wat situering betreft. De hoge 'pijlers' in het midden van het gebouw zijn extra markant, doordat ze hoog geplaatste watertanks bevatten, nodig voor de locomotieven op het nabijge spoor en voor een toekomstig woonwijkje. De ritmische plasticiteit van het gebouw lijkt vooruit te lopen op de dienstenschacht voor bijvoorbeeld trappen, liften, sanitair en leidingen die in de tweede helft van de vorige eeuw een courant architectuurmotief werd. De opdeling die zo ontstaat, is een variant op een geliefd vormthema uit de Oudheid en Renaissance: de kloekke middenrisaliet, geflankeerd door breed gespreide zijvleugels. Net als in paleizen naar dit model zetelen hier de hoogsten in rang in het midden, boven. Maar in Tegal bestaat dit middendeel uit dezelfde substantie als de zijvleugels, prima bruikbare kantoorruimte, alleen met minder groot oppervlak. De hier gekozen centrale plaats voor de directie brengt wel een bezwaar mee dat men zich in 1911 niet zo bewust was.

De twee uiteinden van het kantoor, met de schilddaken, zetten het grote zadeldak voort en benaderen de dakvormen, de maat en de schaal van de bouwwerken verderop. Zo rekt het gebouw de bewoonde wereld van Tegal op tot aan het treinstation. En passant legt het grote schuine dak een verbinding tussen het wonen en werken van de burgers en de wereld van de trein. Het sprekende beeld van dit kantoor is inspiratie voor anderen geweest, al bleef eenzelfde melange van humane werkomgeving

Kernachtig obstakel

Hoe oorspronkelijk en vernieuwend de architectonische structuur van het kantoor ook is, en hoe fraai ook in harmonie met de kantoor-organisatie, de ontwerper volgt nog een conservatief ruimtelijk model, met de directie midden-boven. Dat was misschien wel de wens van de opdrachtgevers. Toch kennen we uit later werk te Bandung Maclaine Pont als een vaardig ruimtelijk organisator, die nu in Tegal nog over een zekere functionele onvolmaaktheid in het plan heenstapt. Welke? Stel, de zaken gaan goed. Na een jaar bemerkt de directie een voortdurend onrustig gesjouw met ordners langs haar vertrekken. De afdeling incasso blijkt gegroeid, en past nu niet meer in haar geheel in een zijvleugel. Een afwijkend middendeel tussen overigens vrij indeelbare kantoorvleugels is een moedwillige breuk in het netto kantooroppervlak. Het bemoeilijkt functionele herindeling, die toch op gezette tijd nodig blijkt. Stabiele elementen, kernen, op gezette posities in de plattegrond, zijn een uitstekend idee, maar vooral met bestemmingen, functies, die op die plek gedurende de hele levensverwachting van het gebouw nodig zijn; zoals stijgmiddelen, sanitair, en leidingwerk.

Hier schrijven we 1911, en het begrip 'kern' bestond amper. Dat werd later anders. Kernen die niet alleen voor zijdelingse stabiliteit zorgen, maar voor het volledig verticaal draagvermogen, werden twee decennia later de basis voor futuristische plannen van Russische constructivisten, later voor het Engelse Archigram, en voor een hele beweging in Japan, de Metabolisten, in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Een van de Japanse voormannen, Kenzo Tange (1913-2005), won toen een prijsvraag voor kantorencentrum Fiera in Bologna, met elegante ronde kernen op de hoeken van hoge en lage rechthoekige volumes, (een zuiniger, verbasterde versie werd daar in decennia stapsgewijs gerealiseerd; het complex is nu, een halve eeuw later, nog niet helemaal voltooid). Het Japanse metabolisme was er, zonder het werk in Tegal, ook wel gekomen. Maar enkelen van die Japanse generatie, die grenzen tussen beschavingen wist te overschrijden, kunnen op de hoogte zijn geweest van dit pre-structuralistische werk van Maclaine Pont.

en monumentaliteit zeldzaam. Het werk is een van de eerste demonstraties in de koloniën van het pakkend effect dat utilitaire denkbeelden als soberheid, repetitie, en het accentueren van voorhanden bijzonderheden voor de ruimtelijke en constructieve samenstelling kunnen opleveren. Een plan, gereed in 1913 dus nu bijna een eeuw oud, met een begin van abstractie, dat decoratieve toevoegingen vermijdt, en zeggingskracht ontleent aan alleen een paar hoofdzaken. En dan ook nog met *égards* voor de bouwtrant van de omgeving.

Het spoorwegareaal op Java was, begin twintigste eeuw, het resultaat van allerlei versnipperd initiatief. Je kon per trein van Batavia naar Surabaya, maar dat vergde drie dagen, met vijf keer overstappen vanwege een andere breedte van de spoorrails. Een zeilboot ging vaak vlugger. Modernisering van het spoor was dus het parool; werken daaraan was werken aan de toekomst. Toen Maclaine Pont eindelijk in 1916, in Den Haag, tijd had een artikel te schrijven over zijn jonge oeuvre in Tegal, kwam het vooruitstrevende genoeg aan de orde. Toch begint hij met heel andere gezichtspunten:

(...) Bouwen in een onbekend land! Klimatologische eischen, welke, vervuld en op de juiste wijze in de architectuur tot uiting gebracht, op de gebouwen een eigenaardigen stempel drukken. (...) Een ander zonlicht, fel, loodrecht, sterk van den grond reflecterend. Een vreemd volk, naar onze westersche eischen ongeschoold: een volk dat den naam heeft zwak, weinig voortvarend, weinig ambitieus, te spoedig tevreden en leugenachtig te zijn. Toch

Interessant spant

De suikerindustrie was een van de grote klanten van de nieuwe spoorweg. Maclaine Pont ontwierp opslagloodsen voor ondermeer de Nederlandsche Handel-Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Handelsbank. Als spanten gebruikte hij een parabolisch type draagspant, een uitvinding van de Franse genie-officier kolonel A.R. Emy uit 1830. Plat liggend op de grond wordt een bundel dunne planken, van juiste breedte, en beperkte lengte, tezamen vastgeknepen in de gewenste boogvorm, en dan definitief gekoppeld met ijzeren beugels er omheen. De spanten zijn direct zo sterk dat ze overeind gehesen kunnen worden, op hun positie in de plattegrond. Ze dragen de gordingen met de bekleding. De korte houtmaten zijn goedkoop; lokaal personeel kan met weinig instructie aan de slag. Het enorme constructie-element ontleent aan de beugels een moduul van toch nog menselijke schaal, een toets van ambachtelijkheid.

een volk met oude hoge beschaving, dat in een reeks dier oude, bewonderenswaardige bouwwerken zijn capaciteiten toonde. (...) Wie is er, die na opgedane ervaring niet toegeven moet, dat er aan de ontwikkeling en volle ontplooiing van moreele kracht onder het Javaansche volk verschillende omstandigheden zeer belemmerend hebben gewerkt? De gehele Javaansche geschiedenis is, voor zoover onderzocht, bijna een aaneenschakeling van daden van list, verraad, geweld. Nooit heeft een toestand van rechtszekerheid bij het volk zelfvertrouwen en eerlijkeheidszin kunnen kweken. Hoe kan men dan een sterke ontwikkeling van handel en nijverheid, die in laatste instantie op onderling vertrouwen gebaseerd zijn, verwachten? Wie van ons Hollanders in Indië, voor Indië werkt, heeft heerlijk werk. Men voelt het meer en meer, die rechtszekerheid kan komen, geleidelijk wordt het geheele volk zoo hoog als laag er naar gedrongen.

(...)

Toch was ik van den aanvang af van de gedachte vervuld zooveel mogelijk met de voortbrengselen van het eigen land en met de capaciteiten van het eigen volk te werken.

(...) dan dient wel allereerst te worden gememoreerd hoe ik in de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij te werken kreeg voor mannen van een veeljarige Indische praktijk, bezielde van de warmste gevoelens voor het Javaansche volk en zijn land.¹⁴

De laatste eerbetuiging krijgt wat meer reliëf doordat zijn overgrootmoeder een inlandse was.

Over de planopzet vermeldt Maclaine Pont in zijn artikel voornamelijk dat, vanwege de ligging, werd gezocht naar een levendig silhouet. Hij bespreekt de maatregelen voor ventilatie en behandelt uitgebreid de materialen en diverse details van de uitvoering. Geroemd worden de verrichtingen van lokale ambachtslieden, zoals de steenhouwers, timmerlui en smeden. Hij sluit af met de opmerking die een uitstekende inlandse timmerman maakte bij de eerste-steenlegging, toen naast zand en steigerwerk nog niets te zien was dan bouwtekeningen en een maquette in klei: 'Als de Hollanders slechts de werkwijze en de maten aangeven, kunnen de Javanen het wel maken.'¹⁵

De bouwtijd besloeg ongeveer twee jaar, wat redelijk snel was, de onwerkbare periodes van moessonregen in aanmerking

Noor Gerlings en Henri Maclaine Pont op de veranda voor hun huis in Semarang 1913

genomen. Toen de bouw op streek kwam kreeg hij ook tijd voor ander werk: opslagloodsen voor een suikerfabriek. Daarin werd een interessant spanttype toegepast. Uit contacten in de omgeving kwamen wat ontwerp opdrachten voort in het tamelijk nabij gelegen Semarang, waaronder een stationgebouw in Semarang-

West Poncol. In de eindfase van het werk in Tegal vestigde Maclaine Pont medio 1912 zijn architectenbureau in die stad, pal naast het huis waar hij met zijn vrouw Noor ging wonen.

Semarang

Meteen na de start in Semarang nam het werk van het jonge bureau al toe. In 1914 had Maclaine Pont het flink druk met alle lopende werken, waaronder winkels in Semarang en een school voor voortgezet onderwijs aan inlandse meisjes voor de Vereeniging Kartini. Zijn studievriend Thomas Karsten werkte op dat moment in Berlijn. Hij nodigde Karsten uit over te komen en chef-de-bureau te worden. Deze stemde toe en kwam in de loop van dat jaar naar Semarang.

Gemeenten zagen het nut in van het tijdig ontwerpen van de uitbreidingsplannen, al kwam de verplichting daartoe pas in de jaren twintig. Zo ontving het jonge bureau Maclaine Pont opdrachten voor stedenbouwkundig werk in Surabaya. Eén daarvan was het wijkje Sawahan, voor personeel van de plaatselijke tram. Maclaine Pont zou hier ook de woningen ontwerpen en deze zodanig detailleren dat toekomstige bewoners, samen met al gevestigde buurtgenoten ze in zelfbouw konden uitvoeren. Pas jaren later kwam het daar ook werkelijk van.

Verder werd aan het bureau gevraagd een voorstudie te maken (1915) voor een bestemmingsplan in het gebied Dermo (Darmo) in Surabaya, 250 ha. groot. Deze studie toont in zijn opzet de inspiratie van Berlages plan voor de uitbreiding van Amsterdam-Zuid, dat al wat eerder in de publiciteit was gekomen. In beide steden gaat het om kilometers lange verkeersassen, plaatselijk gevorkt, die articulatie krijgen door de kruising met bestaande of nieuwe wegen of waterlopen. Die ontmoeting is aanleiding voor een kleine verandering van richting, voor een verkeersgeleiding of een pleinvorm; hij biedt ankerpunt voor een plantsoen of sportveld, en vormt de logische plek voor de sprekende, herkenbare bouwwerken die stedenbouwers een halve eeuw later met 'landmark' zullen aanduiden. Zo wordt de route levendig en harmonieert met de natuurlijke terreingegevens.

Is een goed idee voor Amsterdam ook werkzaam in Surabaya? In beide steden is het terrein bijna vlak, maar de aard van de bebouwing maakt enorm verschil. De hoogopgaande stedelijke bouwblokken in Amsterdam leveren daar in feite Parijse boulevards op. Zo'n bouwwijze was op Java niet aan de orde. Maar de begrenzing

van de woongebieden en kampongs langs de hoofdroutes door Dermo zou zeer wel, in tien jaar tijd, uit rechtstandig, hoogopgaand tropisch geboomte kunnen bestaan, gelardeerd met bouwwerken in stedse maat. Waar een park, plantsoen of sportterrein langs de weg ligt gaat dat al haast vanzelf.

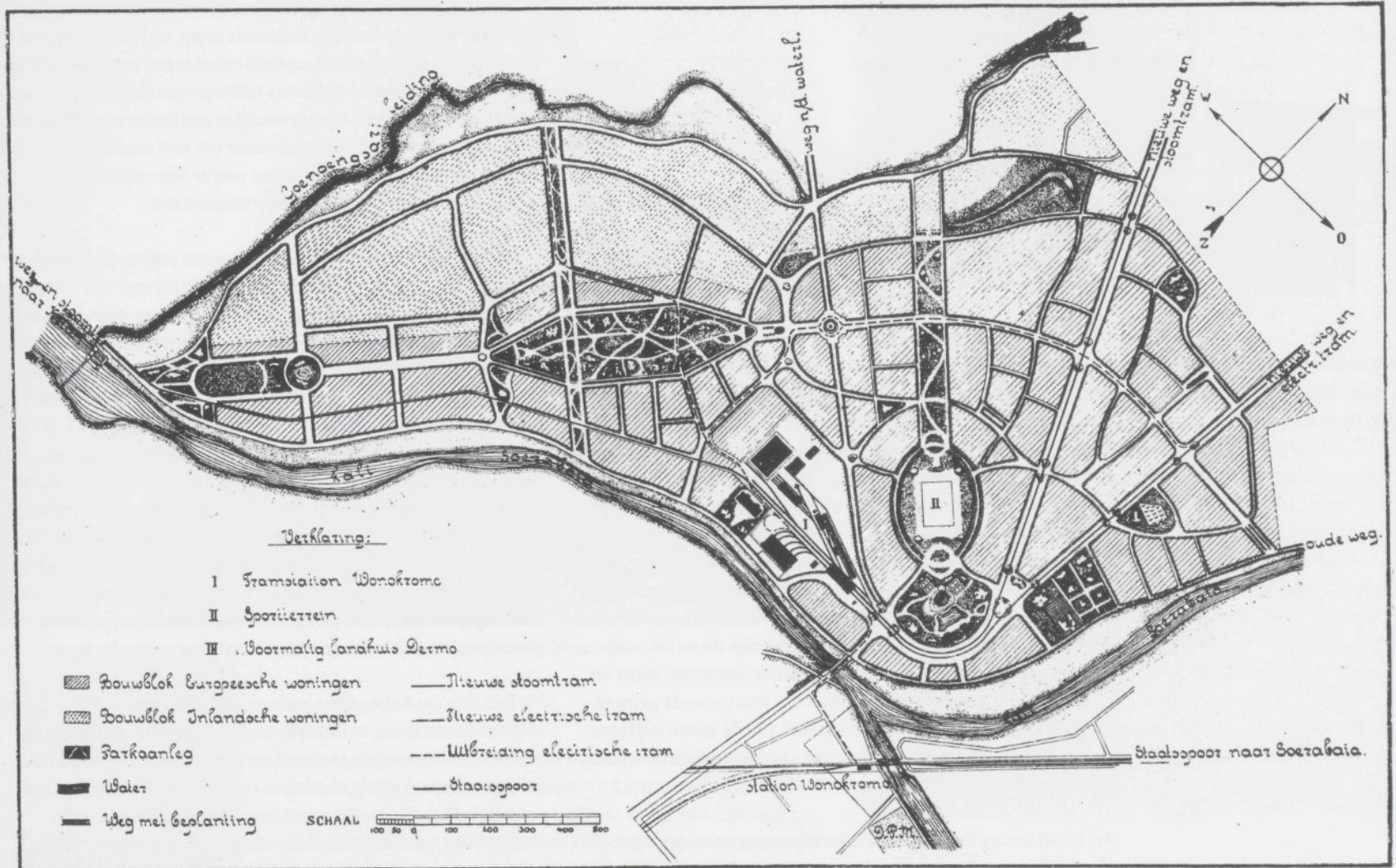
Berlages weglengten zijn tussen de knikpunten bijna overal recht, wat een economische bebouwing erlangs ten goede komt. Maar voor vegetatie maakt een bocht geen verschil: Maclaine Pont kon alle weglengten in zijn plan gebogen maken, en dat deed hij.

De tekening van plan Dermo is alleen tweedimensionaal. Profielschetsen ontbreken, en als Maclaine Pont ze al heeft gemaakt, dan hebben ze de gemeenteraad niet gehaald. Ofschoon de ontwerper zijn visie voor Dermo in de pers gedetailleerd heeft toegelicht, werd over het aspect hoogte en het profiel van de ruimte verder niet gesproken. Wie op Java kon zich trouwens het Amsterdamse Plan Zuid al voorstellen? En wie kon zich voorstellen wat Dermo had kunnen worden: een groene versie van Plan Zuid, in de tropen! In het najaar van 1917 besprak de stedenbouwkundige ir. A. Plate het plan van Pont in waarderende termen voor het Indisch Genootschap en het Instituut van Ingenieurs.¹⁶

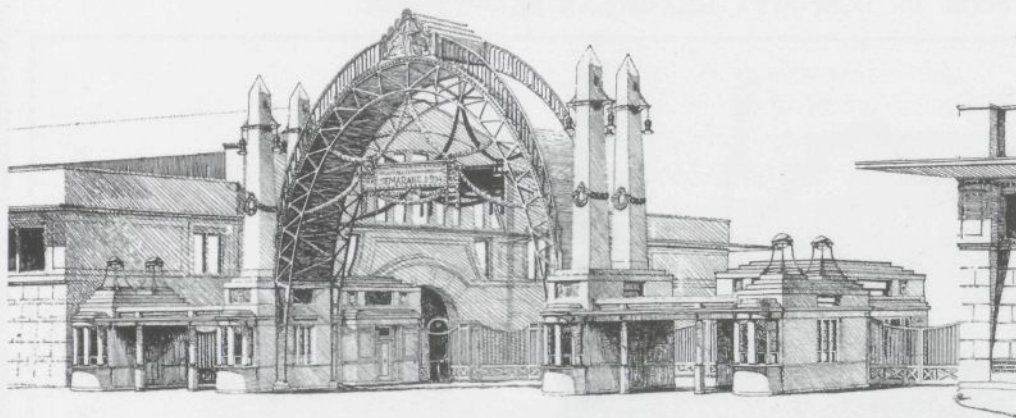
Met beperkte juridische implicaties heeft zo'n plan tot doel leidraad te zijn bij de verdere uitwerking. Daar is in Surabaya vervolgens weinig van terecht gekomen. Een (Europees) kerkhof is omgespit en woonbuurt geworden. Een beoogd park werd kazerneterrein, met vliegveld. Rechte tramrail is goedkoper dan gebogen rail, dus de wegen werden rechtgetrokken. Sport en openbaar groen vervielen.

Aan een 'Algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan' voor de gemeente Semarang, waaraan Maclaine Pont was begonnen, werkten Plate en Karsten later verder. Toen het werd gepubliceerd wijdde Maclaine Pont er vanuit Nederland in 1918 een uitgebreid artikel aan.¹⁷ Stedenbouw in Indië diende naar zijn oordeel op lokale vormen, materialen en technieken geënt te zijn, en de infrastructuur was bepalend als uitgangspunt voor het ontwerpen. Aan de hand van een globaal schetsplan gaf Maclaine Pont commentaar, waarbij hij zich keerde tegen gemeentelijke dien-

BEBOUWINGSPLAN DERMO VOOR DE OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Bebouwingsplan land Dermo Surabaya, Henri Maclaine Pont 1916

Toegangspoort van de Koloniale Tentoonstelling 1914 in Semarang, Henri Maclaine Pont 1914

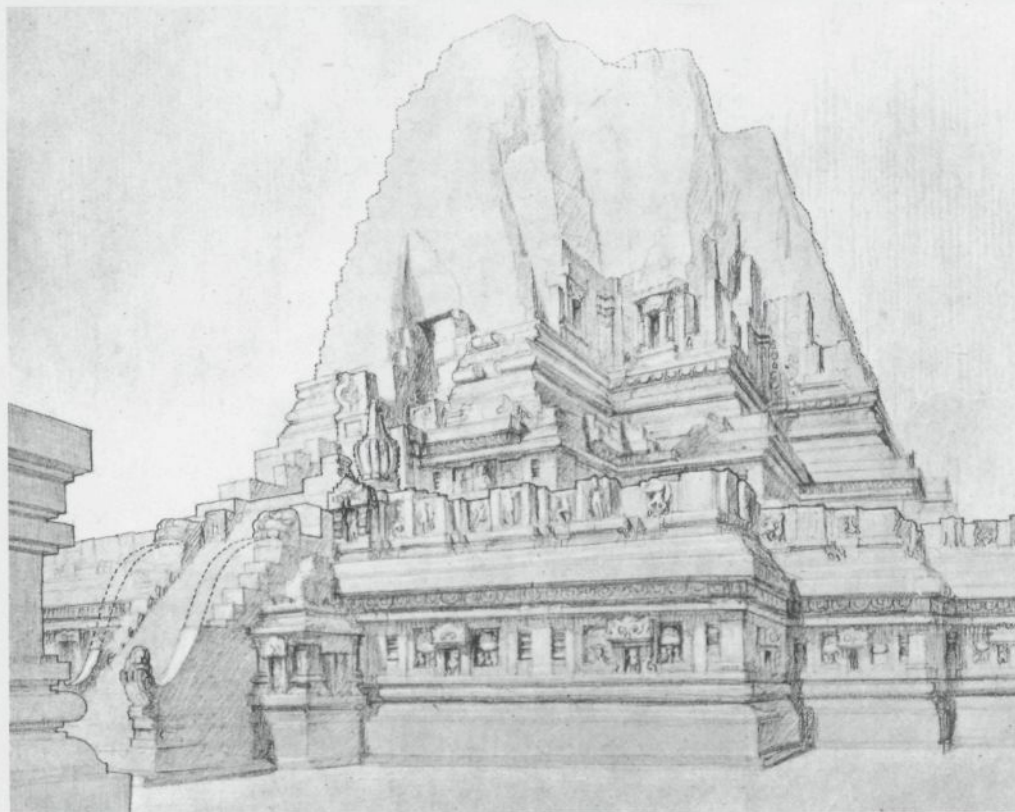
sten die kosten voor wegeaanleg onbillijk afschuiven op eigenaren van aangrenzend land. Die ontkwamen er niet aan ze weer door te berekenen aan de arme inlandse kampongbewoners. Daartegenover vond Maclaine Pont dat de gemeentelijke overheid een doordacht geprofileerd en uitgebreid wegensysteem moest aanbieden op gemeenschapskosten, dat schaarste zou voorkomen aan terreinen voor kampongs, woongebruiken van ethnische groepen niet nodeloos zou fnuiken en (mede daardoor) onevenwichtige afwenteling van kosten zou tegengaan. Hij specificeerde belangrijke condities voor zo'n wegennet. Dat hij met het artikel zijn collega's publiekelijk de les las, was weinig charmant en evenmin praktisch. Bekommernis, recht uit het hart, lijkt de enige verklaring voor zijn reactie. In de gemeenten waar hij adviseerde werd het gebruik van de grond blijkbaar vaak gestuurd door krachten waar een capabel stedenbouwkundig ontwerper onvoldoende tegenover kon stellen.

Meer voldoening heeft Maclaine Pont kunnen halen uit zijn werk voor de Koloniale Tentoonstelling van 1914 in Semarang.¹⁸ De ambities voor dit evenement waren hooggestemd. Maclaine Pont kreeg opdracht er een terreinplan voor te maken, aan de hand van een ambitieus programma van eisen. Hij ontwierp een inspirerend, uitgestrekt plan, waarin hij de niveauverschillen uitbuitte. Vervolgens moest het geheel tot de helft worden ingekrompen. Exposanten waren overheden van land, regio en stad; ook kwamen er ambachten, culturele genootschappen en kunst. De pavil-

joens uit China en Japan bleken van zoveel allure dat, toen die verreezen, er alsnog nieuwe lokale inzenders overeind sprongen. Tenslotte was er helaas een financiële strop, want de gemeente Semarang stak amper een hand uit, behalve om vermakelijkheidsbelasting te incasseren. En elders brak een wereldoorlog uit. Het aantal blanke bezoekers beantwoordde aan de verwachting, maar het was kortzichtig van de organisatie om niet zoiets als een *pasar malam* op te zetten, want daarmee was er ook voor inlandse bezoekers direct een geliefde attractie geweest.

Maclaine Pont kende uit eigen ervaring een soortgelijke tentoonstelling, want in 1893, op zijn negende, was hij met zijn ouders en het gezin naar Nederland gereisd via Amerika, en het hoogtepunt van die tocht, het bezoek aan de Wereldtentoonstelling in Chicago, was hem altijd levendig in herinnering gebleven. In Semarang ontwierp hij, behalve het totale terreinplan, de toegangspoort en paviljoens voor Verkeer en Inheemse Nijverheid, een kiosk en een fontein. De poort werd een mix van uitheemse klassieke architectuurmotieven, zodat het geheel een passende exotische sfeer ademde. De poort ontving de bezoeker onder een overweldigend houten vakwerkspant. Door alle werk kwam hij er pas jaren later toe een terugblik op dit project te schrijven. Uit dat verslag spreekt de visie van Maclaine Pont op het grote verband en aandacht voor het detail, en een goed oog voor de uiteenlopende participanten. Het was zijn spannendste karwei in die jaren.

Hij kon zich, nu Karsten het kantoor was komen versterken, enige vrijheid veroorloven. In de loop van 1915 maakte hij een studiereis naar onder meer het tempelcomplex Prambanan, waarvan aardige schetsen getuigen. Helaas trof hem later in dat jaar een ernstige ziekte. De aard ervan is niet duidelijk. Een verblijf in Zwitserland werd aangeduid als mogelijke remedie en dat kan wijzen op een longaandoening. In elk geval leek terugkeer naar Europa voor zijn gezondheid noodzakelijk. Na een aantal maanden begon hij op te knappen. Opmerkelijk is dat hij, zonder zijn conditie nog een poosje aan te zien, van mening was dat hij het werk op het bureau in Semarang niet verder zou kunnen voortzetten. Een overreactie? Thomas Karsten bood aanvankelijk aan het bureau *om niet* over te willen nemen. Er lagen al diverse opdrachten voor gebouwen en stedenbouwkundig advieswerk en Maclai-

Schets tempelcomplex Prambanan 1915

Reisschets van relief aan de hindoeïstische tempel Prambanan, Java, 9e eeuw, Henri Maclaine Pont 1915

ne Pont reageerde dan ook verontwaardigd op dit voorstel. Medio 1916, midden in oorlogstijd, besloot hij Karsten in Semarang te bezoeken. Hij kreeg daartoe een half jaar verlof van zijn werkgever, de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, waar hij begin dat jaar in dienst was getreden. Karsten en Maclaine Pont werden het eens over de waarde van de aanwezige opdrachten, een afkoopsom van 40.000 gulden. Hoe geestverwant verder ook, de verwijdering tussen beiden was definitief.¹⁹ Inmiddels had Maclaine Pont zich in Bilthoven gevestigd. In deze periode werden drie dochters geboren, Elisabeth (1916), Lucie (1917) en Noor (1919). Medio 1918 werd hem het aanbod gedaan de nieuw op te richten Technische Hoogeschool in Indië te ontwerpen.

Hindoe-Javaanse monumenten

Tot het Javaans cultuurgood horen twee monumenten van uitzonderlijke betekenis en omvang: de boedhistische tempelheuvel Borobudur, noordwestelijk van Yogyakarta, en het complex waar de hindoeïstische tempel Prambanan het hoogtepunt vormt, verder oostelijk. Het eerste stamt uit de negende eeuw. De vele honderden reliëfs, elk een kwart tot een halve vierkante meter groot, geven de goden- en mensenwereld levendig weer. De mensen, hun huizen en leefomgeving, gebaren en gezichtsuitdrukking van personen zijn in hoog reliëf sprekend afgebeeld. Deze sculptuur uit het harde vulkanische gesteente andesiet heeft de twaalf eeuwen bijzonder goed doorstaan. De tempel Prambanan dateert van omstreeks 850. In de vroege twintigste eeuw was hij geheel vervallen tot ruïne. Speurders van de Oudheidkundige Dienst recupereerden in de wijde omgeving bouwdelen die de lokale bevolking had benut. Hiermee kon de hoofdtempel geheel hersteld worden; van veel kleinere tempels in het oorspronkelijk ensemble is weinig over. Ook hier zien we fraaie en scherpe reliëfs in opmerkelijk goede staat. Maclaine Pont maakte er, voorjaar 1915, reisschetsen. Hij gaf in een artikel bij twee reliëfs het commentaar: *Rustig staande groepen worden in de terugliggende, sober omlijste panelen van tusschenvakken afgewisseld door groepen van drie wild bewegende figuren, wier uitzinnige dans telkens weerkeert als de regelmatige val van een cadans tussen de rust der stilinagetogen staande groepen: om en om, om en om, zodat hier als het ware een gebeeldhouwd sonnet de glorie van de Godenburcht (Prambanan) bezingt. Onvergelijkelijk van tinteling en speelschheid is de werking van het modelé dezer beeldwerken in het felle zonlicht.*²⁰

De bouwkundig tekonaars H. Buijs, A. Heemskerk en A.J.C. Vernac, (v.l.n.r.), voor hun pension aan de Spoorstraat in Bilthoven 1918

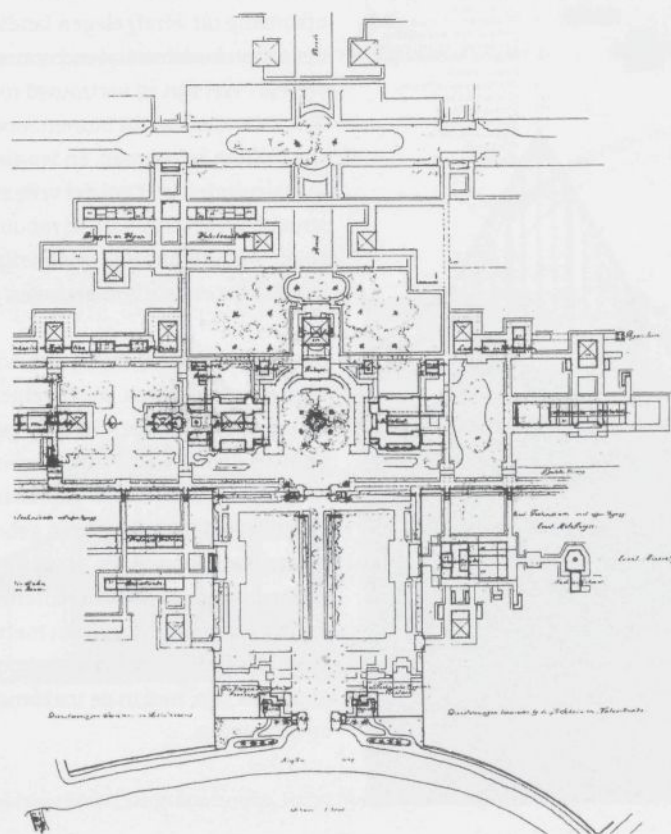
Techn
Band
Henr
sept

Bandung

Hoe was het mogelijk dat een jongeman, met pas beginnende staat van dienst, toch al geveld door de tropen en nu ergens in Nederland werkzaam op een kantoor, de meest prestigieuze Indische opdracht van het decennium kreeg toegeschoven: het ontwerp voor de Technische Hoogeschool in Bandung. Bij welke collega's in Indië kwam deze gedachte niet op?

Al sinds 1912 oefenden handel en nijverheid, spoorwegen en scheepvaart en het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, op de minister van Onderwijs aandrang uit om in Indië een Technische Hoogeschool op te richten. Overeenkomstig de Technische Hoogeschool Delft, maar voorlopig alleen met de studierichtingen waar

*Indische Technische Hoogeschool te Bandung -
Situatie schets van het Concept-Bouwprogramma.*

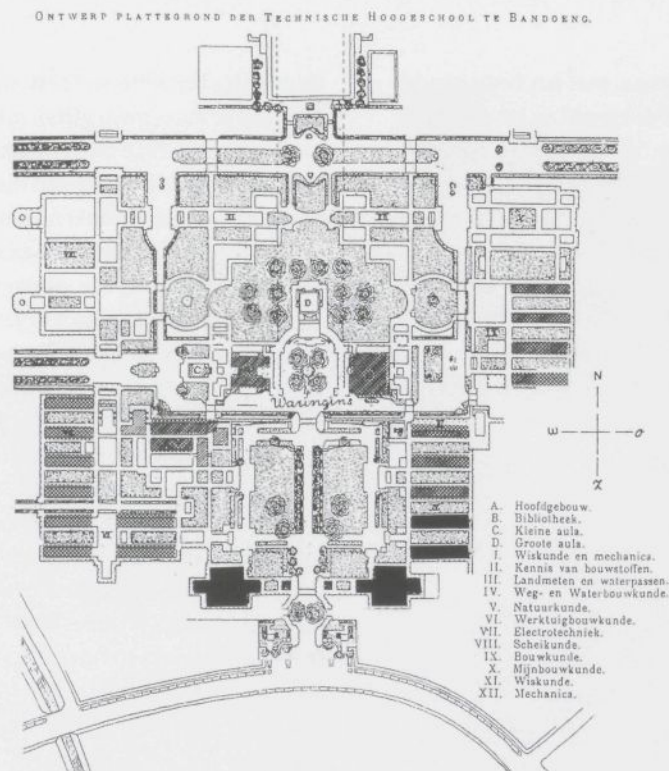

Technische Hoogeschool
Bandung. Situatie schetsplan,
Henri Maclaine Pont,
september 1918

de grootste behoefte aan bestond. Het ministerie vond het allemaal te duur, maar giften uit het bedrijfsleven maakten de financiering in 1918 uiteindelijk mogelijk, mede dankzij grote en stimulerende inbreng van theeplanter Bosscha. Bandung had een uitstekend bouwterrein beschikbaar, met de vulkaan Tankuban-Prahu op de achtergrond. De bouwcommissie had een programma van eisen gereed. Liever dan daarvoor opdracht aan een architect te verstrekken, wilde de commissie een capabel ingenieur in loondienst aanstellen. Dat spaarde kosten en zou haar greep op ontwerp en uitvoering groter maken. In de bouwcommissie zat Klinkhamer. Hij kende Maclaine Pont goed uit diens studietijd, en was nog als consultant opgetreden bij diens kantoorgebouw in Tegal. Ook Gerlings, lid van de Raad van Beheer van het Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Nederlandsch Indië meldde in het overleg goede ervaringen met zijn schoonzoon, ook in diens kwaliteiten als architect. Zo kreeg Maclaine Pont een tijdelijke aanstelling aangeboden, met eigen personeel. Op zijn bureau in Bilthoven werden de schetsen, het stedenbouwkundig concept, en de bestektekeningen vervaardigd. Maclaine Pont werkte hier met de bouwkundig tekenaars A. Heemskerk, H. Buijs en A.J.C. Vernac, die om de hoek bij het bureau in pension zaten.²¹

De 'terreinschets' uit september 1918 toont een doelmatige en heldere hoofdopzet. De situatie werd uitstekend benut; er waren brede voetpaden, onder begroeide pergola's, langs een open midenterrein; met bovenaan een fraai uitzicht. De schematische aanduiding van de bouwmassa's, ruwweg oost-west, belooft de verlangde flexibiliteit binnen een patroon van volumina en open hoven, dat aansluit op de Javaanse traditie van afzonderlijke bouwmassa's, gegroepeerd in een hof. Het bouwprogramma ervoor, een waslijst van benodigde lokalen, was zonder twijfel verantwoord geëxtrapoleerd uit een vergelijkbaar ruimteprogramma van de Technische Hoogeschool Delft. Wijselijk had Maclaine Pont al die afzonderlijke oppervlakken met dunne lijn ingetekend in zijn plan, zodat elke geconsulteerde hoogleraar kon controleren hoe zijn inbreng was verwerkt. Aan de hand van een nauwkeurige terreinindeling, daarbij een suggestie voor de

Technische Hoogeschool Bandung, situatie bouwplan, Henri Maclaine Pont september 1918 (bewerking auteur)

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw, silhouet boven korte muur nabij ingang, Henri Maclaine Pont, foto 1995

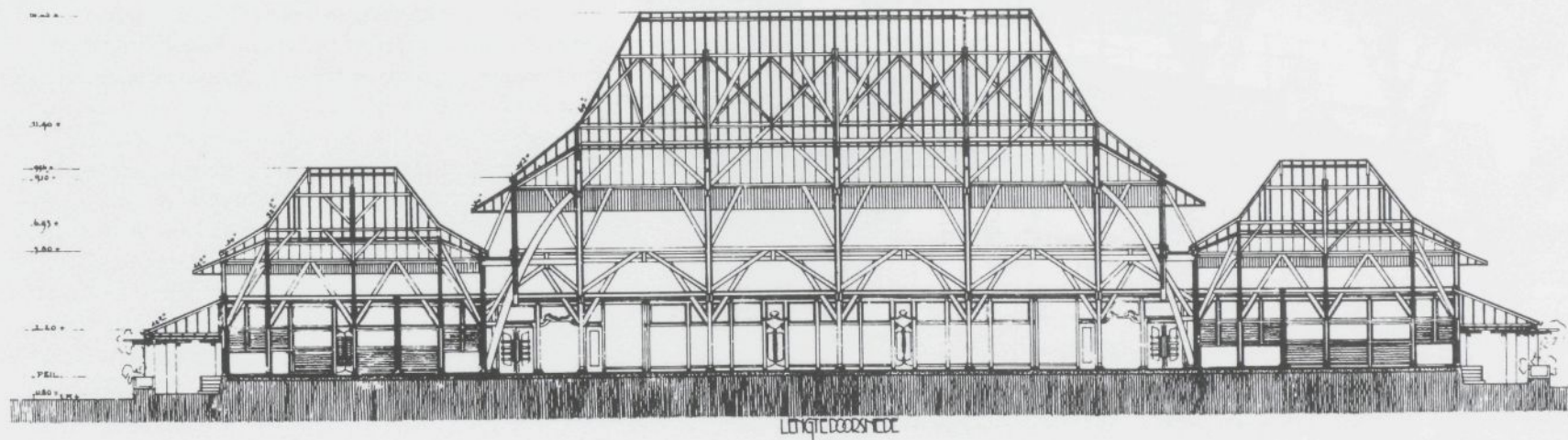

beplanting en vermoedelijk een paar silhouetschetsen op kleine schaal, kon de ontwerper in september 1918 zijn plan aan de bouwcommissie uitleggen. De vierkanten met een kruis duiden tentdaken aan boven grotere ruimten, die een associatie met een pendopo-dak oproepen.

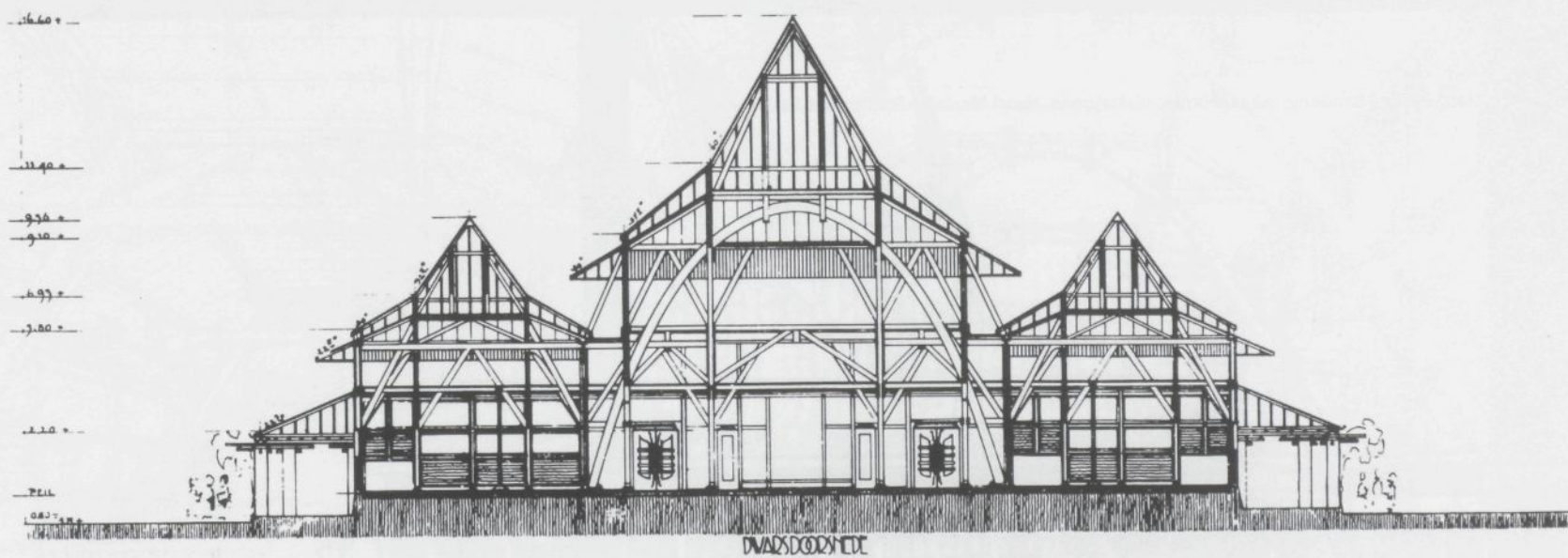
Een commissielid met bijzondere interesse voor de plannen in Bandung was prof. J. Klopper, die als collega van Klinkhamer, in Delft het lastige vak sterkteleer doceerde. In intensief overleg met hem maakte Maclaine Pont een abstracter, vereenvoudigde versie van de situatietekening, inmiddels genaamd 'bouwplan'. Voor het eerst verschenen frontaal daarin de twee bouwvolumes zoals ze er nu nog staan: twee grote hallen, elk omringd door vier kleinere. Door de commissie gevraagd naar de reden voor het Indische profiel van de bouwvolumes legde de architect uit dat de hogeschool herkenbaar en verwelkomend moest zijn voor achttienjarigen, afkomstig uit verafgelegen landsdelen. Waarom deze studenten de techniek meteen laten ervaren als iets uit een vreemde wereld? Wel zijn zij vertrouwd met het grote Indische pendopo-dak. Ze weten dat dit binnen moet steunen op een hele slagorde van houten kolommen, en worden dus verrast door de formidabele zaalruimten met geheel vrije zichtlijnen, waarin de draagconstructie is samengebald in robuuste ruimte-omspannende parabolen. Aanschouwelijk onderwijs in optima forma. Het plan werd behoudens enkele opmerkingen goed ontvangen.

De gevelschets met de kappen boven een begroeide pergola lijkt rijkelijk schematisch, maar vergeleken met de foto van bijna tachtig jaar later geeft de schets de gebouwde toestand al aardig weer. De twee doorsneden met perspectief laten een indrukwekkende ruimtevorm zien, met welsprekende constructie, nu nagenoeg onveranderd nog elke dag in gebruik.

De architect toonde zijn analyse: alle ruimtewensen waren te vervullen binnen de twee breedtematen: acht meter voor de lokalen en de werkplaatsen, vijftien meter voor onder meer bibliotheek en aula. Als de school groeide zou er, met wat verhuizing, passend onderdak zijn, met in de toekomst een nieuwe grote aula, centraal op de campus.

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw, dwarsdoorsnede, Henri Maclaine Pont maart 1919

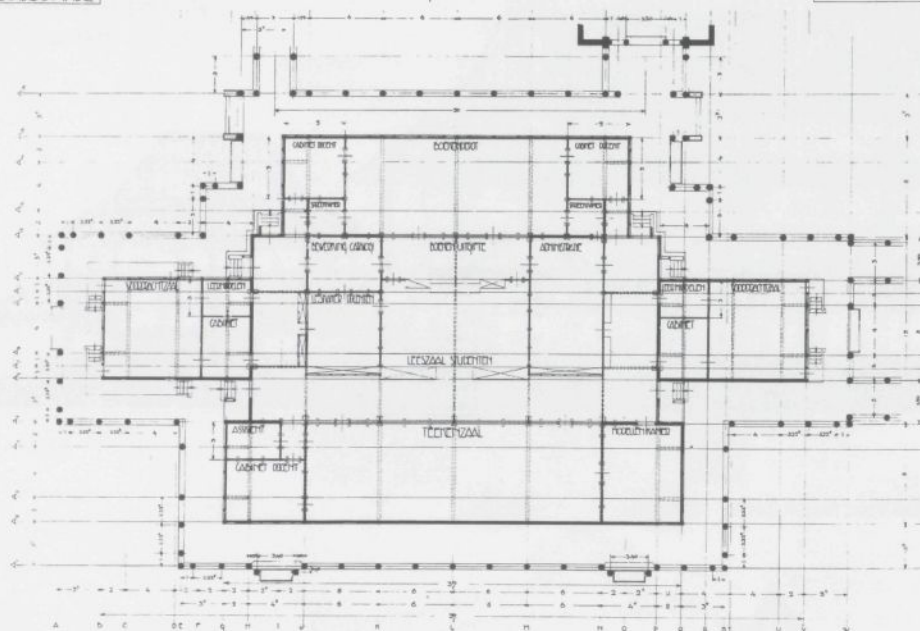

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw, langsdoorsnede, Henri Maclaine Pont maart 1919

HOOGESCHOOL
VOOR HOOGER TECHNISCHE
ONDERWIJS IN
NEDERLANDSCH-INDIË

INDISCHE TECHNISCHE HOOGESCHOOL
GEBOUW VOOR WISKUNDE, MECHANICA EN TECHNISCHE TEKENEN
LATERE TOEBEHOREN VOOR MECHANISCHE WERKSTOFFEN
PLATTEGROND SCHAAL 1:400

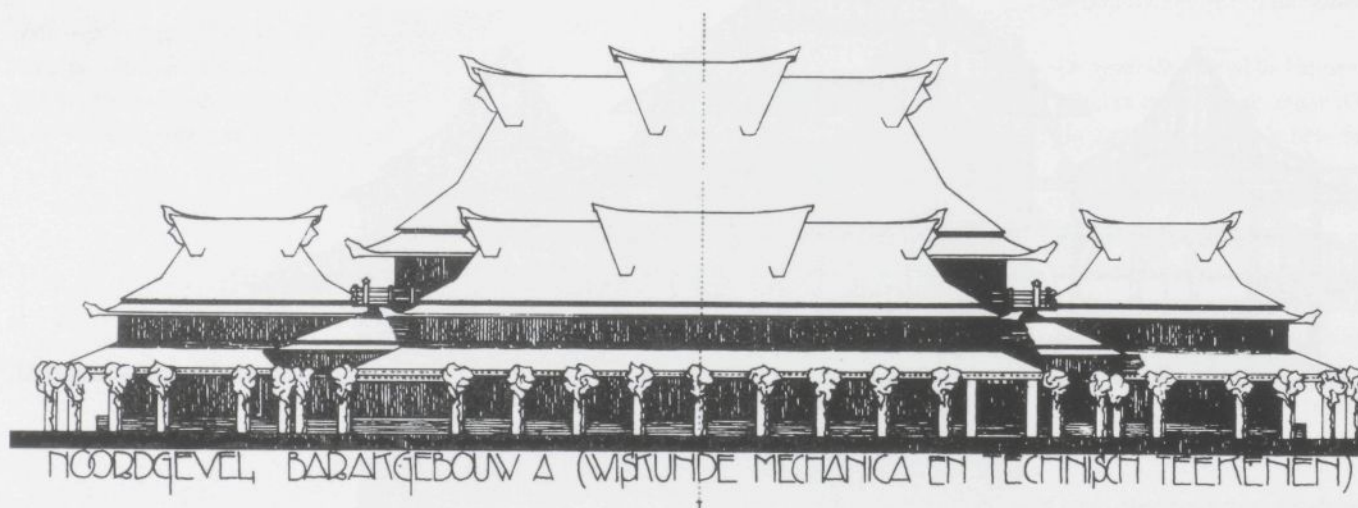
TEKENING NO-004
BARAKGEBOUW A
6 MAAZT 1919
H. Maclaine Pont

Muur

Vorstenkratonen en tempelhoven zijn vaak omringd door een eenvoudige muur met poorten. Dat houdt onbevoegden buiten, maar een ander doel telt minstens evenzeer. De hogere daken en andere bouwdelen steken er ruim bovenuit, wekken door hun plastiek en levendige details de aandacht, en maken bezoeker en voorbijganger benieuwd naar wat daar binnen is. Maclaine Pont wilde ook graag een muur rondom het hogeschoolcomplex. Zijn opdrachtgevers zagen er het nut niet van in en hadden er geen geld voor over. Wat zij daardoor misten wordt bij toeval zichtbaar op de wandeling over het terrein van de hogeschool, wanneer het vrije uitzicht even wordt onderbroken door de muur van een verkeersgeleiding of een transformatorhuis.

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw, plattegrond, Henri Maclaine Pont maart 1919

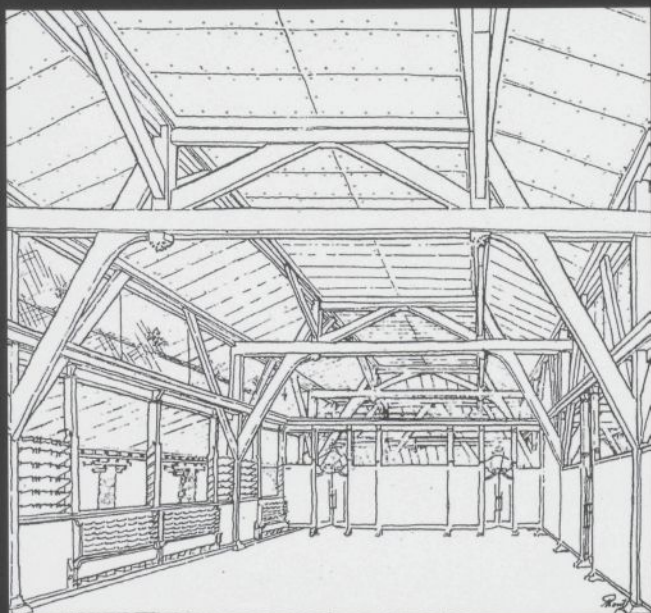
Technische Hoogeschool
Bandung, barakgebouw,
geveltekening straatzijde, Henri
Maclaine Pont maart 1919

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw in gebruik als kantine, recente foto

Technische Hoogeschool Bandung, standaard onderwijslokaal, doorsnede, Henri Maclaine Pont maart 1919

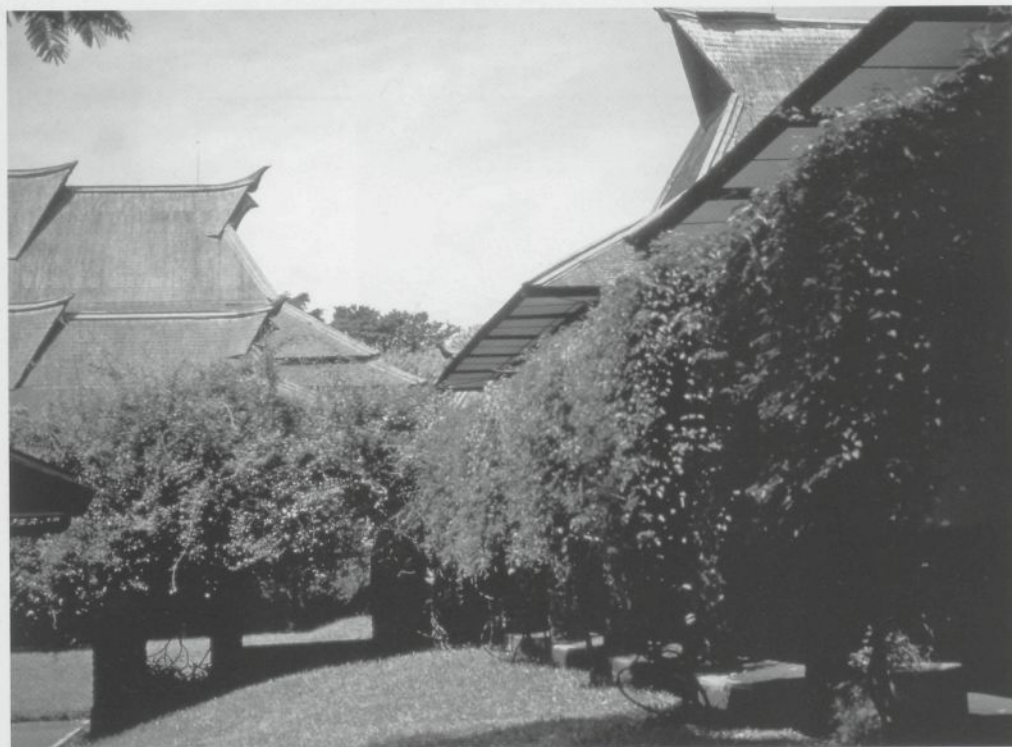

Technische Hoogeschool Bandung, barakgebouw, grote hal, geperspectieerde doorsnede, Henri Maclaine Pont maart 1919

Technische Hoogeschool Bandung, groen campus-terrein, Henri Maclaine Pont 1919

Techni

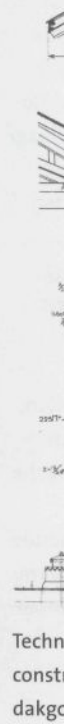
Technische Hoogeschool Bandung, voetpad onder pergola, Henri Maclaine Pont 1919

De ideale school voor techniek

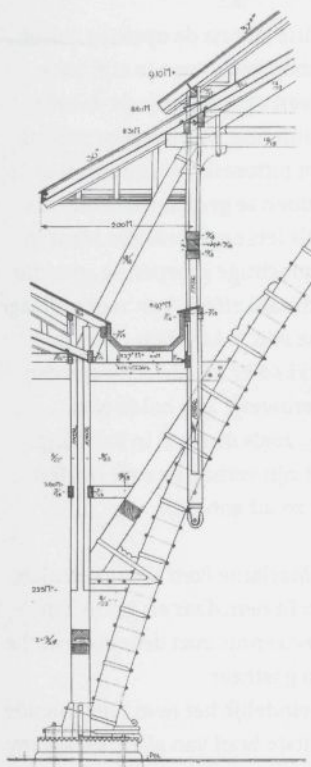
'Enkele frontgebouwen voor permanente functies zoals de aula, administratie, bibliotheek, vooraan langs de weg; desgewenst met representatieve signatuur. Daar achter alleen een begin van bestrating en leidingloop, zolang het bouwprogramma niet bekend is. En voorzover wel bekend alle plaatstoewijzingen zo provisorisch als mogelijk.' Dit is voor het ontwerp van instellingen voor technisch onderwijs de beste configuratie, volgens een internationaal handboek uit 1960, de tijd waarin Nederland de Technische Hogescholen in Eindhoven en Twente bouwde. Het gebouw voor Civiele Techniek in Delft bijvoorbeeld, driehonderd meter lang, is zo ontworpen dat het de erachter gelegen loodsen, materiaalopslag en restanten van vouwdak-experimenten buiten het zicht houdt. Veertig jaar voordien voldeed zeker het hogeschoolplan in Bandung er aan.

De belangrijkste bestanddelen waren nu gegroepeerd in de twee symmetrische clusters oostelijk en westelijk van de ingang, in tekening en bestek wat vreemd benaamd als barakgebouwen A en B. Die term zou volgens zijn opdrachtgever de functionele bedoeling van het plan accentueren, vooral voor de vele donateurs van verre. Voor de grote spanten werd duur djatihout uit Sumatra en Kalimantan (Borneo) gekozen, vrij van insectenvraat door het hoge kalkgehalte; fraai van kleur en tekening. Wel maakt de kalk zaag en schaaf twee keer sneller bot. De doorzichtige binnendeuren werden bezet met blank glas-in-lood, waar Maclaine Pont een arcering voor ontwierp. De bouwcommissie aanvaardde dit ontwerp in september 1918, met veel waardering.²² De boogspanten riepen bij velen de grote zaal in de Beurs van Berlage in gedachten, die de helft breder was, van staal en steen, toen vijftien jaar oud.

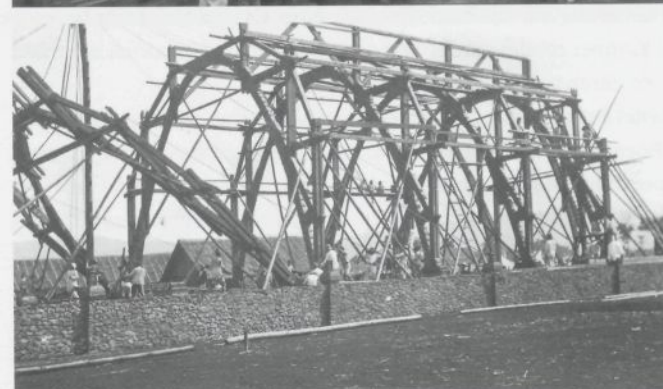
Toch zullen velen nog verbluft hebben gekeken toen twee jaar later de bouw gereed was; uitwendig in vorm, materiaal en detaillering van onvervalst inlands voorkomen. Op Nederlandse universiteiten was de jongste generatie gebouwen nog in Neo-gotiek uitgevoerd. De nieuwe universiteitsgebouwen die de Rijksgebouwendienst rond 1920 ontwierp waren al wel strakker van architectuur. Het genoeglijke dat deze neo-stijlen kenmerkte en dat nog goed te zien is aan universiteitsgebouwen in Groningen en Leiden, werd nu bijgeslepen naar een meer monumentale expressie, geschikter om de hoogheid en distinctie van de wetenschap uit te drukken. Moest dan uitgerekend het beste en hoogste technisch onderwijs in Nederlands-Indië worden gehuisvest in een soort desa²³, een inlands dorp? Maclaine Pont had de Indische verschijningsvorm niet alleen gemotiveerd als culturele verplichting tegenover het eilandenrijk, en als welkom voor inlandse studenten van ver, maar ook in puur functionele termen. De hoge zolderruimten waren nodig voor de ventilatie, evenals de kieuwspleten in de lange hoge dakvlakken, de markante oplopende wolfseinden. Toepasselijke dakdetails, die in vergelijkbare vorm ook elders in Indië voorkwamen.

Techn
const
dakgo

Technische Hoogeschool Bandung, constructie beschut bovenlicht en dakgoot, Henri Maclaine Pont 1919

Bouw van de spanten van de aula in drie fasen 1919

De architect had geen openluchtmuseum voor ogen, maar een actuele Javaanse architectuur. De groepering van de lokalen rond een centrale hal was typisch westers, te vergelijken met de Beurs van Berlage. Het doel was hetzelfde. Grote hoge, en kleine lagere ruimten, in intensief onderling contact, met korte zicht- en looplijnen. Maar alleen een daklicht boven de centrale hal, standaard in Europa, zou hier door de felle tropenzon funest zijn. Hier was een gesloten, sterk geventileerde kap nodig en beschaduwde lichtstroken boven de brede zakgoten tussen de kappen. Het voorkomen van een 'inlands dorp' zoals critici er schamper over praatten, komt voort uit het samenspel van hoge en lagere volumes die alle op de vier hoeken uitkomen op het tuingebied; herkenbaar, prettig van binnen uit, en bij calamiteiten verreweg het veiligst. Maclaine Pont had vanaf september 1918, stapsgewijs en in voortdurend overleg, eerst het stedenbouwkundig concept, en in oktober het definitief ontwerp van de twee grote gebouwen met zijn opdrachtgever doorgesproken, plus het prototype voor de standaard bouwstroken. Bestektekeningen en principedetails werden op 6 maart 1919 aan de opdrachtgever ter beschikking gesteld; een goede prestatie. Medio mei vertrok hij naar Java om de bouw te begeleiden, samen met zijn bouwkundig tekenaars Heemskerk, Buijs en Vernac, maar voorlopig bleef zijn gezin in Nederland.

Op 23 juni zette hij voet aan wal. Hij stelde zich op de hoogte van de stand van zaken te Bandung, waar de bouw inmiddels gestart was. Maclaine Pont moet wel steil achterover geslagen zijn van de kille brief uit Weltevreden, d.d. 8 juli 1919, van dr. J.W. IJzerman, voorzitter van de raad van bestuur van de aanstaande hogeschool: (...) het tekenwerk is geheel onvoldoende en heeft omwerking nodig. Bijlage: een lijst, van benodigde stukken, nog te voltooien voor 15 januari 1920.²⁴ Allerlei taken kwamen er nog bij. Daarna volgden verwijten over achterstand elkaar op. Bovendien zou er een ontoelaatbare overschrijding van kosten dreigen, veroorzaakt door de excentrieke bouwwijze en veel te bewerkelijke details. Loonbetaling zou worden gestaakt.

Klopper was aangesteld als toekomstig rector magnificus, verantwoordelijk voor het bouw bureau. Hij vond dat hij dit zelf moest leiden, met de architect in een rol van adviseur. Buiten Maclaine Pont om had hij informatie ingewonnen over de bouwkosten, en blijkbaar verontrustende cijfers voorgeschoteld gekregen. Het budget stond vast; drastische bezuiniging leek onmiddellijk nodig. Intussen kwamen zijn toekomstige collega-docenten op de proppen met allerlei aanvullende verlangens inzake het bouwplan, dus met onvermijdelijke verhoging van kosten. En dan moest hij van tijd tot tijd ook nog geagiteerde vragen beantwoorden: wat kreeg men nu opeens voor zonderlinge rimboe-architectuur onder ogen, nota bene voor het Nederlands-Indische Hoger Onderwijs, was dit serieus de bedoeling?

Klopper had de jonge student Maclaine Pont van zijn sterke en wie weet ook minder sterke kanten leren kennen, maar zeker de functionaliteit van dit bouwplan had zijn volle instemming. Opinions van anderen over de architectuur waren niet zijn terrein; en een kwestie van smaak. Dit plan had bovendien instemming gekregen van alle betrokkenen. In juni 1920 was zijn taak gereed. Voor wijzigingen van betekenis was geen tijd meer. Het plan werd dan ook vrijwel onveranderd uitgevoerd. Maar Kloppers spookbeeld bleef overschrijding van het budget.

De nachtmerrie van Maclaine Pont was een forse bezuiniging op het bouwplan. Hij werd evenwel geheel ontheven van bemoeienis met de uitvoering. Voor die taak had Klopper zonder verder overleg met de architect twee oud-genieofficieren aangesteld. Maclaine Pont was verslagen door deze gebeurtenissen en amper meer in staat het resterend werk te doen. Bovendien had hij geen sterk gestel. Op de dag van de plechtige opening in aanwezigheid van gouverneur-generaal J.P. graaf van Limburg Stirum, 3 juli 1920, was hij al een half jaar niet meer bij de bouw betrokken. Alleen zijn vrouw kwam; hijzelf lag doodziek van narigheid thuis te bed. Gebouwen en terreinaanleg waren toen nog niet helemaal af, maar het algemeen oordeel in Bandung zelf was heel positief. Gemeentebestuur, publiek en krant vonden het prachtig. Kritische collega-architecten als Wolff Schoemaker, die van folkloristische vormtaal spraken, kregen niet lang bijval. Alleen in academische kring bleef men maar spreken over 'een fraai ontwerp, maar schandalig duur'.²⁵

Berlage bezocht in 1923 Bandung, drie jaar na de opening. Zeven jaar nadien bespreekt hij de hogeschoolgebouwen in zijn boek *Mijn Indische Reis*.²⁶ Hij begint met een aanmerking: de dakvormen van deze gebouwen en de detaillering, zouden zijns inziens een zekere toenadering vertonen tot pittoreske woonhuizen in landstreken elders in Indië. Hier zouden ze geen reële betekenis hebben, en zich daarom voordoen als iets onwezenlijks. Maar in de volgende regels spreekt hij van: prachtige groepering, grandioze hallen, meesterstuk van architecturaal effect, 'een zeer geslaagde proeve van een Indo-Europeesche stijl'.²⁷ Acht jaar na de opening klinkt in zijn Nederlandse werkkamer nog de echo van een onmiskenbare verwarring over dit ontwerp. Zijn hulde was inmiddels ook het gangbare oordeel, zoals direct al in Bandung. Maar Berlage was niet de enige met zijn verbazing over het feit dat westers bouwen in de tropen er zo uit kon zien.

Ten tijde van Berlages reis verbleef Maclaine Pont al in Trawulan, in het oosten van Java. Berlage bezocht hem daar en gaf in zijn reisboek hoog op van de omvangrijke kennis over de Indonesische geschiedenis en bouwkunst van zijn gastheer.

In 1923 ontving Maclaine Pont ook eindelijk het hem toekomende achterstallige loon. En de interessantste brief van allemaal kwam driekwart eeuw nadien nog boven water. Gedateerd 28 november 1923 schreef Klopper aan IJzerman dat 'uiteindelijk de bouw betekenend binnen de begroting is gebleven'.²⁸

Volkshuisvesting op Java

De bejegening door zijn opdrachtgevers en mogelijk ook de opstelling van sommige collega's maakten dat Maclaine Pont zich instelde op terugkeer naar Nederland. Wel was hij, beweerd veroorzaker van kostenoverschrijding, de hogeschool-directie nog enige nazorg verschuldigd. Intussen kon hij omkijken of in Indië toch nog werk voor hem te doen was. Dat bleek tamelijk dichtbij het geval te zijn. Hij kreeg de functie aangeboden van inspecteur-technicus bij de Burgerlijk Geneeskundige Dienst in Batavia, onder directie van dr. W. de Vogel, een neef van zijn moeder. De directeur verzuumde niet inlichtingen in te winnen over zijn aanstaand staflid, zo ook bij ir. Gerlings, die niet alleen als lid van de Raad van Beheer de bouw van de Technische Hoogeschool te Bandung bewaakte, maar ook opdrachtgever was van succesvolle gebouwen voor het spoor in Tegal. Wat hij over zijn schoonzoon, de jonge architect, kon rapporteren gaf vast tegenwicht ten opzichte van het eventuele negatieve commentaar van IJzerman. De functie zelf was serieus en dringend. Regelmatig werden volkswijken geteisterd door een pest-epidemie, en inmiddels was duidelijk dat ratten, nestelend in de holten van bamboehouten bouwsels, de ziekte overbrachten. Was verbod van dit populaire bouw materiaal nodig? Bestonden er nog verantwoorde toepassingen voor? Bemoeienis van de overheid was geboden. En het vooruitzicht van inspectiereizen naar alle hoeken van Java stond Maclaine Pont wel aan.

Onderdak, een huis, is in Indië iets anders dan in Nederland. Hier overleef je zonder huis misschien de winter niet; je eigendommen zijn vogelvrij. In Indië is er geen winter. Een huis als een soort grote paraplu is al heel wat, en de burens helpen opletten op je schaarse spullen. Oude tempelreliëfs laten zo'n toestand zien; mensen onder een open dak op palen, met af en toe een gordijn voor de privacy. De grens met de buitenwereld was ooit de muur om de kampong, de woonwijk. Nog steeds kon een gezin groten-deels zijn eigen huis bouwen. De *adat* (inlands recht) verplichtte de burens tot hulp, de *sambatan*-dienst. Toch drukten de woonkosten en de pacht voor de grond nog zwaar. Wat moet en wat kan de overheid eisen, uit oogpunten van veiligheid en hygiëne? Deze vragen vormden het werkterrein van de nieuwe inspecteur. In

zijn nieuwe functie spreekt Maclaine Pont in 1922 de vergadering van de Landbouwkundige Vereeniging in Sukabumi toe²⁹ en analyseert de toestand in de steden. Door de regels voor hygiëne en tegen brand wordt onderdak duurder. De oplossing voor dit probleem is meer huurders op hetzelfde grondvlak, om de kosten op te brengen. Hun hoger aantal maakt nog hogere eisen van toepassing; maar ze uitvoeren maakt de woonkosten geheel onbetaalbaar. Resultaat: steeds meer overbevolkte krotten. Het aanscherpen van de regelgeving heeft in die situatie geen enkele uitwerking. Het is zaak om: *'in de eerste plaats omstandigheden te scheppen waaronder de zuiver inlandsche, eventueel slordige bouwwijzen, met aanklevende gebreken, toepassing kunnen vinden op de minst schadelijke of gevaarlijke wijze voor de omgeving'*.³⁰ Concreet voor stedelijke bebouwing: *'landelijke wijken met verspreide bouw; tijdelijke vergunningen voor korte duur, pas te verlengen na een inspectiebeurt. Periodieke schoonmaak dus'*.³¹ Wel brandveiligheid en hygiëne verbeteren, maar deze *'stapsgewijs naar volledigheid brengen'*,³² en daarin niet buiten de financiële draagkracht van de bewoners gaan.

Maclaine Pont neemt met zijn gehoor de finesses door van verschillen in rentevoet, voor wie geld leent met een fysiek onderpand (of een vast traktement) of leent zonder dat, zoals de meeste inlanders. Het verschil tussen vier procent, of veertig. Vervolgens overlopende proeven. De hygiëne: bederf door boeboek (houtworm) en rajaps (witte mieren) is nu behoorlijk te bestrijden. Geavanceerde toepassingen van bamboe zijn in aantocht. Om dat te kunnen spijkeren adviseert Maclaine Pont een zelf te maken, verbeterde draadnagel, met een beetelpunt, tegen het splijten. Welk ander goedkoop bouw materiaal is er? Niet onbesproken mogen blijven: mengsels van puddingbeton. Het laatste experiment is een krimpvrij en waterdicht dak, bestaande uit één deel klei, één deel kalk, zes delen rijstschillen, zes delen zand, en zes delen karbouwenmest, op te brengen als pleisterspecie op een kruisend latwerk van bamboerepen met kippengaas, en af te kwasten met rode cement en tetes (afvaldrab van de suiker-raffinage). Maclaine Pont's eigen Indische vertaling van een oud recept uit de Elzas, licht en spotgoedkoop. Alvast een volslagen succes voor een kippenhok, maar met prima vooruitzichten als bouwstof voor de woning.

Waarom al deze experimenten? De woningbouw is er zeer bij gebaat als groepen belanghebbenden op eigen kracht en met burenhulp hun eigen huis tot stand brengen. Dat kan wanneer zulke huizen goed hanteerbare lichte raamwerken als wandpanelen krijgen, met daaroverheen lichte gestandaardiseerde dakpanelen. Het dak is dan snel klaar en de verdere afwerking is niet meer weersafhankelijk. Later werd Sawahan een voorbeeld van zo'n wijk, gebouwd voor personeel van de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij te Surabaya. Virulente pest elders noodzaakte er nog toe het verbod op 'volle' bamboe te handhaven. In Sawahan kregen de panelen nu stijlen van telkens twee bamboe-repen gekoppeld door massief houten klossen. Hiertussen kwam een gemetselde klampwand van bakstenen op de kant. De uitvoering begon in 1922, leed wat vertraging, maar in 1925 stond de wijk overeind. Uit hygiënisch oogpunt was er ook een reuzensprong voorwaarts: collectief sanitair met vers stromend water.³³

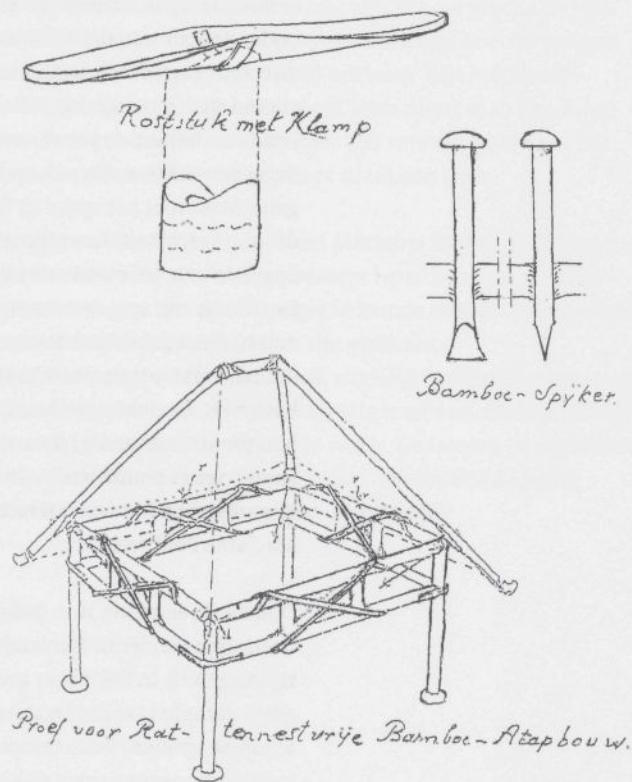
Elders nam Maclaine Pont de bamboe-proef³⁴ met zorgvuldige details in eigen beheer, in de achtertuin van zijn huis in Batavia. En inderdaad: er was geen rat te bekennen. Vermoedelijk beeldt de tekening het gestel van de proefwoning af, met een paar pendopo-eigenschappen.

Zo werd de blik van de vergadering verruimd, van draadnagel-innovatie tot tactiek om bouwwetgeving ingang te doen vinden. Het hele panorama van onderwerpen waarin de Inspecteur taken van de overheid uitvoert passeerde de revue. Al moet zijn dienst-

Een goedkoop en levensgevaarlijk bouw materiaal.

Bamboe is goedkoop en sterk, maar de gebruikelijke houtverbindingen zijn kwetsbare punten voor rattenvraat, met rampzalige epidemische gevolgen. Wel een perfecte bouwstof levert een dikke bamboe-mantel, in repen versneden, vooral na een week drenken in zeewater (tegen vraat en schimmels). Verbeterde houtverbindingen voor holle bamboe zijn ook in onderzoek, want de kritieke punten betreffen juist die detaillering: ratten beginnen nooit aan het gave bamboeoppervlak. Door een handbreed afstand te houden tussen bamboe-gestel en oppervlakken van dak en wand zou inspectie en schoonmaak gemakkelijk uitvoerbaar worden.

hoofd bij sommige denkbeelden van Maclaine Pont gefronst hebben, zijn werk werd geapprecieerd en hij kreeg aan het eind van zijn driejarig contract verlenging aangeboden. Hij accepteerde dat voor de duur van een jaar, want hij was in overleg over een fascinerende nieuwe werkkring, waar hij op een dienstreis, niet geheel bij toeval, tegenaan gelopen was. Die zou hem en zijn gezin naar Oost-Java voeren.

Rattenvrij proefproject in bamboe: holten afgedicht, knaagranden vermeden, en een geplette draadnagel om het splijten van bamboe tegen te gaan, Henri Maclaine Pont 1922

Architectendiscours

Halverwege *Mijn Indische reis* vertelt Berlage uitvoerig over een 'architectendiscours' in Indië, zijn aanduiding van een soms uiterst vinnige gedachtenwisseling tussen architecten die vooral ging over de waarde van de autochtone bouwtrant, in de jaren twintig. Mondelinge discussie was er maar af en toe, op een congres of vergadering. Maar een verslag daarvan dook op in een tijdschrift; en het discours kreeg gestalte in de reactie daarop in een volgend nummer, met soms weer een repliek. Een doorlopend publiek verslag dus; toch nog een voordeel van een land met enorme afstanden. Berlage schreef: *'Er zijn daar twee partijen, waarvan de eerste...beweert dat het moederland de 'beschaving', dus ook de kunst, aan de kolonie moet overbrengen. Van de Javaansche kunst is te weinig over om daaraan een blijvende waarde toe te kennen; terwijl de Javaan zelf, wiens meedewerking dan toch nodig zou zijn, geen kunstzin meer heeft. Mais, à qui la faute? Daartegenover staat de andere partij die rondweg het tegendeel beweert, en daartoe ook de nodige bewijzen aanvoert. De belangrijkste studies daarover zijn van de architecten Karsten, Maclaine Pont en Wolff Schoemaker.'*³⁵

Berlage schrijft dat Karsten ervoor pleit de Javanen te leren zelf verdere ontplooiing van de inheemse bouw ter hand te nemen, uitgaande van de nog levende bouwkunst. Niet van de oude Hindoe-Javaanse, hoe belangrijk die ook mag zijn. Aangezien die bestaat uit sculpturale dode kunst en Javanen niets meer zegt, is hij nutteloos als uitgangspunt om bruikbare gebouwde ruimte mee te maken. Maclaine Pont onderschrijft Karstens visie. Hij zou willen voortbouwen op deugdelijke inheemse concepten zoals de pendopo, en wijst op gevaren die van westerse regelgeving uitgaan. Wel brand en ratten bestrijden, maar dan zo dat niet het laatste stukje authentieke bouwtrant tot misdrijf wordt verklaard. Wolff Schoemaker wilde westerse bouwkunst en -kunde onderwijzen en verhief een waarschuwing tegen aangeplakte ornamentiek. Tot zover Berlage. Hoe levendig *Mijn Indische reis* verder ook is, deze weergave van wat vakbroeders bespraken in de bladen als *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* en *Djawa* is drastisch gestriliseerd. Zo schrijft Wolff Schoemaker: *Onvermogen tot grote bouw-concepties, onvastheid in vormgeving, ongevoelige sleur in*

*de toepassing van de weinige methoden van constructie en versiering, ziedaar de Javaansche bouwtraditie, zoals die uiting vindt in de zeer weinige en bescheiden opgetrokken bouwwerken....Op heel Java zijn slechts enkele fraaie pendopo's te vinden. Zelfs de grote pendopo te Solo is een architectonische mislukking, met zijn droge velgkant-stijlen op gladde pyramide-neuten. Het schuine plafond is niet om aan te zien... De brede voorgalerij is in dezelfde on-Javaansche trant behandeld, heeft dezelfde armoedige houten stijlen, zelfs enkele gegoten ijzeren 'sier'-kolommen, en een renaissance-friesvulling aan de voorkant... Welk een armoede van expressie in de sobere baksteen- en houtconstructies. Zij duiden een begin van architectuur aan, en de scheppingsdrang schijnt hiermee ook geheel uitgeput. Mijn opvatting is dat Java geen architectuur, geen architectuurtraditie heeft.*³⁶

Wolff Schoemaker gaat in hetzelfde artikel ook in op Karstens bewering dat kritiek pas zou mogen als je de zaak bestudeerd hebt, en memoreert dat hijzelf in Indië geboren is en er zeventien jaren van zijn leven heeft doorgebracht. Toegegeven, op zijn reizen heeft hij, in uithoeken, wel eens werk van gehalte gezien: op Sulawesi (Celebes), de Minangkabau en op het eiland Nias. Maar als hij het hooggestemde geschrijf van collega Karsten ziet, vraagt hij zich af of deze daar zelf wel eens geweest is, of dat hij dat mooie gevoel alleen van fraai plaatwerk kent. Op Java ziet hij voornamelijk veel armoedige rommel. Hoog tijd dat Europeanen hier het goede voorbeeld geven met echte eigentijdse architectuur.

Maclaine Pont begreep goed wat Wolff Schoemaker als tekorten zag, maar had al vaker betoogd: laten wij de inlanders niet ontmoedigen met laatdunkende kwalificaties van hun cultuurgoed; er zit genoeg van waarde in. Wijs daar op, leg het uit voorzover nodig, maak dat ze er trots op zijn. Want zo wrek je de ambitie meer te maken van hun bouwvak. Nadat Wolff Schoemaker nog een tirade had weggegeven in de geest van 'dat kunnen ze helemaal niet' en een antropologisch traktaat had aangehaald, schreef Maclaine Pont in reactie hierop: *Tot voor kort was de mening onbetwist dat tenminste de belangrijkste monumenten op Java als het geestelijk product van een vreemd volk, de Hindoes, moeten*

worden beschouwd. Prof. Wolff Schoemaker meent dat het met alle zekerheid is uitgemaakt, dat het Javaansche volk, als antropologisch te dicht staande bij een lage trap van prehistorische volkeren, en daardoor infantiel en futloos, nimmer een belangrijk aandeel kan hebben gehad aan de geestelijke arbeid die de Java-monumenten vertegenwoordigen, evenmin als dit volk naar zijn mening ooit voor een ontwikkeling tot een krachtig, zelfstandig volk zal kunnen komen.³⁷

Maclaine Pont toonde zich in het artikel diep verontwaardigd over zulke kwalificaties. In het vervolg van zijn artikel voerde hij tal van overwegingen aan om aannemelijk te maken dat Javanen in de bouw van ettelijke tempels wel degelijk een flink aandeel moeten hebben gehad.

Wie rond 1918 in Nederland de denkbeelden van vooraanstaande politicus Hendrikus Colijn bijhield, las bij Wolff Schoemaker vertrouwde stof, toegepast op Indische inheemse bouwkunst. In *Staatkundige hervormingen in Nederlandsch-Indië*, uit 1918 schrijft Colijn:

Het historische feit dat wij Nederlanders de heerschers zijn, en het volk van Indië de onderdaanen, is de enige realistische grondslag waarop politieke veranderingen horen te worden gegrondvest, zoodat ernstige vergissingen vermeden kunnen worden. In de laatste paar jaren negeert een aantal mensen wie de belangen van Indië ter harte gaat dit feit volkomen... Ze zijn eigenlijk beschaamd over het feit dat wij de heerschende macht zijn. Voor zoover dat het verleden betreft hebben ze zeker een punt, maar zij hebben ook het gevoel dat onze aanpak nu en voortaan moet stoelen op een compleet ander uitgangspunt, namelijk van het beginsel van samengaan van alle rassen, wat in de toekomst zal resulteren in een volledige samensmelting. De politiek gevormde lezer zal meteen herkennen dat de grondslag onder dit ideaal de ontkenning is, of de onderschatting, van het oergegeven dat er tussen personen en rassen verschillen zijn. Het is een poging het revolutionaire denkbeeld van gelijkheid toe te passen op het terrein van de ethologie'.³⁸

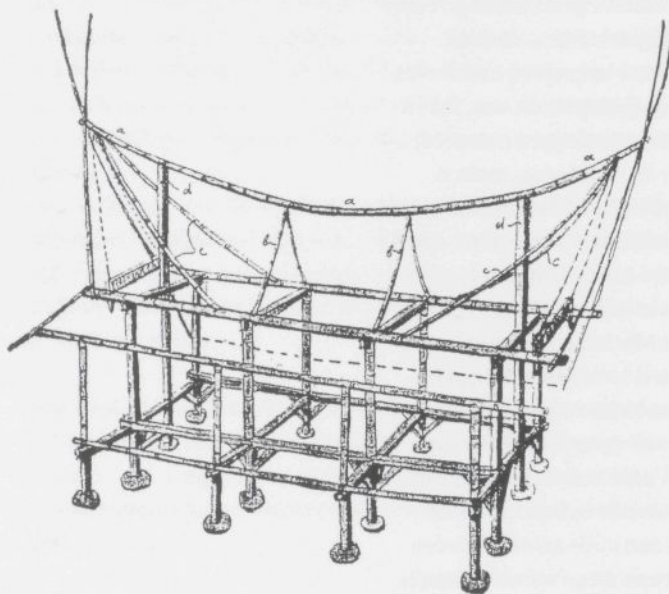
In een hele reeks artikelen heeft Maclaine Pont vervolgens in de loop der jaren gewezen op deugden en schoonheid van de inlandse bouwtraditie en deze in verband gebracht met actuele bouwop-

gaven. Soms op wat hypothetische grondslag, maar vaak treffend en overtuigend en steeds op grond van precieze observatie. In deze artikelen richt hij zich niet zo zeer op het detail (een houten raamwerk dat wordt verstijfd door de licht gebogen paneelverlating), als wel op verbanden die een heel continent omspannen. Zoals de pendopo, in oorsprong waarschijnlijk uit India, waaraan de houtbouwwijze in Tjampa (een koninkrijk in midden-Vietnam in de derde tot zevende eeuw) verwant was, evenals die van het Khmer-volk. Er zijn wezenlijke verschillen aan te wijzen met naburige vormen van houtarchitectuur in Achter-Indië, China en Japan; die komen voort uit een voorafgaande bouwwijze in steen. De pendopo-bouw werd meegebracht door een hindoe-volk, een of twee millennia eerder uit Kaukasië gekomen, dat expandeerde naar het zuiden en daar wordt aangeduid als de Sjailendra's ('bergheren'). De Sjailendra's trokken door naar Palembang, en omstreeks 760 naar Java, en sloten bondgenootschappen. De Borobudur en de Prambanan dateren van een eeuw later; ook het pendopo-concept kan met dit volk meegereisd zijn. Een andere mogelijke route is door (scheeps)timmerlieden, langs de westkust van Maleisië.

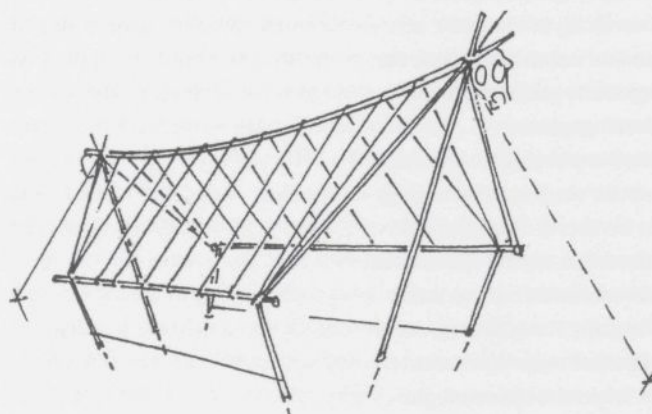
In zo'n betoog lukt het Maclaine Pont een ogenschijnlijk wat ste-reotiepe oriëntaalse tempel te presenteren als een trede in een stijgende trap van typisch Javaanse ontwikkeling.³⁹ Andere lezers weet hij aan te spreken met stukken over stedenbouw, of nieuws over experimentele of gezonde bouwconstructies.

Uit zijn enthousiasme welt soms een discutabele hypothese op, zoals zijn stelling in het *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* in 1924,⁴⁰ dat de oude houtbouwmeesters voorspanning toepasten en materiaal bespaarden door in daksporen een trekkracht op te wekken. Een pendopo met een fraaie verankering van de daksporen aan de balkstapeling had hem op dat idee gebracht, in samenhang met zijn inzicht waarom bij de pendopo het overstek onderaan de daksporen niet alleen de regen op afstand houdt maar ook het draagvermogen en het economisch materiaalgebruik begunstigt. Bouwkunde-professor Wolff Schoemaker uit bezwaren tegen het betoog in een artikel in een volgend nummer. Later volgen nog repliek en dupliek. Nu had Wolff Schoemaker kunnen uitleggen dat de daksporen precies op het maatgevende punt, waar hun belasting het grootst is, niet door extra trekkracht worden ontlast.

En dat met kunstgrepen in het dakvlak wel wat materiaalbesparing bereikbaar is, maar dat die teniet wordt gedaan door meer houtwerk, nodig voor het opspannen. Dat we geen pendopo's kennen met opvallend trekvast verbindingsmiddelen, die toch onmisbaar zouden zijn. Of dat hij nog eens in gesprek moest met zijn oude leermeester prof. Klopper, hoogleraar in dit vak. Zaken die Maclaine Ponts stelling duidelijk zou weerleggen noemt hij niet; zijn tegenspraak gaat vooral over de sterkte van Indisch bouwhout. Twee nummers verder stemt Wolff Schoemaker in met Maclaine Pont dat dit materiaal heel wat meer kan hebben dan de voorschriften toelaten, en geeft zelfs toe dat de inlandse toepassing veerkracht oplevert. Deze krachtmeting eindigde onbeslist. Aan constructieberekeningen waagde Maclaine Pont zich in latere artikelen niet meer, maar hij hield wel levenslang vol dat hij een oud Indisch constructiegeheim aan het licht had gebracht. De reeks artikelen strekt zich uit over vele jaren en doet de aanleiding vergeten die Maclaine Pont tot publiceren aanzette: een ernstige gekwetstheid over de laatdunkende opinie van Wolff Schoemaker en gelijkgestemden, over een oude achtergebleven bouwcultuur waarmee Maclaine Pont een diepe affiniteit voelde. Met Thomas Karsten en de in Delft opgeleide ingenieur Soerjo Winoto die ook een behartigenswaardig artikel in de strijd had geworpen, behoorde hij tot de weinigen die tegenbewijs leverden. Een imposant stuk van overtuiging bouwde hij zelf in 1930: een opslaghal in Trawulan. Dit ontwerp maakte ook duidelijk hoe de oude bouwtraditie van de pendopo al gestalte geeft aan fenomenale inzichten inzake bouwen in aardbevingsgebied. Onder de ontwerpen die, zoals Maclaine Pont bepleitte, aansluiten op een Javaanse bouwwijze en traditionele vorm-eigenschappen is een aantal van indrukwekkende kwaliteit. Maar de beeldbepalende bebouwing, zeker in de stadscentra, richtte zich tussen 1920 en 1942 overwegend naar westers voorbeeld, wit en strak, zoals dat ook in veel andere landen gebeurde. Vanaf die tijd ontleenen belangwekkende gebouwen in Indonesië vaak hun karakter aan het antwoord dat ze bieden aan de tropische omstandigheden. Er zijn prachtige ontwerpen bij, al is de harmonie met een traditionele belending zeldzaam.

Constructieschets van een Sunda-huis, tekening Henri Maclaine Pont

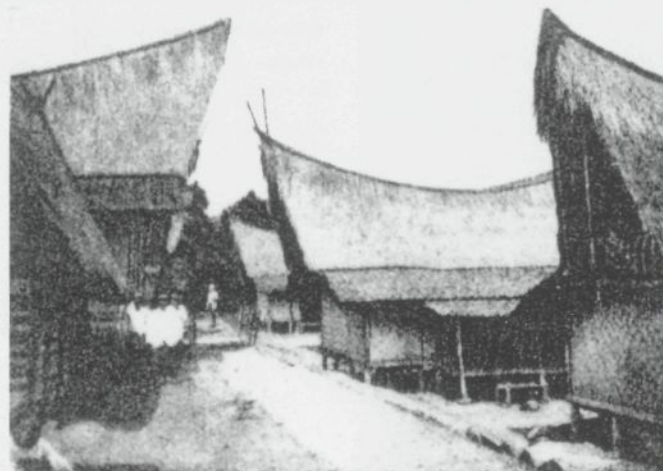
Oer-nomadentent van jagers, tekening Henri Maclaine Pont

Javaans bouwen

Het werk als inspecteur-technicus bracht Maclaine Pont zoals verwacht nu naar alle delen van Java. Wat hij aan nieuwe en oudere behuizing voor de bevolking te zien kreeg waren onhygiënische sloppen, een samenraapsel van golfplaatdaken op inferieur bouw hout, met gevlochten bladerwerk – bilik – als wand. Maar in afgelegen dorpen, en ook op oude foto's, zag hij panden van vroeger, die treffend leken op afbeeldingen aan de tempelcomplexen van Borobudur en Prambanan, en die er constructief en functioneel goed uit zagen. Zoals in Garut, waar je nog steeds dezelfde dakvorm tegenkwam als in de vroege Javaanse middeleeuwen. Typisch afgeleid van een onderdak voor jagers of nomaden, in een land waar materiaal je elke dag vers tegemoet groeit: bamboe, palmblad, liaan.

Een oer-tent, *Twee stokken in de grond, schuin naar buiten, een verbindingssstaaf erover heen, en de hoofdconstructie van een optrekje stond. Aan die nokstaaf een aantal bamboes ophangen, aan de onderkant over een lager juk heen leggen, het werk van een ogenblik.*⁴¹ Van deze oer-tent is het geen grote stap naar het huis van Garut. Zowel bij de tent als bij het huis kun je het doorhangen van de nok tegengaan door een trekkracht in het materiaal op te wekken, dus met een scheerlijn aan het eind, of een gewicht. Voor dat doel diende in de oertijd het volumineuze sieraad dat nu prijkt aan de gevel van veel desa-huizen en privé-woningen, de geesten bezwerende kalakop. Deze wordt nu uit een boomstronk gesneden, maar ooit was het de kop van het prooidier, dat postuum de rondtrekkende jagers van dienst was door de nok strak te trekken boven hun nachtverblijf. Het overhellend gevelvlak is vrij van regeninslag, dus altijd te openen voor ventilatie. De schuine stand schoort het bouwwerk tegen de wind. Zo'n stevig huis leent zich voor een aanbouw, opzij of rondom. Zo karakteriseert Maclaine Pont de ontwikkeling.

Zowel in de oostelijke delen van Sumatra als in de westhelft van Java komt dit woningtype veel voor. Een hoog artistiek peil wordt bereikt in de streek Minangkabau op Sumatra. Straat Sunda kan beter als de verbindende schakel worden beschouwd dan als scheidende zee-engte. Daarom noemt Maclaine Pont de bouwwijze de 'Groter Sunda bouworde', of spreekt kortweg van Sunda-dak.

Huizen in Garut, Midden-Java, mogelijk deels in zelfbouw, ca. 1900

Huis nabij Kuningan, Midden-Java; als in Garut maar met toegevoegde ombouw, ca.1900

Voor veiligheid tegen rondscharrelende roofdieren ontstaat er een variant, op stenen poeren, met een verdiepingvloer. Als later civilisatie en welvaart toenemen en gevaarlijk gedierte verdwijnt, wordt weer op de begane grond gewoond. Het vertrek op de verdieping wordt een opkamertje, gewijd aan de voorouders en slechts in de huwelijksnacht even bewoond.

Herhaaldelijk wijst Maclaine Pont in zijn artikelen op de pendopo als echt Indische bouwwijze, al gaat deze terug op oertypes uit India en Tjampa (Cambodja) van mogelijk vierduizend jaar geleden. De expressieve houtconstructies hebben meestal weinig versierende toevoegsels, maar worden verlevendigd door karakteristieke houtverbindingen.

Wat de verschillende pendopo-varianten van klein tot groot gemeen hebben is de kern-pendopo: dat centrale en opvallend solide dak op hoge kolommen. Vaak vier kolommen in een vierkant; ook wel zes in een rechthoek, zelden meer dan circa vier meter uit elkaar. Uit de sobere basisvorm is daaruit, vooral op Java, een hele familie van varianten voortgekomen; van de vele bescheiden en eenvoudige tempels op Bali tot de schaarse, imposante ontvangsthallen van de vorsten van Djokya en Solo. Deze tronen precies in het midden van een zaal van soms 3000 m². Pendopo is de algemene benaming voor al deze bouwvormen,

waarvan de standzekere kern de essentie vormt. De samenstellingen van een kern met een kloek omringend zaaloppervlak worden door Maclaine Pont en anderen vaak bangsal genoemd. De kleine 'bangsal Witjana', een favoriet van Maclaine Pont, heeft een bovendak waarvan de daksporen naar onderen doorlopen. Aan een uitkraging met de technisch ideale maat dragen ze het benedendak. Er tussenin zit een marge voor ventilatie en lichttoetreding. Het ontwerpjaar ligt wel een eeuw voordat in Europa dezelfde lumineuze materiaaleconomie gangbaar werd, de zogenoemde Gerberligger.

Reliefs Prambanan: links huis als Garut, midden huis als bij Kuningan, rechts een pendopo, Hindoe-Javaanse sculptuur uit ca. 850 n C.

Pendopo, gebruik

Midden in elke bangsal staan vier, zes, of meer kolommen. Dat gaat ten koste van de bruikbaarheid. Het beperkt zeker de vrije zichtlijnen. Maar traditioneel wajangspel, toneel en dans lijken zich er wel naar te voegen.

Zo deelt bij wajang een wit doek een lange ruimte in tweeën. Een sterke lamp, achter, aan de kant waar de poppenspeler en het orkest zitten, beschijnt het doek en het poppenspel ervoor, met gekleurde, gestileerde, ranke mensfiguren. Aan de andere kant zit het publiek; zij zien de silhouetten. Een langwerpige ruimte, ingeperkt door rijen kolommen, kan daar goed voor dienen.

Bij een dansvoorstelling staat voor sommige toeschouwers wel een enkele kolom in de weg. Maar de choreografie, waarin de expressie van arm en handgebaar rijk aan betekenis is, maakt dat veel elementen van de voorstelling zich afspelen binnen een smalle beeldhoek. Rusteloos verzitten is dan niet nodig en het bezwaar van zo'n kolom is overkomelijk.

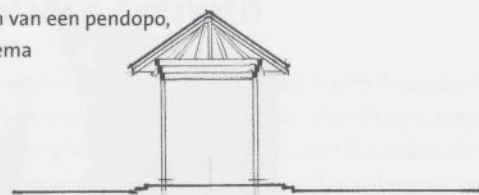
De moskee van Yogyakarta bijvoorbeeld wordt gedekt door drie daken boven elkaar met royaal overstek. Hij heeft een woud van kolommen, maar voor de gelovigen is de kijkervaring niet het belangrijkste.

Maclaine Pont schreef opgetogen over de bijzondere lichtval onder het vorstelijke bangsal-dak. Opmerkelijk is dat het felle zonlicht door reflectie vanaf het omringend terras meer dan tien meter diep indringt en het interieur nog net aanvaardbaar aanlicht als het plafond wit is. Maar niets is helder waar te nemen doordat in elke richting een alles overstralende, twee meter hoge spleet van scherp tegenlicht de achtergrond vormt, juist op ooghoogte. Soms heeft Maclaine Pont een roze bril op.

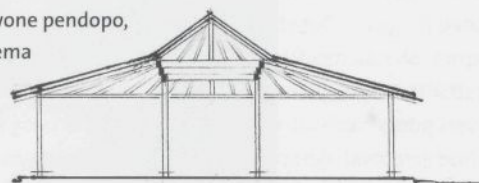
Bij een pendopo treft op afstand het silhouet van een massief ogend dakvolume op ranke poten. Dichterbij komend zien we de merkwaardigheid die het pendopo-dak zijn pregnantie en, zelfs letterlijk, gewicht geeft: de 'balkstapeling'.

Op de vier zware horizontale randbalken die de kolommen verbinden ligt weer een krans randbalken; nu iets ruimer, een halve balkdikte uitkragend voorbij de balk eronder. Daarop ligt nog een rand, weer uitkragend, en dan nog een, tot soms vijf keer toe.

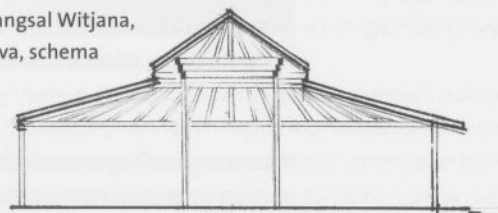
Kern van een pendopo,
schema

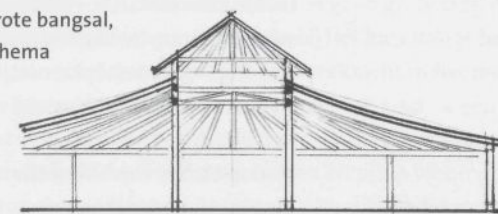
Gewone pendopo,
schema

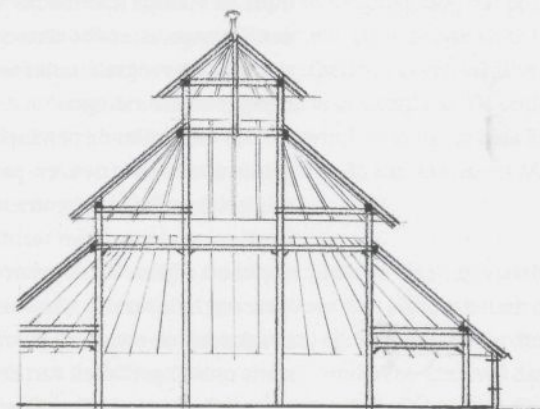
Bangsai Witjana,
Java, schema

Grote bangsal,
schema

Moskee Yogyakarta, schema

Hindoe-tempels op Bali, verwant aan de bouwwijze van de Javaanse pendopo

Pendopo, zeggingskracht

Als zo'n pendopo wordt opgezet, dan verrijst na een week of wat het beeld van de foto op pag. 44. Een westerse timmerman zou in de hoeken nog een stel kleine schoren of klossen toevoegen ter versteviging, en dan kan zonder meer het piramidedak erop. Zijn Javaanse vakbroeder evenwel voegt nu laag voor laag de balkstapeling toe. En wat dan ontstaat mag je op zijn minst een bekroning noemen. Bijna ongeacht de geschiktheid om misschien noodweer en aardbeving te doorstaan heeft de balkstapeling op poten een overheersende expressie, te verwoorden als: DIT IS DE PLAATS. Ter vergelijking het Olympieion in Athene, tegen de achtergrond van de Akropolis. De Griekse tempel, ook voortgekomen uit houtbouw, heeft een overeenkomstige boodschap voor zijn beschouwer.

Zo'n respectabel oer-gestel, een pendopo (de kap haast klaar), is een pracht ankerpunt om aan vier zijden grote afwaterende aankappingen tegen te bouwen: hoog bij de pendopo-kern, en ruim boven stahoogte aan de randen. Jammer misschien dat daarbij in het buitenaanzicht wat distinctie verloren gaat, maar wie binnentreedt heeft de aanblik van een bekroning nog tegood. 'Bangsal' betekent 'het terras om de pendopo heen'. De huidige betekenis 'grote zaal', ontstond toen dit terras overdekt werd met behulp van de langste balken die het bos kon opleveren, de allerlangste om waaivormig de hoeken om te gaan en zo een gave rechthoekvorm te bereiken. Dit bouwwerk is het instrument waarmee de vorst indruk maakt op zijn prominente gasten en op de landadel, bij de regelmatige traditionele ontvangsten voor soms wel 6000 personen. Te zetelen midden in de kern van deze bangsal bevestigt de positie en het gezag van de vorst. De zeer grote exemplaren, waarvan er niet veel zijn, vormen wellicht een ontwikkeling uit de laatste eeuwen. Verspreid over het land zijn veel pendopo's van bescheidener maat te vinden, zowel met aankappingen als zonder. Sommige hebben een openbare functie, maar veel andere zijn nauwelijks toegankelijk. De foto's waarmee Maclaine Pont zijn artikelen kon illustreren, werden destijds al als een speciale attractie gezien. Zijn jaren als bouwkundig inspecteur gaven hem een goed beeld van het Javaanse bouwbestand, en dat werd in de twee decennia daarna nog versterkt door de nuttige introducties die de regent van Modjokerto hem gaf. Zo zien we in de woning van een inlands dorpshoofd het luisterrijk effect van de balkstapeling in het interieur.

Deze balkstapeling verdubbelt het verbruik van kostbaar djatihout ten naaste bij. Als ondersteuning van het bovenliggend dak is hij volstrekt overbodig. Hij verstijft de vier hoeken wel, maar dat had bijna gratis op een andere manier gekund. Is de enige reden ervoor de imposante aanblik, het silhouet dat op afstand aan de romp van een groot dier doet denken, onvervaard op ranke poten? Een karrevracht constructiegewicht boven je hoofd geeft, bezien door westerse ogen, zelden een aangename associatie, of het moet al een bunker zijn, of een enkel kerkdak van Le Corbusier of Jorn Utzon.

Maclaine Pont denkt, en collega Wolff Schoemaker eveneens, dat de reden ervoor het gewicht is, preciezer: de massa-traagheid. Een dak dat plaatsvast blijft, als een aardbeving de voetpunten ervan in een breukdeel van een seconde een decimeter heen, dan weer twee decimeter terug schudt, of wanneer een orkaan raast. Een eigenschap die dertig, veertig eeuwen geleden empirisch kan zijn ontdekt, en die tenslotte werd gecultiveerd in dit land met zijn gevaarlijke aardtektoniek.

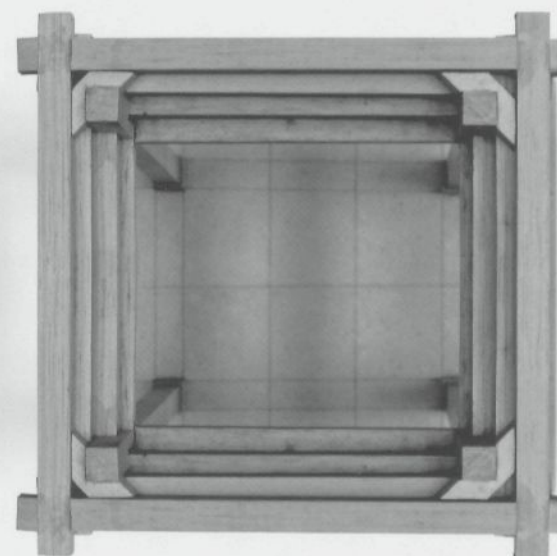
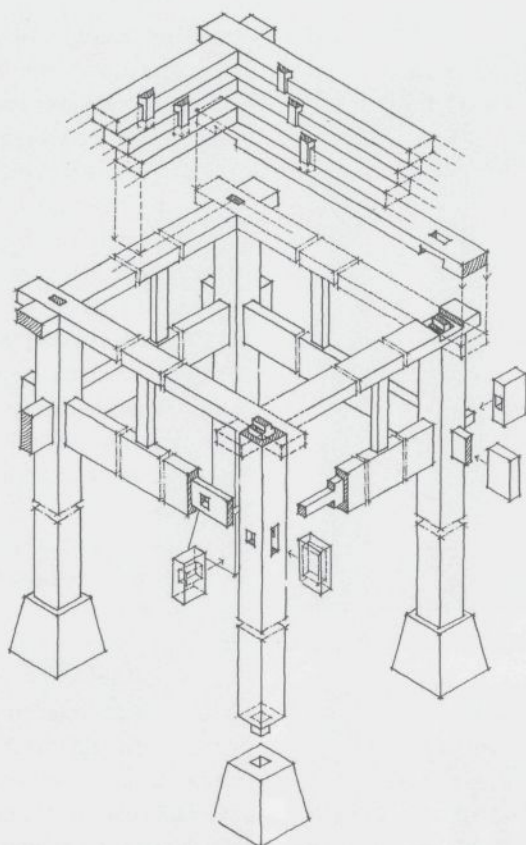
Ook details die Maclaine Pont buiten beschouwing laat zijn intrigerend, zoals de onderlinge bevestiging van die houten balken op elkaar. De halve balkbreedte is beschikbaar om met een rij bouten of deuvels de bovenliggende vast te zetten aan de balk eronder. Maar nee, juist in de uiterste zijkant van de bovenbalk steken deuvels (in trapeziumvorm) door naar de onderbalk, even naast het midden. Met handgereedschap is zo'n zijspoonning met schuine zijkanten ('zwaluwstaart') veel gemakkelijker te maken dan een gat, dus dat spaart werk. En dat is nog bijzaak. Want dit verbindingsmiddel in de rand maakt inspectie en reparatie eenvoudig te doen, als de zaak na een natuurramp er wat scheef bij staat. Immers als de balken onderling een beetje verschoven raken, zijn het de deuvels die worden verbrijzeld; in dwarsrichting zijn ze namelijk zwak. Het hout van de balken zelf wordt belast in de lengterichting, die van de vezels, en is aldus belast vier keer sterker. De sponningen in de balken blijven dan heel. Dus: na de ramp hoeft slechts het bouwwerk rechtgetrokken, provisorisch gestut, en de kapotte deuvels vervangen.

Er is een zwak punt. Het concept dat spreekt uit de aanblik, de stapeling van de balken, de vorm en plaatsing van de deuvels, heeft pas werkelijk zin als er tussen kolommen en balkstapeling een stevig verband komt. De simpele eis daarvoor is: de kolommen moeten doorlopen tot de bovenkant van de balkstapeling, en daar goed aan gekoppeld zijn. Helaas, in onderzochte en goed gedocumenteerde pendopo's zijn de huidige kolommen te kort. Ze eindigen bij de onderkant van de balkstapeling. Als vervangende maatregel voor stabiliteit zit nu vaak een halve meter lager de *gadjahan*, een stevige plank op zijn kant. Hij loopt van kolom tot kolom; zijn bevestiging met pen-en-gat zou voor een

Model
met d
top va
verbo

Huidig
oude b
men te
wanne
door s

Model van een pendopo-gestel met doorlopend kolommen tot top van balkstapeling en hecht verbonden

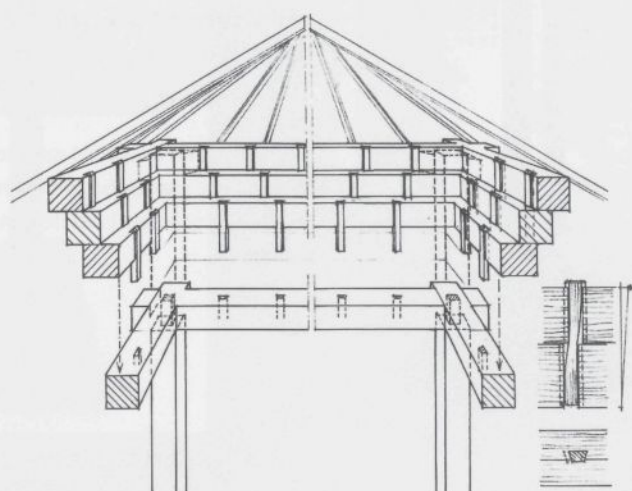
Pendopo-gestel, huidige bouwwijze, kolommen eindigend bij onderkant balkstapeling.

meubel net sterk genoeg zijn. Het steeds schaarser worden van hoge bomen is mogelijk de verklaring voor het verlaten van de oude bouwwijze.

Waarom sprak of schreef Maclaine Pont niet over deze eigenaardige zwakte? Collega's sprak hij nog maar weinig, ook Karsten niet, die kennis had over pendopo's. Hij zal van mening zijn geweest dat in het koor van criticasters van inlands bouwen een pauken-slag, juist van zijn kant, gemist kon worden. Er is correspondentie bewaard met de Regent van Modjokerto, Maclaine Ponts mecenas in Trawulan. De uiterst respectvolle maar gedistantieerde toon daarvan maakt duidelijk dat Maclaine Pont aarzeling kan hebben gehad om aan hem bevindingen voor te leggen die als minder chic jegens een hele ambachtelijke traditie opgevat konden worden. Als hij het aan hem al niet durfde uit te leggen, dan maar beter aan niemand.

Maclaine Ponts latere eigen vinding, het 'equilibripetale dak' zoals hij het noemt, dateert uit de late jaren twintig. Wie ziet hoe

Huidige bouwwijze; in stippellijn: oude bouwwijze met hoge kolommen tot boven. Detail: de uvel wanneer de balken verschuiven door scheefstand kolommen

Olympieion nabij Akropolis, Athene

Model van pendopo-gestel

Pendopo, kreunend dak

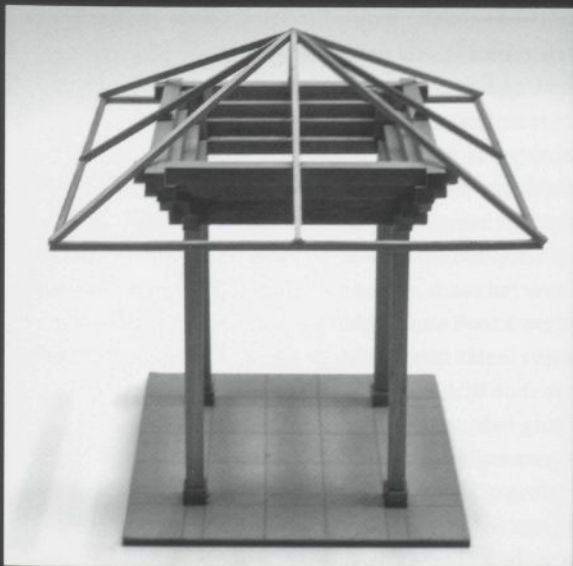
In de ogen van westerse constructeurs is het mogelijk even schrikken onder een kolossaal pendopo-dak vanwege de soms vervaarlijke doorbuiging. Vooral in de hoeken, waar de dakbalken anderhalf keer verder overspannen dan de gewone. Er zijn forse houtmaten gebruikt, liggend 'op hun plat', in plaats van rechtop staand. Nemen de bouwers ervan sinister doorbuigen voor lief in de hoop dat het dak belooft bij calamiteiten soepeer door te veren dan een stug dak? Maclaine Pont neemt aan dat zo iets de reden is. Tevens noemt hij het denkbeeld dat spanning zichtbaar mag zijn. Hier dus de uitwerking van de zwaartekracht op een indrukwekkend stuk hout, als kaarsrechte balk begonnen. De balk werkt en dat kun je zien. Zo is de orde van het bestaan. Het dak spreekt je toe over een existentiële waarheid.

Er is wel geopperd dat dit een oosterse wijze van denken zou zijn. Dit wordt dan gesteld tegenover de branie van het gotisch gewelf, dertig meter boven de vloer van de kerk. Je kan je verbazen over tienduizend stenen die vrijwel horizontaal boven je hoofd zweven, elke steen dodelijk als hij zou vallen, wat niet gebeurt. In hun onderling verband gaat het al duizend jaar goed. Is dat 'westers'? Gewelf en boog zijn in afkomst minstens zo oosters als een houten ligger. Toch brengt men in het westen ook graag een geringe 'zeeg' aan in de onderzijde van een viaduct, zodat dit plafond licht omhoog gewelfd lijkt. De passant eronder mag immers geen moment op het idee komen dat er overbelasting, corrosie, of maar een begin van bezwijkens zou zijn.

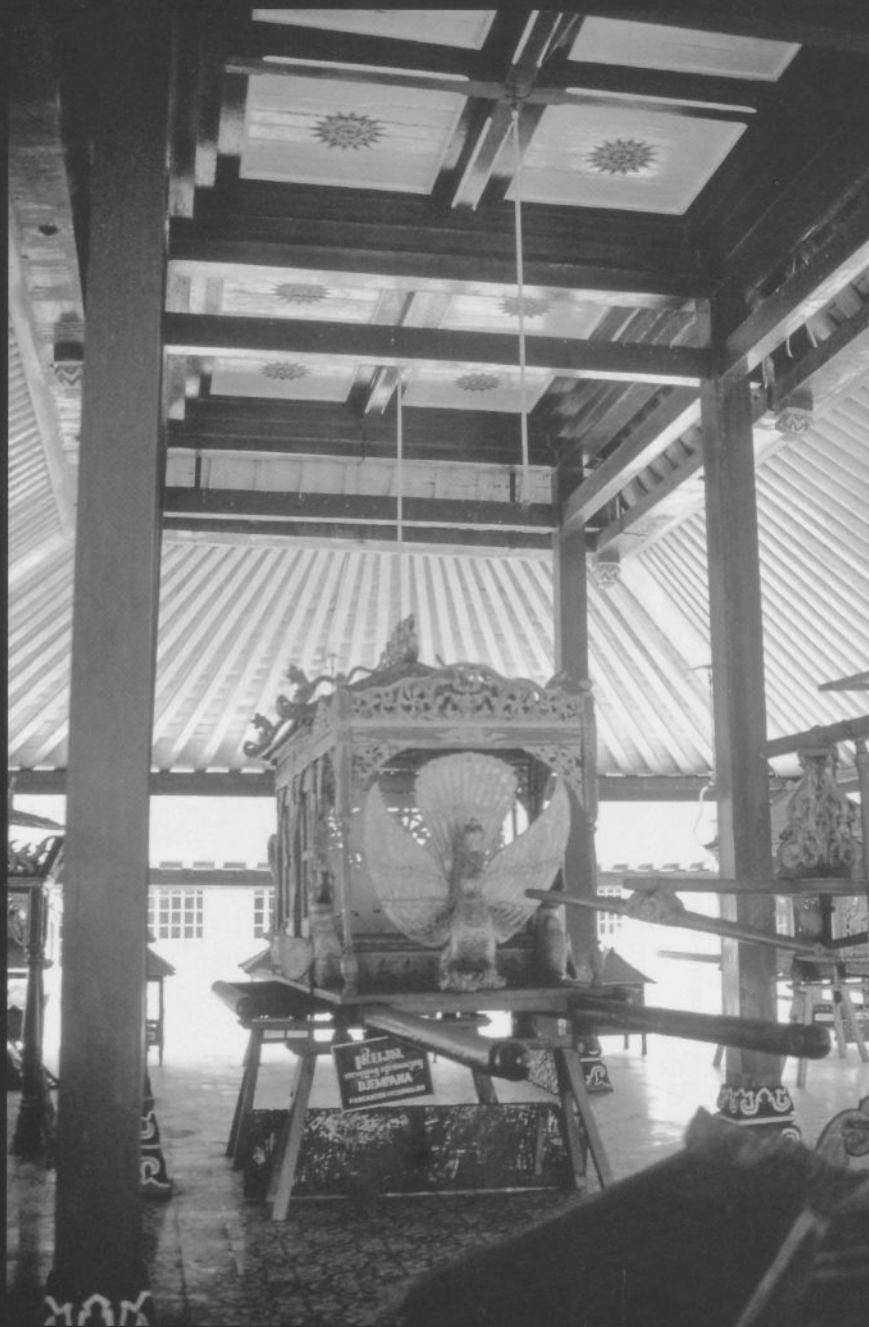
hij, op trouwens geheel andere manier, precies de juiste en unieke intrinsieke eigenschappen van de pendopo verwezenlijkt (en verbeterd), concludeert dat de uitvinder dit voorbeeld goed heeft begrepen.

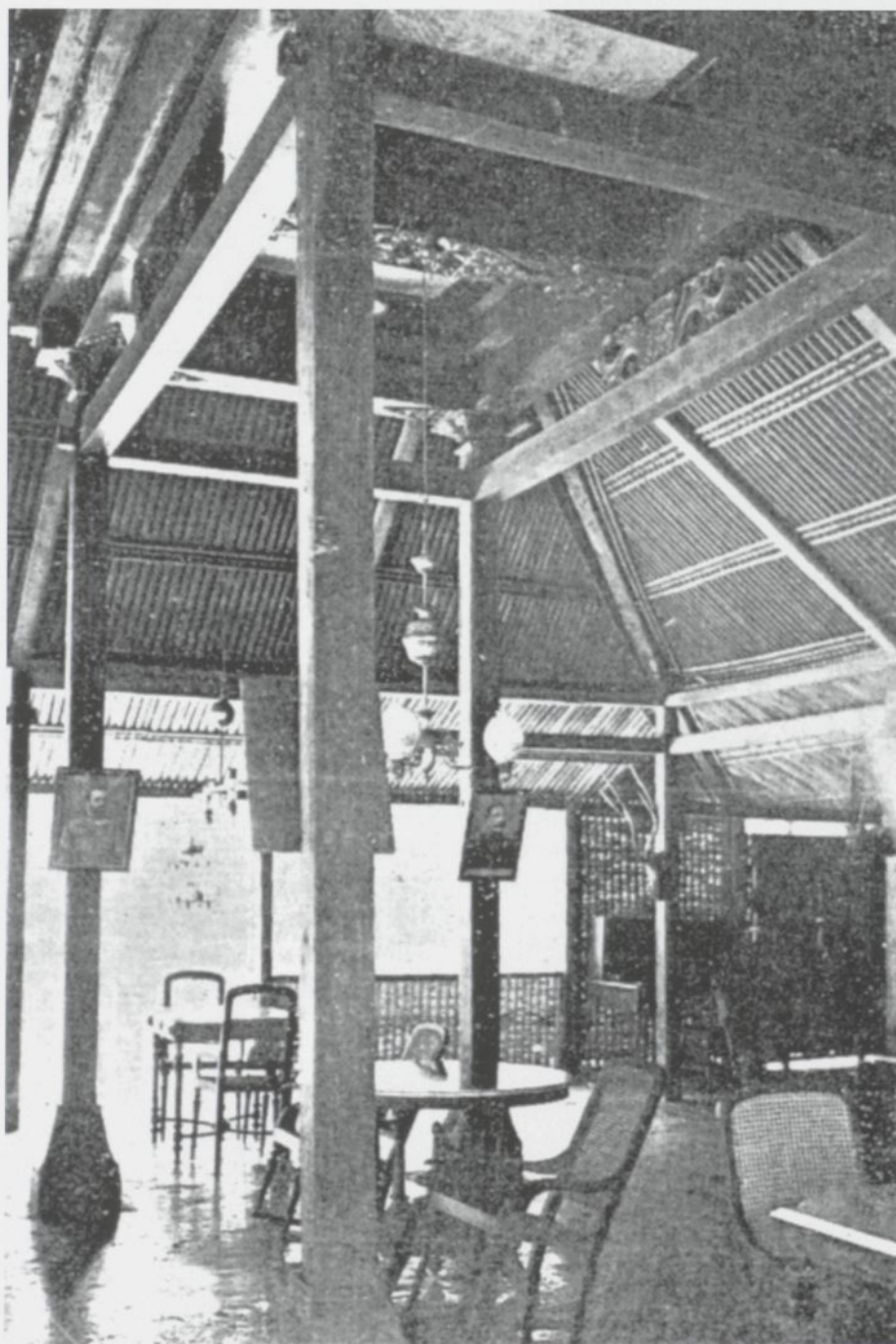
Model van pendopo-gestel met balkstapeling

Model van pendopo-gestel met daksporen

Een pendopodak in Yogyakarta

Standzeker

Bij een aardbeving wordt in een fractie van een seconde een bouwmasa aan decimeters verplaatsing onderworpen. Het materiaal ondergaat krachten, tien of honderd keer groter dan ooit voorzien; het verliest zijn samenhang. Dat bijvoorbeeld in Los Angeles en San Francisco vóór 1965 vrijwel geen hoogbouw voorkwam, illustreert hoe kort geleden pas constructeurs bouwwijzen ontwikkelden die tegen zulke natuurkrachten zijn opgewassen. Maar aannemelijk is dat ook de oude pendopo opmerkelijk goed beantwoordt aan wat we een eerste vereiste mogen noemen voor woningen in aardbevingsgebied: standzekerheid. Het is de uitvinding uit een niet meer traceerbaar verleden: de woeling onder de fundamenteën pareren door een vast punt van zwaar houtwerk op palen hoog boven de grond. Het verdubbelde de bouwkosten, maar hield stand. Het idee kwam tot verdere ontplooiing in de Indische archipel die in zijn geheel boven breuklijnen in de aardkorst ligt.

Gewone pendopo met gadjahan onder de balkstapeling

Majapahit

Op dienstreis had Maclaine Pont kennis gemaakt met de regent van Modjokerto, een gebied ten westen van Surabaya. Hier lagen de restanten van het middeleeuwse Majapahit, hoofdstad van een gelijknamig koninkrijk dat tussen 1350 en 1450 de archipel beheerste; waar welvaart was, waar dicht-, bouw- en beeldhouwkunst bloeiden. Volgens archeoloog dr. F.D.K. Bosch .. *volgde op die gouden eeuw het verval, door inwendige verzwakking van het rijk, en niet, zoals men wel eens hoort beweren, door de invloed van de Islam. Zoo getaand was de glorie van de hoofdstad dat haar val op de tijdgenoot geen indruk heeft gemaakt... Ze kan langzamerhand ontvolkt zijn en eindelijk voorgoed verlaten.*⁴²

Tot laat in de negentiende eeuw was het terrein van Majapahit nog getekend door oude wegen met bouwfragmenten erlangs, maar in de laatste decennia werd het landschap geëgaliseerd voor de teelt van suikerriet. De regent had, uit vooroudergevoel, hier en daar opgravingen laten doen; zoals incidenteel al vanaf 1815 was gebeurd. Ook Bosch, het hoofd Oudheidkundige Dienst, wilde aan het werk, maar had de handen nog vol aan een afbrokkelende Borobudur en een Prambanan waarvan nog steeds bouwstenen door omwonenden werden hergebruikt. Maclaine Pont was op een idee gekomen dat iedereen aanstond: het oprichten van de Oudheidkundige Vereeniging Majapahit, begunstigd door de regent en andere cultureel geïnteresseerden en door enige subsidie. Hijzelf kreeg de leiding over het graafwerk, het beschrijven en bewaren van de vondsten. Maclaine Pont vestigde zich met zijn gezin aan de rand van het gebied, in Trawulan. Gouverneur-Generaal Daendels' Groote Postweg loopt er langs, er zijn wat ruïnes, maar het was een gehucht. Dit werd vanaf juli 1924 Maclaine Pont's werkterrein, twintig jaar lang.

Verspreid zaten, systematisch, lineaire oneffenheden in het terrein, wellicht oude wegen of kanalen. Op een aantal strategisch gekozen punten ging de schop de grond in. Maclaine Pont en de inheemse eigenaren van akkertjes waren blij verrast over de vondsten.⁴³ Op grond van de opmetingen van een aanzienlijk aantal fragmenten kon hij in 1926 een kaart tekenen van de vermoedelijke oude stadsstructuur, verenigbaar met voorschriften uit de Arthasjasta, hindoe-voorschriften en lessen uit de vierde eeuw.

Een stad van honderd vierkante kilometer. De aandacht voor het verleden die hiermee werd opgewekt, leidde weldra tot weer nieuwe tips en volgende ontdekkingen.

Als boekenlezer, tijdschriftabonnee en congresbezoeker had Maclaine Pont zich een goed beeld gevormd van de Javaanse Oudheid. In de stand van de wetenschap waren hem tegenstrijdigheden en witte plekken opgevallen. Door zijn kennis genoot hij waardering van Bosch, al was hij als archeoloog autodidact. Om zijn bodemvondsten te begrijpen verdiepte Maclaine Pont zich in de oude Javaanse oorkonden, met inscripties die vaak niet helemaal leesbaar zijn, soms beschadigd, en doorgaans niet geheel te doorgronden. Oudheidkundige ambtenaren raadden sterk af de wel te doorgronden fragmenten alvast te gebruiken voordat zij consensus over de betekenis van het geheel hadden bereikt; daar konden jaren mee gemoeid zijn. Maclaine Pont las alvast het leesbare, en vergeleek de reeksen plaatsnamen met alle beschikbare oude en nieuwe kaarten. Oude boeren ondervroeg hij erover, en met graagte vertelden ze. Wat aanvankelijk een warrige opsomming leek, kwam opeens in een nieuw gelid te staan; logische gebiedsgrenzen tekenden zich af. Nu leek, in het terrein, een aantal details niet te kloppen met de tekst van de oorkondes; maar wel als je de hypothese van Maclaine Pont aandurfde dat er, gedurende vijfhonderd jaar, een bodemrijzing van tientallen meters had plaatsgevonden. De gevolgen van zo'n beweging voor kustlijn en oppervlak van dit deel van Java waren kolossaal. Honderd kilometer van de monding van de rivier de Brantas liggen, onverklaarbaar, nette rijtjes rotsblokken op de oever. Vlakbij bereikt de weg uit het binnenland de rivier. Die blokken zijn de funderingen van pakhuizen, veronderstelt Maclaine Pont. Tot dit punt was de rivier blijkbaar bevaarbaar; toen was dat op enkele tientallen kilometers van zee. Hier werden goederen van verre verhandeld en opgeslagen.

Bodemrijzing brengt andere kwesties tot oplossing. Zo loopt verderop de weg tussen steil gebergte en de ruïne van een soort fort. Een fort? Marcheerde de vijand dan niet gewoon een eind verderop over de liefelijke, zachtglooiende velden? Nee, als dat terrein ooit vlak moeras was, dicht beplant met een gevreesde bamboe-

MAJAPAHITSCH E RESTANTENKAART

gevende een overzicht van de tot Juli 1926 op het emplacement van Majapahit door terreinverkenningen en door het graven van proefaleuven gelocaliseerde belangrijke muurwerk funderingen en ruïnes

Majapahit (nabij Modjokerto), Java, veronderstelde stadsstructuur volgens Henri Maclaine Pont, stand 1926

soort met vlijmscherpe punten, over tientallen vierkante kilometers, tot de zee toe. Om dit punt kon je niet heen. Herhaaldelijk is hier bloedige strijd geleverd.

Het voorgaande is een samenvatting van de studie en het denken van Maclaine Pont. Hij trachtte over een periode van eeuwen de erkende feiten en de nieuwe vondsten van historie, kunstgeschiedenis, godsdienstwetenschap en geografie te integreren tot een omvattend inzicht over de geschiedenis van Majapahit. Maclaine Ponts soms eigenzinnige opvattingen wekten bij professionals van de Oudheidkundige Dienst weerstand op, of hilariteit als hij zich apert vergiste. Het manuscript waarin hij al zijn denkbeelden wilde samenbrengen werd tot zijn teleurstelling te weinig onderbouwd, te speculatief gevonden voor publicatie. Van Leerdam bezocht Trawulan in 1988 toen de opgraving weer was hervat en er een nieuw museum was neergezet. De Indonesische archeologen vertelden dat kaarten van Maclaine Pont, ondanks een enkel onzeker element, hen beduidend beter op weg hadden geholpen dan omstandige rapporten en gedetailleerde cartografie van de Oudheidkundige Dienst. Een kleine postume revanche. Mogelijk zal ooit een geïnspireerd geschiedkundige de juiste en aannemelijke fragmenten van kennis omtrent het rijk Majapahit, die Maclaine Pont destijds heeft gevonden, nog wel eens in een groter kader zetten. Door de Japanse bezetting kon hij zijn gegevens pas later uitwerken tot een publicatie, die maar een kleine verspreiding heeft gekregen.⁴⁴

Al in de eerste jaren van de opgravingen begon Maclaine Pont in de omgeving van Trawulan lezingen te geven, die bijzonder populair waren. Zijn reputatie ter plaatse steeg tot haast mythische proporties. Hij moest uitleggen dat hij geen ziener was, en dat er een museum zou komen. Zijn werk als scheppend architect was een paar jaren blijven liggen. De opslag van opgegraven artefacten werd een probleem. Dertigduizend oude munten waren daarbij nog het geringste.

Het gezin Maclaine Pont was destijds, in 1924, uit Batavia overgekomen naar Trawulan, en de vrouw van Maclaine Pont moest op die geïsoleerde plek het onderwijs aan de kinderen wel op zich nemen. Het waren vermoedelijk een paar rustige, gelukkige jaren.

Niet zeker is wanneer Maclaine Pont de eerste ingeving kreeg voor een geschikt, goedkoop onderdak voor het opgravingsmateriaal, maar in 1926 zette hij een klein probeersel op van houten *sirappen* op ijzerdraad in plaats van op panlatten. In datzelfde jaar leek het zijn vrouw evenwel het beste voor de opleiding van de kinderen dat zij met hen terug zou gaan naar Nederland. Het leven op de nu eenzame post veranderde. Maclaine Pont was streng protestants opgevoed, maar tijdens een verblijf in Spanje op zijn zeventiende had de Rooms-Katholieke eredienst al indruk op hem gemaakt. Zijn vrouw was remonstrants. Nu vatte Maclaine Pont nieuwe belangstelling op voor het Rooms-Katholieke geloof, ook door correspondentie met zijn vroegere studiegenoot Granpré Molière, die zelf tot dat geloof was bekeerd, en er als hoogleraar in Delft veel studenten voor had weten te interesseren. In 1929 bezocht Maclaine Pont zijn gezin in Nederland. Maar de lange jaren van alleen brieven, en dan nu de toenadering tot een heel andere religie, bleken de verwijdering tussen hem en zijn vrouw te groot te hebben gemaakt. Zij scheidden uiteindelijk in 1933. Maclaine Pont had zich al in 1931 laten dopen in de Heilig Hartkerk in Ganjuran.

Al die jaren ging het opgravingswerk verder, vaak door maar een man of drie. Soms nog minder, bij slinkende donaties en subsidies zoals in de crisistijd 1930-1935. In een zorgwekkende periode, van 1933 tot 1935 vervulde Maclaine Pont de nevenbetrekking van redacteur bij de katholieke krant *De Koerier*, te Bandung. Dat was een dag reizen, en het betekende dat hij per maand minstens twee weken weg was, en het werk in Trawulan bleef liggen. Later heeft hij nog een educatief consulentschap vervuld voor de Indische Maatschappij voor Individuele Werkverschaffing (IMIV). Doel was dat hij de plaatselijke kunstnijverheid in ondermeer Madura, Tuleng en Trenggalek bevorderde. Veel succes had hij er niet mee, maar het bracht hem enige vaste inkomsten. Er zijn in die periode, verspreid, nog een paar kleine ontwerpen tot stand gekomen, waaronder politieposten in Sidoarjo en een desaschool in Ngabar ten noorden van Modjokerto, die niet meer bestaan. Trawulan werd intussen steeds vaker het doel van schoolreisjes. De groeiende hoeveelheid oude artefacten, waaronder prachtstukken, lagen onder een zeiltje. Het werd tijd dat Maclaine Pont zich ging richten op de opslag en expositie van alle bodemvondsten in Trawulan.

Evenwichtzoekend dak

Hoe maak je een eenvoudig, slim onderdak voor alle bodemvondsten, dat niets mag kosten, net niet omvalt, instort of wegwaait, van zo'n tien bij tien meter? Maclaine Pont schreef er naderhand over: *Ik had bij een studie van oude houtbouwwerken in de jaren 1920 tot 1940 en van toen nog vigeerende volkschouwwijzen opgemerkt dat de typisch -Javaansche constructie het voordeel van hangconstructies benutte voor daken van tamelijk groote spanwijdte... Door alle in een overkapping voorkomende drukkrachten in van de hoekpunten uit naar het midden loopende en daar in de top samenkomende gebogen schenkels en door tusschen die schenkels en een ter hoogte van de schenkelvoeten rond de kap verlegden dakrandkabel draadwerken te spannen, waarop direct de dakbedekking verlegd zou kunnen worden, kreeg ik het geheele voordeel van de hangconstructie in de netwerken, terwijl de gedrukte deelen, in hun bocht over de geheele lengte gevat tusschen de daknetwerken, niet zouden knikken.*⁴⁵

Wat Maclaine Pont schrijft klinkt plausibel en klopt. Waar hij aan denkt is in feite simpel. Dakbedekking ligt doorgaans op (pan)latten, die weer op dakbeschot of ribben, die op gordingen, en die steunen tenslotte op de spanten en muren. Door dakbedekking op ijzerdraad te leggen en rechtstreeks te laten doorlopen naar vier spantpoten, worden al die intermediairs uitgespaard. Zo'n dak hangt enigszins door, maar is dat een bezwaar? IJzerdraad bleek schaars; daarom kocht Maclaine Pont telefoonkabel dat goed verkrijgbaar was. Geslaagde proeven of het draad sterk genoeg was om de last van tien meter houten *sirappen* te dragen bevestigden zijn globale berekeningen daarover.

Maclaine Pont had schetsen en wat modellen op kleine schaal gemaakt van een vierkante dakvorm met vier licht gebogen dunne spantbenen gekruist tegen elkaar aan, een kabel als dakrand, en enigszins doorhangende dakvlakken. Vermoedelijk zette hij in 1926 een eerste proefmodel van zo'n dak op, met een draadbundel als randkabel, op een grondvlak van twee bij twee meter, en niet meer dan een paar decimeter opgetild boven de grond. Hij heeft ook nog even geëxperimenteerd met horizontale bamboe-repen in plaats van telefoondraad om de dakbedekking van houten *sirappen* te dragen; moeilijker te bevestigen dan

draad. Daarmee was hij in elk geval een bruikbare constructiewijze op het spoor.

Eenzelfde wat grotere uitvoering van vier bij vier meter volgde, en leverde voor het eerst nuttig gebruiksoppervlak voor sorteerwerk op. Een gevlochten streng van draad hield als randkabel de voetpunten op hun plaats, op de hoeken van een vierkant manshoog onderstel. Met een spankabel naar de nok werd eerst de randkabel strakgetrokken, ettelijke decimeters omhoog. Vervolgens kwam het netwerk van horizontale en verticale draden dat de kap verband gaf en de *sirappen* zou dragen. Door nu de spankabel te vieren, deelde de voorspanning in de randkabel zich mee aan het hele netwerk: een strakke paraplu met vier baleinen, steunend op de vier punten en met een stevig onderstel. Het was Maclaine Pont opgevallen dat bij wind de voetpunten van zo'n parapludak

Trawulan, proefdak op vast onderstel, Henri Maclaine Pont 1927-1928

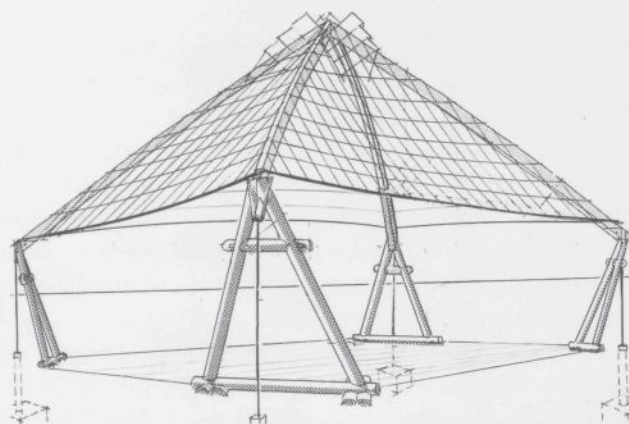
structie-

r volgde, en
orteerwerk
l de voet-
manshoog
e randka-
lgens
dat de kap
nkabel te
ee aan het
eunend op
aclaine
arapludak

1927-1928

Trawulan, de ingang van het
museum, H. Maclaine Pont 1931

Trawulan, constructie van evenwichtzoekend dak zonder dakbedekking, Henri Maclaine Pont 1930

neiging tot uitwijken hadden. De kunst zou zijn daar ruimte aan te geven. Ook werd een variant met een Sunda-dak uitgetroefd. Kort voor Maclaine Pont in 1929 naar Nederland vertrok voor familiebezoek kwam waarschijnlijk het prototype tot stand. Deze kap van 10x10 meter heeft de kenmerken van het uiteindelijke ontwerp, maar de vier ondersteuningen bestaan veiligheidshalve nog uit drie gelijke benen. Na terugkomst in Nederlands-Indië in 1930 durfde Maclaine Pont het experiment met een scharnierend A-frame aan, met nu als buitenste staaf van de driepoot een trekstang naar een ingegraven ankerblok. Door die 'hijskraan-onderdelen' begon het bouwwerk niet alleen op een werktuig te lijken, maar reageerde het bij flinke wind ook op wisselingen van de belasting, met zichtbare vormverandering. Maclaine Pont was zo gelukkig met het functioneren van de angstwekkend ijle dakconstructie met zijn markante vorm, dat hij de naam 'equilibripetaal' ervoor bedacht: evenwichtzoekend, (ook vond hij later 'Indische gothiek' wel een aardige aanduiding). Langs het hek bij de opgravingen trof hij nogal eens ongelovige passanten met schaterend commentaar, die weddenschappen wilden afsluiten. Na een stevige storm verging ze echter het lachen. Terwijl boerenschuren in de buurt plat lagen plat, hoefde Maclaine Pont alleen wat losse

Wie de vier jukken ziet zou bijna denken dat ze elkaars beweging uitsluiten. Totdat je je realiseert dat een (stevige) belasting van boven ze toch doet uitwijken. De ankerstaven komen dan slap te staan. De voorgespannen dakrand wordt strakker, spant daarbij wat steviger en daalt in het midden enkele centimeters. De pandraden hangen wat minder door. Dakpannen, ook Javaanse, hebben speling; het verschil in werkende breedte kan wel een centimeter bedragen. De pannen dekken over elkaar heen en kunnen onderling iets verschuiven, vrij stroef. Daarbij wordt een kwantum energie geabsorbeerd. Er zijn wel een paar duizend pannen. Ook kan de vierkante plattegrondvorm van de randkabel vervormen tot een ruit, met wel een paar decimeter. Daarbij wordt onverbiddelijk het hele rechthoeknetwerk een beetje ruitvormig. Dat is wat wind van opzij doet; de kap daalt scheef naar een kant, en veert terug als de windbelasting verdwijnt.

Trawulan, proefdak op vast onderstel, Henri Maclaine Pont 1929

ars bewe-
(e) belas-
ven komen
t strakker,
nkele centi-

chil in wer-
e pannen
verschuiven,
bsorbeerd.
erkante
en ruit, met
ijk het hele
t wind van
ert terug als

t 1929

sirappen recht te leggen. Voortaan nam hij dakpannen: met hun twee draagnokken en iets meer gewicht bleven die recht liggen.

Behalve een loods voor bewaring viel inmiddels niet meer te ontdekken aan een fatsoenlijke museale opstelling van zijn materiaal. Met dat doel, dankzij een extra subsidie, bouwde Maclaine Pont in februari 1931 een tweede hal, op een zeshoekige plattegrond, met een diameter van 25 meter en een binnenhoogte van 13 meter. Hij bedacht er een veilige en doelmatige montagewijze voor.

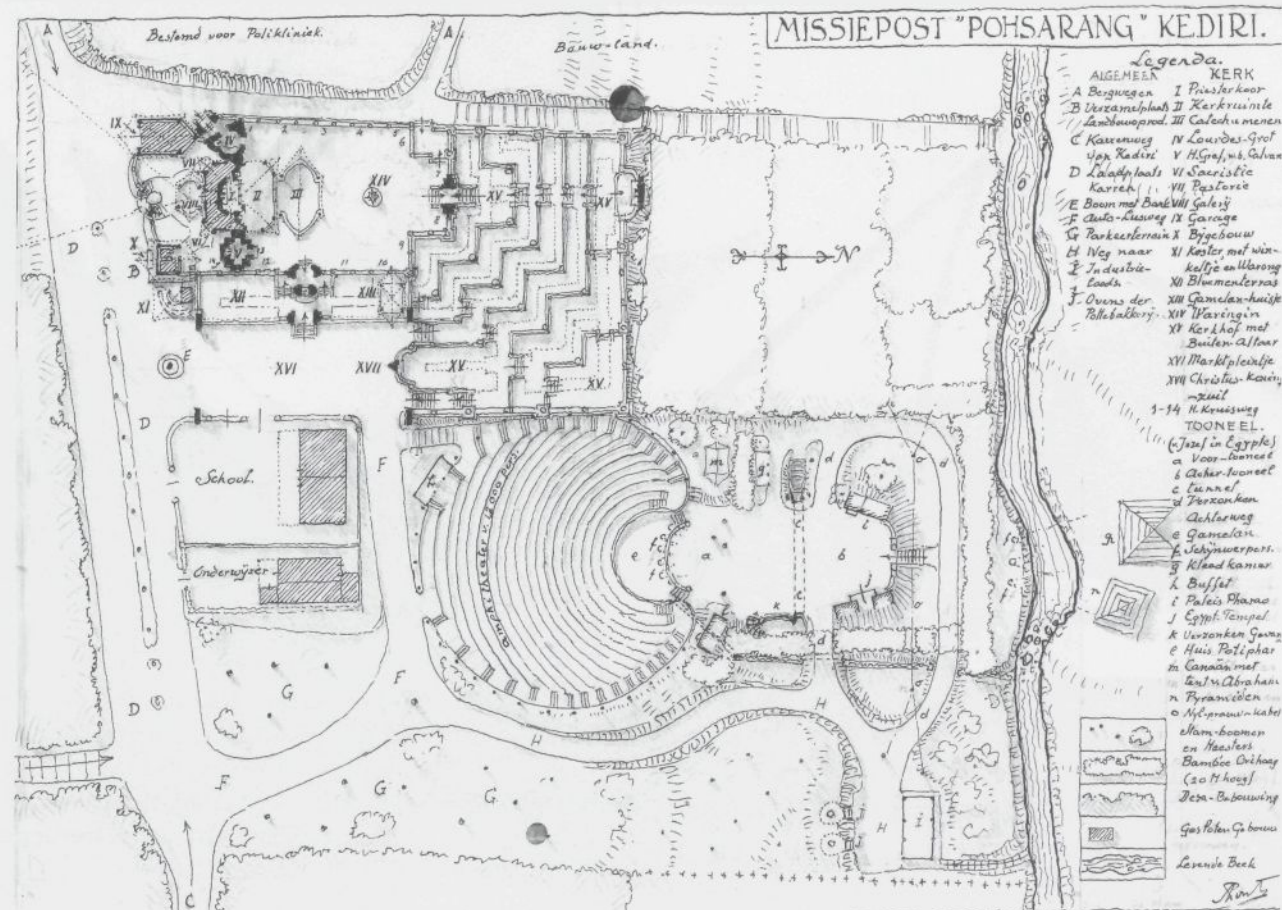
Het veerkrachtig dak van Trawulan lijkt in zijn concept op een licht vervormbare carrosserie op verend onderstel; een gebouw als een koetswerk. De massa van de kap, terugverend naar het midden op de scharnierende poten, is een massa-veersysteem. In een traject van beperkte, zelfherstellende vervorming, geen kreukelzone, absorbeert het dek van dakpannen daarbij energie die windkracht of soms aardtektoniek op het dak uitoefenen. Van zijn pionierswerk in de periode 1926-1930 zegt Maclaine Pont dat het voortkwam uit waarneming en overpeinzing; ook de pendopo was bestand tegen bewegingen van aarde en wind. Hij zegt het niet zelf, maar zijn eigen, uiterst economische dak kon dat nog veel beter. Waar, behalve in de pendopo, is binnen het bouwvak een precedent te vinden voor het meegevend A-frame-juk en de kap, waarvan de vorm zich een zichtbaar beetje voegt naar wisselende belasting?

Maclaine Pont ontwierp een gemoderniseerde versie van de pendopo op basis van dezelfde principes. Het dak heeft gewicht, en de constructie is enigszins vervormbaar. Energie wordt geabsorbeerd door frictie tussen de dakpannen, terwijl bij overbelasting alleen zijsluitingen van een aantal pannen afbreken. Herstel na overbelasting is gemakkelijk omdat de bovenkant van het dak goed bereikbaar is. Vergelijk dat met de deuvels in de balkstapeling die al een mirakel van vooruitziendheid vormen. Herstel is mogelijk met courante dakpannen, goedkoop en altijd voorhanden. Na 1946 zou Maclaine Pont het denkbeeld uitwerken in grotere maat, en er een octrooi voor verkrijgen.

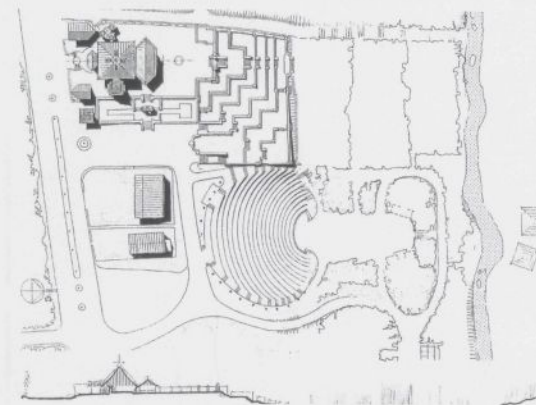
Trawulan, zeshoekig evenwichtzoekend dak gebouwd voor de verzameling van het museum, Henri Maclaine Pont 1931

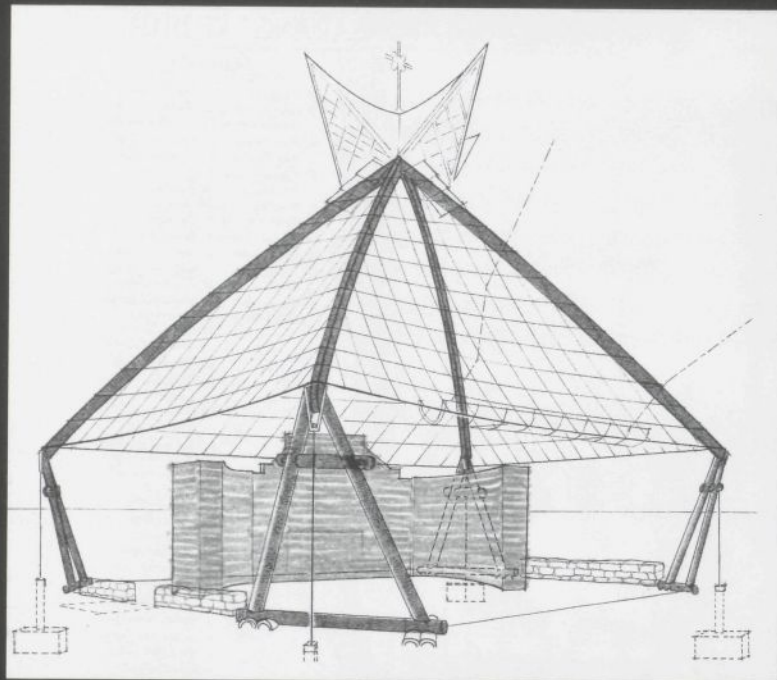
tholie-
naand
nt
l zon-
vamen
ver
n, en
ons
t lang

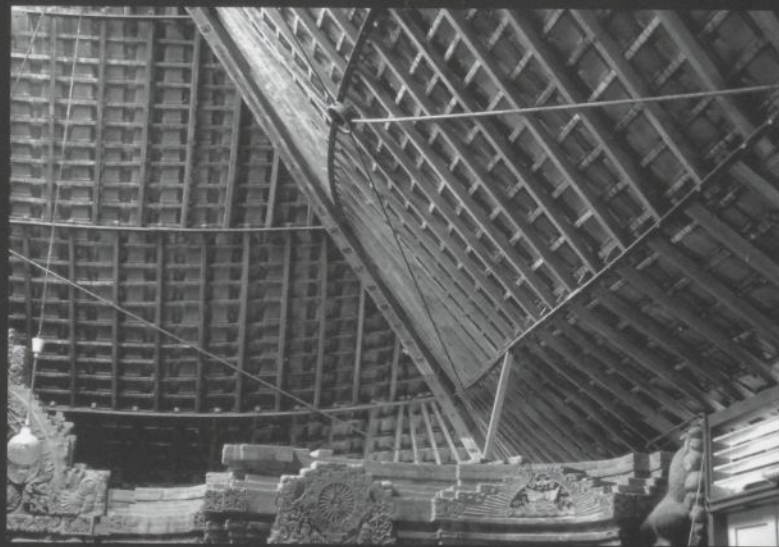
Kerk van het Heilig Hart te
Puhsarang. situatie, bouw-
volumes, terreinprofiel, Henri
Maclaine Pont 1936

begraafplaats zou kunnen dienen en bovendien geschikt was voor een meditatieve wandeling. Later kwam er een openlucht-theater bij, nadat een kleine aardverschuiving, gevolg van een kolossale regenbui, een voortreffelijke plek voor dat doel had gewezen. Het geheel zou een uitnodigend karakter moeten hebben voor de lokale bevolking, ongeacht de godsdienstige oriëntatie. Het constructief schema verheldert het oorspronkelijk ruimtelijk effect; zo was kort na de bouw de aanblik bij nadering. Een foto uit dezelfde positie toont hoe de oorspronkelijk open zijden sinds de jaren tachtig volledig met een borstwering en luiken zijn dichtgezet. Missie dient om geloof te verbreiden of in elk geval religieuze inzichten. In Indonesië zijn aanhangers van andere overtuigingen

Puhsarang, kerkzaal, Henri Maclaine Pont 1937

Puhsarang, dakfragment, details in helderrood metselwerk, Henri Maclaine Pont, 1937

Puhsarang, pendeljuk (borstwering, luiken recent toegevoegd) Henri Maclaine Pont 1937

Puhsarang, toegangsbaldakijn in 1936, Henri Maclaine Pont 1937

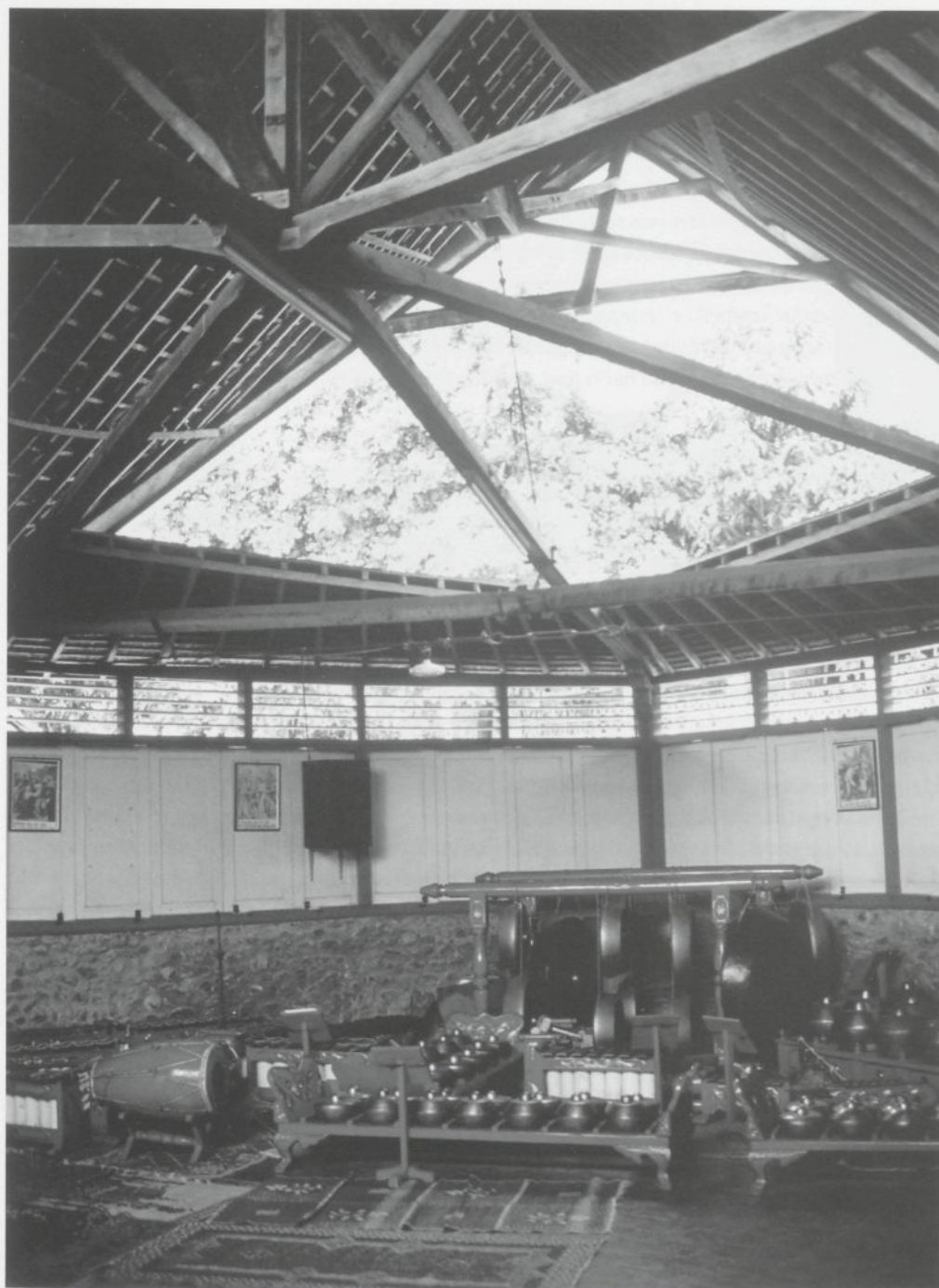
Puhsarang, entree kerkbezoekers: trap, toren, zijkant baldakijn, Henri Maclaine Pont 1937

dan het rooms-katholicisme in de meerderheid. Bij de kerk in Puhsarang treft op afstand eerst de ongewone, hoge kapvorm, die in vier windrichtingen gebaart met steile daklichten. Bijna onopvallend daartussen het kruisteken. Een kleine, ceremoniële toegang begint bij de weg. Links en rechts flankeren schuurtjes, stijlvol gedekt met dakpannen, het toegangspad. Dit loopt rond een bloemenperk, in een gebaar van welkom. Een baldakijn voor de deur laat van vlakbij het constructie-principe van het kerkdak zien: dakpannen zwevend op draadwerk.

Veel bezoekers komen per bus. Deze reizigers nemen de trapopgang vanaf de parkeerplaats omhoog naar de hoofdentree. Deze voert langs keermuren van rolkeien uit de nabije rivier. Een hindoe vindt het grof rechtstreeks af te gaan op een verheven doel; er horen een paar windingen in de route. De daarvoor ontworpen keerbordessen geven een oudere wandelaar een adempauze.

Entreebaldakijn, Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie, Puhsarang 1937

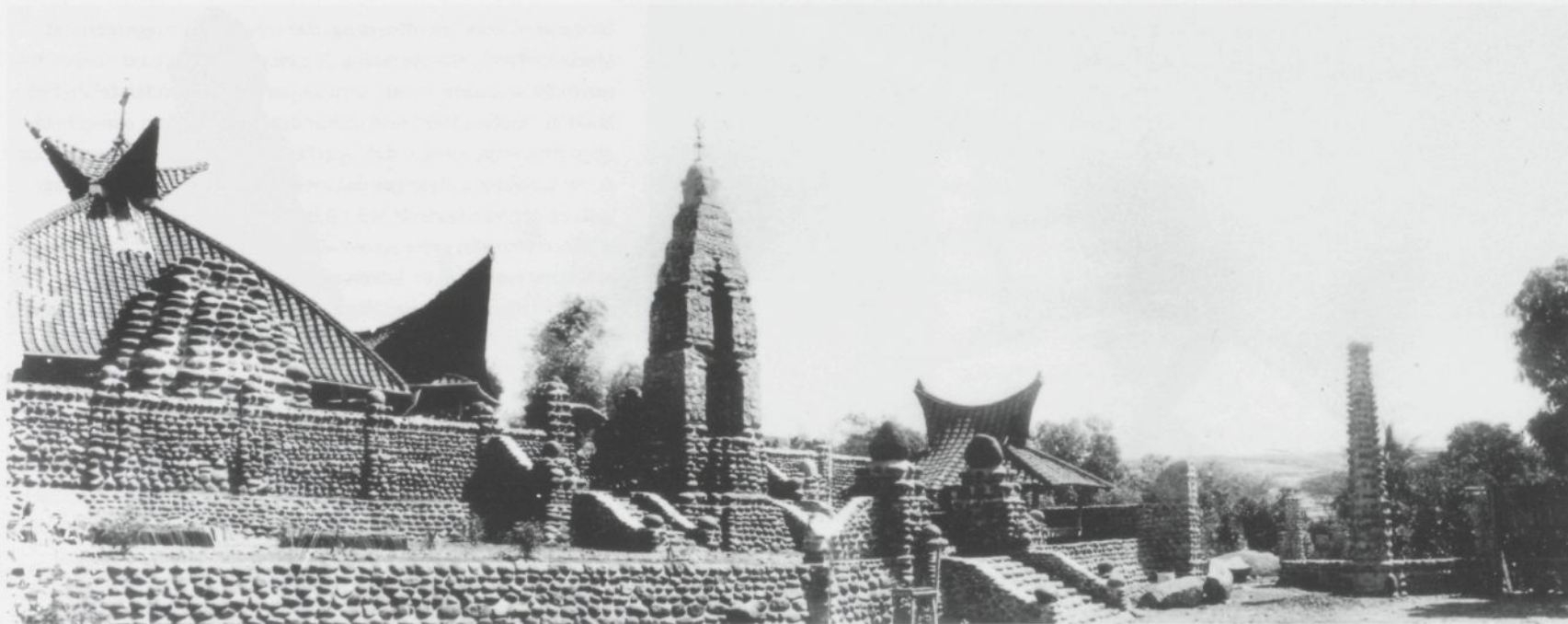

Boven vind je de hoofdtoegang. Het schetsplan suggereert dat Maclaine Pont zelfs overwoog de zaal ook op een paar hoeken toegankelijk te maken, dwars door de portalen, de onderstellen heen. Maar de hoofdentree werd uitbundig gevormd door een geheel open baldakijn, 'Sunda'-dak, spectaculair door het houtwerk voor de formidabele zijdelingse dakoverstekken. Ze geven ruim daglicht en een verrassende blik op lucht en gebladerte, sprekend welkom voor een grote schare. Ook dat is nu rondom dichtgezet met borstweringen en luiken en dient als voorzaal, waar een gamelan staat. Op hoogtijdagen kunnen deuren in de noordgevel nog open, naar het buitenterras. Men komt de kerk in naast de brede dakgoot tussen 'voorzaal' en kerkzaal. In die zaal was de grens tussen binnen en buiten oorspronkelijk niet meer dan een lage drempelstrook van rolkeitjes.

Is het rooms-katholieke in dit bouwwerk buiten al weinig opvallend, dat geldt nog sterker voor het interieur van de kerkzaal, die volkomen wordt bepaald door de intrigerende hoge kap, oorspronkelijk in ontspannen welvende curven. De lichtval van boven is perfect, maakt alles helder zichtbaar en een blik naar buiten verblindt niet. Het bescheiden liturgische midden is een omarmende wand van lokale lichtrode baksteen met Javaanse figuratie. Het altaar was een nabij gevonden zwarte steen. De geringste zweem van opdringerigheid in geloofszaken blijft ook nu nog achterwege.⁴⁹

De welving in het dak was al vanaf het begin iets flauwer dan Maclaine Pont had bedoeld. Een fout in de uitvoering, net toen hij een dag of wat weg was vanwege een begrafenis in Bandung.⁵⁰ Onherstelbaar, totdat ooit het telefoondraad wordt vervangen; dan door roestvrij staal draad natuurlijk. Het pannendak kreeg in de jaren zestig toch een ondersteuning van houten latwerk, want in de eerste dertig jaar was ontoereikend onderhoud verricht. Vergelijking met de oude foto's uit Trawulan laten wat verschil zien in doorhang en reliëf. Het nieuwe latwerk verstoort de natuurlijke doorhang en het membraankarakter. Wat een doorgaande welving zou moeten zijn, gebogen als een hangende ketting, is nu

Puhsarang, voormalig entreebaldakijn, nu voorzaal,
Henri Maclaine Pont 1937

Puhsarang, gevel noordzijde met toegangstrap naar het terras, Henri Maclaine Pont 1937

vervlakt. Wat een uniforme dakpan-textuur was, is verbrokkeld door een ongelijkmatig lattenpatroon.

Maar het belangrijkste is dat het dak in elk geval tijdelijk gered is. Buiten zijn de door mieren aangevreten bamboe draagjucken vervangen door stalen replica's. Het echte drama is het dichtmaken van de gevel met luiken. De glorie van het dak ontgaat de bezoeker nu geheel: het wijde zicht naar de horizon buiten, met tegelijk het verticaal elan van de kapvorm in het licht, en nu geen peloton kolommen meer die in de weg staan.

Het ensemble vormt een klein dorp. In de jaren dertig wees Granpré Molière zijn studenten in Delft op kenmerken van harmonie en logica die hij graag zag in het beeld van stad en dorp: Basis is een brede laag van algemene bebouwing in enkele bouwlagen. Daar bovenuit komen het raadhuis en andere gebouwen van maatschappelijk belang, die het stadssilhouet beheersen door hun maat. Dit alles werd bekroond door de toren, de koepel of het steile dak van de kerk. 'Staffeling' was een woord dat onder meer gebruikt werd om zo'n hiërarchie samen te vatten, en Nederland

stond nog vol met goede voorbeelden ervan. Zo'n staffeling is ook het beeld van de kerk in Puhsarang met kleine uit- en aanbouwen: we zien een kapel met nog een zekere hoogte; wat lager de spreekkamer voor de pastoor, de berging voor tuingerei, een ingangsluifel, een wachthuisje voor buspassagiers. Boven die lage daken rijst de kerkzaal extra hoog uit. De lage elementen, wandjes van staande dakpannen en levendige plastic, droegen oorspronkelijk, door vorm en detaillering, expressiever bij aan het geheel dan nu het geval is, zoals nog goed op oude foto's te zien is.

OPENLUCHTTHEATER

Ware regionale beroemdheid ontleende de kerk trouwens aan iets geheel anders: het openlucht-theater, een amfitheater op de helling naar een beek, noordoostelijk in de situatie. De opvoeringen hier waren fameus, met echte boten in het water achter het toneel, die deel uitmaakten van het decor of van de handeling.⁵¹ Hoe verloopt zo'n avond verder? Zeker, wie wil kan na afloop met een weer naar huis. Maar je kunt je ook hogerop begeven, over de stenen terrassen die de ruigte van het terrein dressereren. Zo kom je

dan uit op het hoge boventerras. Langs de rand de geur van bloemen. Een eind verderop staat een heel breed voordak wijd open. Wat een ontvangstgebaar! Er klinkt vertrouwde ritmiek in een mild timbre: de gamelan. Binnengaand ontwaar je, in het gedempte avondlicht, sereen in de zaal erachter, een klein zwart oriëntatiepunt, het altaar, ingekaderd door solide, traditioneel steenmateriaal. Het staat onder een verheven, magisch dak, de overtreffende trap van een pendopo. Blijkbaar omhoog gehouden door de vier wonderbaarlijke ondersteuning op de hoeken. Het voorvaderlijk bataljon steunpunten is blijkbaar volslagen overbodig geworden. Wie kan zich hier onttrekken aan de gedachte: dit is bijna onmogelijk en toch is het tastbare werkelijkheid.

PUHSARANG VANDAAG

Sedert de bouw is allerlei veranderd, niet het minst in maatschappelijk opzicht. Buiten lopen soms andersdenkenden met minder consideratie dan vroeger. De kerkzaal moet dicht kunnen, vandaar luiken. Ze verknippen totaal het eens wijde doorzicht onder de dakrand. De luiken worden niet vaak open gemaakt, want dat is een heel karwei; en blijven ze dicht dan geven de dakramen in de top nog licht genoeg. De bezoeker, buiten nog verrast door een rank, geel *high-tech* pendeljuk, heeft, eenmaal binnen achter de luiken, geen notie welke ruimtebeleving hier oorspronkelijk wachtte.

Het dak van draad en dakpannen heeft het lang uitgehouden, maar de echte vormkarakteristiek van een dubbelgekromd dak is alleen nog te zien op oude foto's. Een vloeiende membraanconstructie? Eerder denk je nu aan het vel over been van het schonkig rundvee, dat in de boerenhuishouding moet leven van afval. Weer buiten weeg je, tegen wil en dank, het rulle keienterras af tegen de welgeplaveide, elegante ritmiek van een terraswandeling als die langs de sculpturen van de Borobudur. Was hier maar genoeg teken van leven, een paar getuigenissen van een vruchtbaar bezoek, dat zou al verschil maken. Nu nodigt midden op de dag dit warme steendomein nergens toe uit. Doorstaat trouwens een experimenteel, provisorisch bouwsel heelhuids driekwart eeuw zonder nauwgezet onderhoud? Zelfs als het van beton is valt dat nog niet mee, getuige Duikers Zonnestraal.

Puhsarang is een uithoek. Men ziet een lage loods, dichtgezet met muren en luiken, met een uitzonderlijk dak. Waaraan is te zien dat we voor architectonisch erfgoed staan? Constructief gaat het bij de kerk in Puhsarang om uniek pionierswerk, dat destijds volstrekt onbetreden terrein verkende. Na het doorgronden van de pendopo-bouwwijze als bouwkundige noodzaak in plaats van folkloristische traditie, heeft Maclaine Pont een oorspronkelijke, dynamische constructie ontwikkeld; ijl, maar beschuttend tegen natuurkrachten. Er is, in noodzakelijk verband met dit constructief concept, een nieuwe ruimtevorm geëxploreerd; in dubbelgekromde dakschilden, ontfermend én herinnerend aan de zwaartekracht. Conform de eisen: heel economisch, bestand tegen hard natuurgeweld. De constructie, uit eenvoudige bouwstoffen, is zelf het ruimteoppervlak.

De uitvinding is evocatief toegepast in een samenstel van zalen, overeenkomstig het gebruiksdoel en in sterk samenspel met de natuurlijke omgeving. Ofschoon niet ongeschonden, heeft dit nog het vermogen een verrijkende ruimtelijke ervaring⁵² op te leveren. In zijn culturele aspiratie, namelijk simultaan verstaanbaar zijn voor Oost en West, als een domein voor contemplatie en als architectuur, bereikt het ensemble in Puhsarang een zeggingskracht die de initiële opdracht voor een eenvoudige missiekerk beduidend te boven gaat.

De Tweede Wereldoorlog en het vervolg

Tot laat in 1937 was Maclaine Pont nog volop bezig in Puhsarang. Daarna ging veel mis. De bronnen voor subsidie van Trawulan stopten en enkele jaren lang betaalde hij zijn drie medewerkers door uit eigen middelen: de huuropbrengst van zijn eigen huis in Batavia. Betaald werk als architect deed zich nauwelijks meer voor. Wel werd na 1940 de culturele subsidie hervat, en zelfs verhoogd. De vijfduizend bezoekers per jaar brachten duizend gulden entreegeld in, genoeg voor de schoonmaak van gebouw en collectie. In hoofdzaak heeft Maclaine Pont in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog, en ook toen in 1942 de Japanse bezetting over Java kwam, nog tot in 1943 de directie over het opgravingswerk gevoerd. Maar in oktober van dat jaar was het afgelopen. Eerst kwam hij in een gevangenis in Surabaya. In januari 1944 werd hij geïnterneerd in een oude legerkazerne in Bandung. In hetzelfde, grote, kampement verbleef Thomas Karsten, wiens constitutie niet opgewassen bleek tegen het slechte eten en de gebrekkige hygiëne. Er was oud zeer blijven hangen over een geldkwestie, en in het kamp ontliepen beiden elkaar. Karsten werd ernstig ziek, zocht toenadering, en liet aan Maclaine Pont een reep chocolade, een uitzonderlijke delicatesse in het kampleven, bezorgen door een buurman. Die liet na te zeggen hoe slecht het er met Karsten voor stond.⁵³ Maclaine Pont talmde een dag of wat, ging toen op bezoek, maar trof de patiënt niet thuis. Hij herhaalde de poging niet meteen, en kort erop stierf Karsten.

Na het vertrek van de Japanners medio 1945 wilde Maclaine Pont terugkeren naar Trawulan, maar dit werd hem door de autoriteiten verboden. De landstreek was, door geweld van opstandelingen in deze zogenoemde Bersiap-tijd, niet veilig genoeg. Korte tijd later kwam een 'revolutionaire' bende de auto, de kantoorinventaris en verdere bezittingen van Maclaine Pont confisqueren en afvoeren, zoals ooggetuigen later vertelden. De tekeningen en dossiers zijn elders als pakpapier verkwanseld.

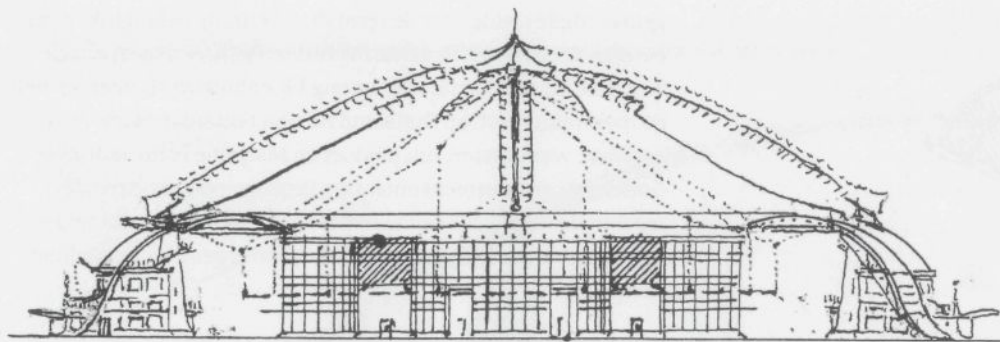
In 1946 was Maclaine Pont verheugd over een invitatie docent te worden aan de Technische Hoogeschool in Bandung, zodra de cursus daar zou worden hervat. Artsen adviseerden hem wel dringend eerst naar Australië te gaan, om in rust aan te sterken. Hij

deed dat, maar toen hij in augustus 1946 terug wilde naar Java bleek het geld voor de uit Nederlands-Indië uitgewekenen op. Onder protest werd Maclaine Pont op een schip gezet naar Nederland, waar hij in oktober aankwam. Daar meldde hij zich meteen om weer naar Indonesië terug te mogen, maar kreeg hij te horen dat daar geen werk voor hem zou zijn. In Nederland bleek dat vervolgens ook het geval. Hij moest zien rond te komen van een krappe ouderdomsrente en een kleine toeslag als oorlogsslachtoffer. Maclaine Pont ervoer dat, 62 jaar oud, als de meest deprimerende slag in zijn leven. Voor zijn huis in Batavia kreeg hij in 1946 een goed bod dat hij accepteerde, maar de andere partij zag vervolgens van de koop af.

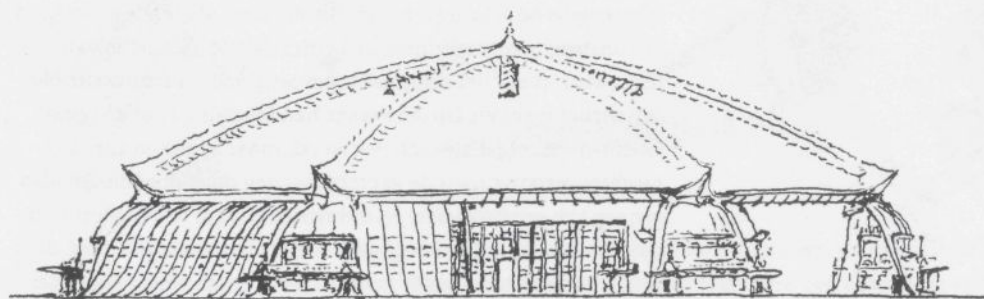
Niet dat hij nu niets meer om handen had. Het dichtst bij ideale vakuitoefening kwam een ontwerp voor een woonhuis in het Zeeuws-Vlaanderse Sluis, maar gebouwd werd het niet, in deze karige naoorlogse jaren. Samen met ir. S.J. van Embden maakte hij in 1949 een schetsplan voor een chocoladefabriek in Bandung. Een andere vingeroefening was een pioniershuisvesting voor een planter in de tropen. Hij woonde korte tijd in Santpoort en ontwierp daar een garage in de voortuin.⁵⁴ Hij deed intussen ettelijke

Ontwerp garage bij woonhuis, Duinweg, Santpoort (niet gebouwd), Henri Maclaine Pont ca. 1950

Ontwerp vliegtuighangar, doorsnede, Henri Maclaine Pont 1948

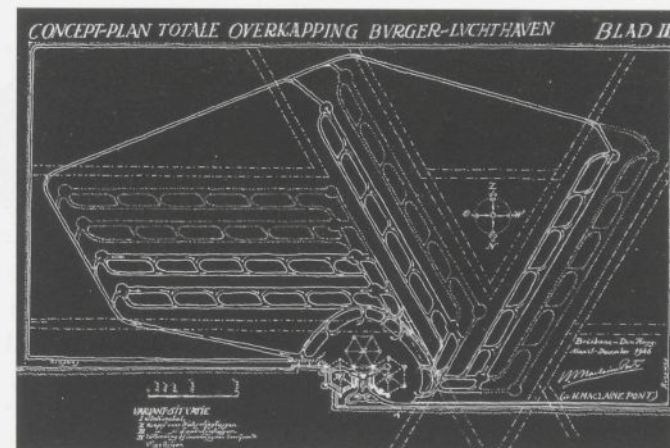

Ontwerp vliegtuighangar, aanzicht met dakramen, rechts voetpunt, Henri Maclaine Pont 1948

sollicitaties. Helaas bleek aan zijn soort ervaring geen behoefte, of zijn leeftijd stond in de weg. Maar inmiddels had hij op de tekenplank nog iets geheel anders: een vliegtuighangar.

VLEIGTUIGHANGAR IN INDISCHE GOTIEK.

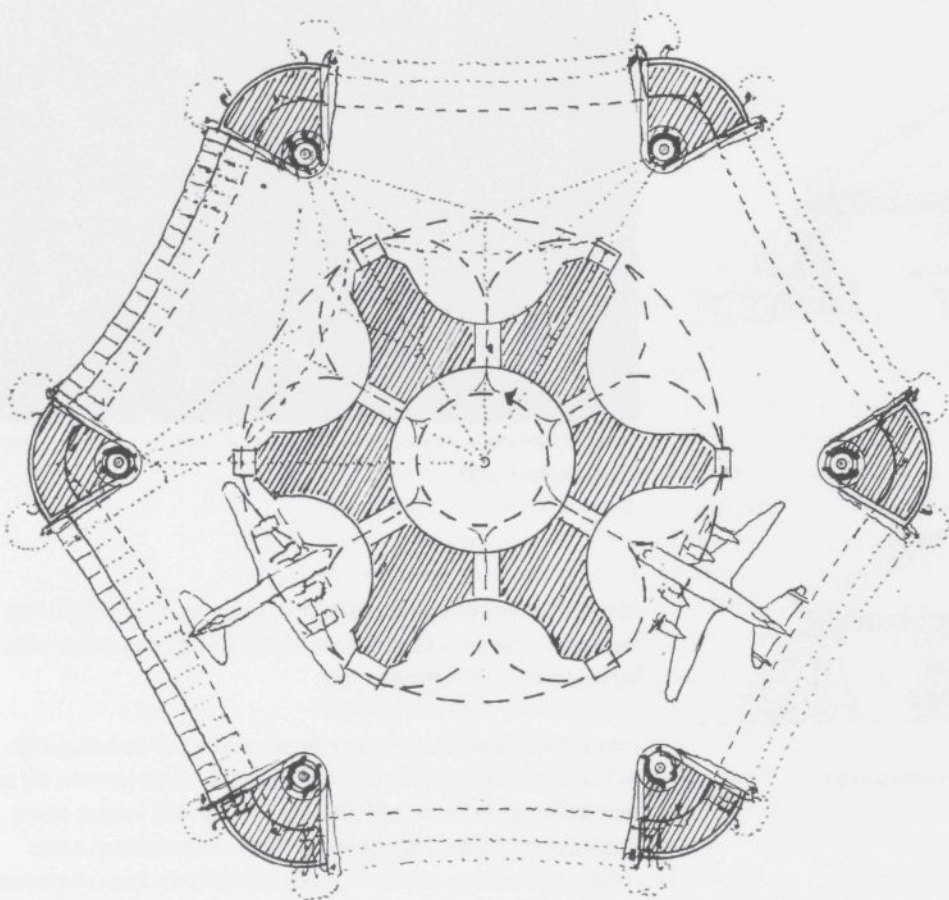
Op de boot naar Australië, in 1946, kwam Maclaine Pont een tijdschriftartikel onder ogen over een nieuw model hangar, met zeshoekig dak en een doorsnee van wel honderd meter. Het leek sprekend op zijn eigen equilibripetale, evenwichtzoekende dak. Zijn proefmodel bestond al, de zeshoekige hal in Trawulan, in verhouding tot het tijdschriftmodel ongeveer schaal 1 : 5. Een bouwprincipe, zijns inziens geknipt voor de kathedraal van de twintigste eeuw, de hangar. Na wat navraag bij vliegeniers tekende

Conceptplan voor totale overkapping voor een burgerluchthaven, Henri Maclaine Pont 1946

Maclaine Pont een eigen variant van een mogelijke luchthaven, met daarop een uitwerking van zijn zeshoekige dakconstructie, nu bestemd tot vliegtuighangar.

Zijn ontwerp was een enorm vergrote versie van de zeshoekige hal uit Trawulan. Het zag er Indischer uit dan ooit tevoren. Bij Economische Zaken kunnen ze hier iets mee, zei een vriend. Nooit doen, zei een ander, altijd in eigen beheer ontwikkelen. Maar denk om je rechten, neem eerst octrooi. Met zo'n eerste aanvraag bleken al duizenden guldens gemoeid, heel wat op een maandbudget van een paar honderd. Moet ik hieraan beginnen?, vroeg hij in 1948 aan de Delftse hoogleraren prof. ir. B.H.H. Zweers, prof. ir. N.C. Kist, prof. H.T. Zwiers en prof. J.P. Mazure. Mazure schreef hem: *Interessant, constructies die trekkrachten uitbuiten zijn in het algemeen economisch. Wat nog ontbreekt, is een volledige berekening van de krachtswerking, die toch ook wel nodig zal zijn voor een eventuele octrooi-aanvraag. Oordeel over de verdere perspectieven voor exploitatie ligt buiten onze competentie. Veel succes.*⁵⁵ De opinies van nog een paar andere raadgevers zijn niet precies bekend, maar in familiekring werd besloten voor gezamenlijke rekening een eerste onderzoek te wagen naar patenteerbaarheid. En met enig succes.⁵⁶

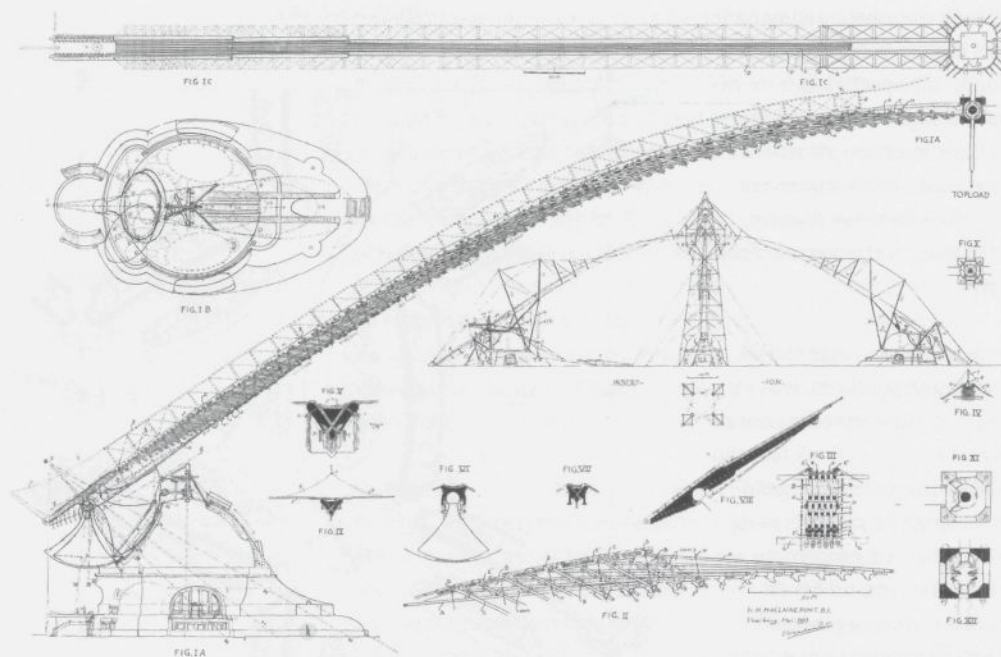
Ontwerp vliegtuighangar,
plattegrond met 6 steunpunten,
Henri Maclaine Pont 1948

Een afzonderlijk patent beschreef de werkvolgorde bij het vlechten van het dak-web en het pannen leggen. De eerste handelingen, vereist nadat de spanten zijn geplaatst, geschoord, en met tuien verankerd, zijn niet zonder risico, vanwege de hoogte. Ze vergen ervaren arbeiders, die zich zekeren als bergbeklimmers. Vervolgens blijkt een opeenvolging bij het vlechtwerk mogelijk waarbij het telkens gereedkomende dakdeel tegelijk werkvloer en beveiliging voor de werkers vormt.

De schaalvergroting bemoeilijkte toepassing van heel dikke A-jukken; dus kwamen eerder al eens overwogen poten met gebogen schoen weer in beeld, en kregen een apart patent. De octrooi-

gemachtigde stelde voor de rechtsbescherming belangrijk te verbeteren door eenzelfde aanvraag te doen in Amerika en enkele Europese landen. De familie sprong bij, en in al die landen verliep de toekenning vlot, op Duitsland na. Een tentenfabrikant maakte bezwaar, want tussen zijn product en Maclaine Ponts Indische Gotiek zou wat overeenkomst zijn. Een onvervaard octrooigemachtigde heeft daar een antwoord op, en een paar rekeningen later werd ook in Duitsland Maclaine Pont's geestelijk eigendom vastgelegd.

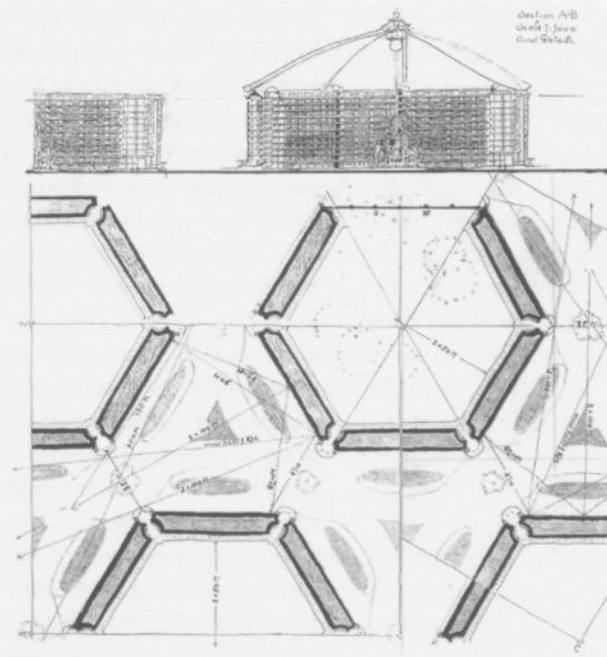
Hoe verder? Want als constructieberekening had tot dusver een Cremona-diagram volstaan, een berekening in de gedaante van een tekening, waarin de grootte van de krachten en hun richting stapsgewijs op schaal wordt afgebeeld. Deze afbeelding benadert de constructieve werkelijkheid dichter dan de abstractie van rekenwerk, maar het resultaat is gevoelig voor onnauwkeurigheden bij het tekenen. Op deze wijze had Maclaine Pont de windkracht en het eigen gewicht verwerkt, maar aspecten van de krachtenwerking zoals de vervorming nog onvoldoende. Zou dat genoeg zijn om financiers en industriëlen nu al te benaderen? In 1953 toonde de Delfts hoogleraar werktuigbouwkunde prof. dr. ir. W.L.H. Schmid, later rector magnificus in Eindhoven, belangstelling in de vinding. Hij stelde Maclaine Pont gerust over de toen al wat ouderwetse grafische rekentechniek: die kon best behulpzaam zijn. Schmid bleek enthousiast. Hij schreef zelfs een aanbevelingsbrief die Maclaine Pont mogelijk van dienst kon zijn; maar tot een opbouwend kritisch commentaar op het plan voor de mega-hal kwam het aanvankelijk niet. Pas toen Schmid begon te vrezen dat zijn lovend geschrift lichtvaardig door de uitvinder zou worden ingezet, vond hij het tijd voor een pittige waslijst van nadere aandachtspunten, voorlopige tekortkomingen en dreigende gebreken. Die vroegen om nadere studie en oplossing, nog voordat zaken als marktverkenning, financiering en productie aan de orde kwamen, al ondergroeven zij allerm minst de hoge dunk die hij had over het concept en de potenties ervan. Schmid uitte anderzijds kritiek op de uitgave van een brochure van de ook in 1953 opgerichte Stichting Maclaine Pont, die zich richtte op research op het terrein van evenwichtzoekende constructies, en het verzamelen van gelden daarvoor. Schmid bekritiseerde de strategische koers van de stichting, en het gebrek aan gewicht

Blad behorend bij octrooiaanvraag voor een dakweb, Henri Maclaine Pont 1951. De menselijke figuur in de cirkel geeft een aanduiding van de schaal.

van de bestuursleden. Zo zou zijns inziens het grote geld nooit naar dit soort research toevloeden.⁵⁷

Toch was het wel wenselijk geweest om een ingeving uit 1926 eens te toetsen aan twintig jaar ontwikkeling in grote dakvlakken. De vrij zware, geschubde dakbedekking op vervormbare ondergrond, mogelijk bestand tegen aardbevingen, klinkt als het tegendeel van een naadloos licht strak dak, getest op Noordzeestormwind. Door nauwelijks iemand is dat opgemerkt. Wel werden in Amerika al zeer grote hallen gebouwd, met namen als Superdome en Coliseum. Elders in Europa kwamen ook lichte, rechthoekige daken op, en in Italië was Nervi bezig aan een rond, uitgekiend betondak voor een sportpaleis. Maar in Nederland was voor zulke ideeën nog helemaal geen geld. Dat bemerkte Maclaine Pont toen hem her en der beleefd de deur werd gewezen. Hij richtte zich nu op andere zaken. Nabij zijn woonplaats werden grote nieuwe wijken gebouwd, zoals Moerwijk en Morgenstond.

Het elfmiljoen-dilemma, stedenbouwkundig voorstel, Henri Maclaine Pont 1957 (bewerking auteur)

Den Haag breidde uit naar het zuidwesten, soms per jaar met een kilometer uniforme en saaie nieuwbouwwijk. Andere steden volgden hetzelfde patroon. In het land was de elfmiljoenste Nederlander in aantocht. Maclaine Pont kritiseerde in een pamflet *Het Elf miljoen Dilemma*,⁵⁸ dat Nederland in armoede en kortzichtigheid bezig was het nageslacht op te zadelen met een schrikbarend kwantum minderwaardig stadsareaal. Het kon zijns inziens toch anders. Zijn tekeningen in het pamflet toonden een analyse van het standaard stratenpatroon waar je steeds haaks linksaf en rechtsaf, je weg moet vinden. Daarnaast als alternatief het honingraatpatroon. Hoeveel soepeler en humaner is een terrein in lengte en breedte niet te doorkruisen via dat zeshoek-raster. Zet daar goede woningblokken langs, de logische bouwstenen voor de stad. De hoogte in overeenstemming met de zeshoekige terreinmaat ertussen. Zo'n tuingebied zou hier en daar dan worden overdekt met een groot glasdak, met eronder een mediterraan klimaat.

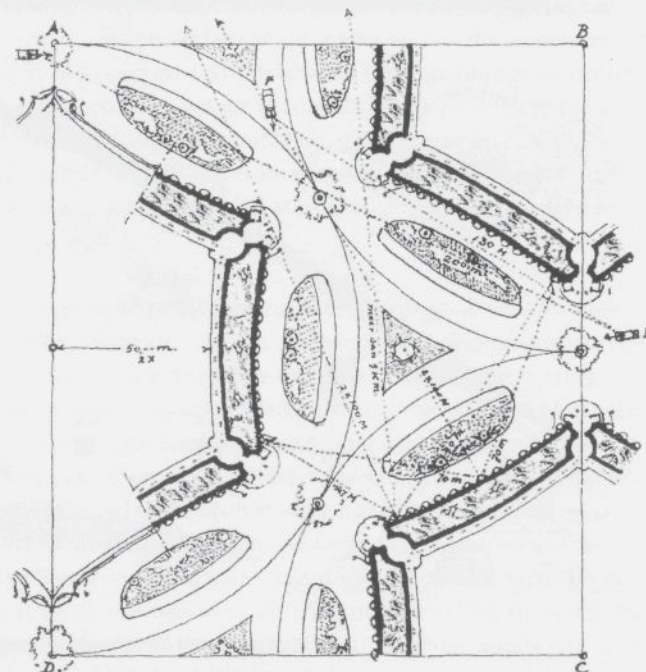
Hij werkt de samenstellende delen van de woonbebouwing nader uit, hoewel schetsmatig. De galerijflats krijgen verlaagde galerijen tegen inkiijk. Er zijn schetsen van afzonderlijke portiekflats en rijenwoningen en studies voor een aantal kerkgebouwen, uitgewerkt in perspectiefschetsen. De brochure, in enigszins stroef proza geschreven en met wat ouderwets aandoend tekenwerk, werd overhandigd aan de redactie van in elk geval de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en *De Telegraaf*, aan diverse gemeentelijke diensten en bij een enkele sollicitatie.

Er was misschien ook niet genoeg aanleiding voor, maar bij de eerste paal in de Amsterdamse Bijlmer negen jaar later, was hij niet aanwezig. Ir. S. Nassuth, leider van het ontwerpteam voor de Amsterdamse Bijlmermeer in 1966, weet niet meer welk teamlid met het idee voor het hexagonaal bebouwingspatroon is gekomen, dat zo fraai tegemoet komt aan de lange looplijnen tussen rijweg en woning-voordeur die dit plan kent. Ook een van de andere leden is dat ontschoten. Maar stel dat iemand uit dit kleine gezelschap Maclaine Pont's schetsen onder ogen heeft gehad, het zeshoekpatroon, waarin een enkel glasdak met flats langs de randen? Mogelijk dacht hij: 'Onzin! Wie betaalt dat dak? Waar blijft de dwarsventilatie van die woningen? Wat moet de volkshuisvesting met een broeikas? Pas tien jaar later ging hem een licht op.

Dichterbij Maclaine Ponts toenmalige woonplaats Voorburg, besloot de gemeente Zoetermeer in die tijd ook tot een ontwerp-patroon met hoeken van 120 graden, vooral bedoeld om het verkeer te bespoedigen. Vanzelfsprekend kan in beide gevallen het zeshoek-patroon ook een spontane opwelling van de ontwerper zijn geweest; of het nabeeld van een vluchtige impressie, ooit ergens opgedaan. In 1970 kreeg bij voorbeeld Hilversum flats met verlaagde galerijen.

De laatste jaren van zijn leven stimuleerde zijn oudste dochter Maclaine Pont om zijn resterende werkkraft in te zetten voor wat hij al lang van plan was: het opschrijven van het oude Mid-den-Javaanse scheppingsverhaal, het mythologische vervolg daarop conform de overlevering, en de verdere reconstructie van zijn *magnum opus*, de historie rondom het rijk Majapahit. Een Javaanse geschiedenis, reikend tot laat in de Javaanse Middeleeuwen,

HONIGRAAT.

Honingraatmodel

wanneer in die historie Nederlanders verschijnen. De tekst was destijds grotendeels klaar, maar is in Trawulan verloren gegaan. Belangrijke bronnen, in Indië gebruikt, waren in de Leidse Universiteitsbibliotheek nog voorhanden, of in Den Haag. En het geheugen van Maclaine Pont was formidabel. Zo is nog een laat werkstuk een eind weegs gevorderd, vooral over het laatste tijdperk waarin Javanen zelf zeggenschap hadden over hun lot. Niet vlot leesbaar, maar met een transcriptie door Van Leerdam beter toegankelijk gemaakt.

Een paar keer gaven het gebouwde oeuvre en de archeologische onderzoeken van Maclaine Pont hem ongetwijfeld momenten van grote voldoening. Voorjaar 1956 bereikte hem een brief van John Irwin⁵⁹, verbonden aan het Victoria en Albert Museum in London en tevens medewerker in Indonesië voor UNESCO.⁶⁰ Hij meldde dat hij de regering daar zou gaan adviseren inzake de

reorganisatie van musea, en in dat verband had Trawulan zijn bijzondere interesse. Na een ontmoeting met Maclaine Pont in Nederland in juni bezocht Irwin Indonesië. Naast Trawulan bezocht hij Puhsarang. Hij was zeer te spreken over de technische en artistieke kwaliteiten van de kerk, en stuurde enige foto's op.⁶¹ Deze toonden aan dat, toen voor het eerst, enig onderhoud aan het gebouw werd verricht. Inmiddels had Irwin een artikel van Maclaine Pont 'Inverted Gothic Buildings' toegestuurd aan Milton D. Lowenstein, een architect uit de Verenigde Staten die eveneens de regering in Jakarta adviseerde,⁶² en die ook in Trawulan en Puhsarang was geweest. Hij was zeer geïnteresseerd in de opgravingen en de bouwconstructies, maar deze belangstelling kreeg geen vervolg. Ook van UNESCO werd niets meer vernomen.

Een tweede triomf en desillusie ervoer Maclaine Pont toen hij in februari 1960 een in vleiende termen gesteld verzoek kreeg van prof. Frei Otto, oprichter van het Duitse Forschungsinstitut für leichte Tragwerke.⁶³ Kon Maclaine Pont wat informatie verschaffen over zijn interessante werk in Trawulan en Puhsarang? Hij voldeed genereus aan deze vraag, met veel extra toelichting. Een antwoord bleef even uit, maar Frei Otto's reactie van augustus dat jaar maakte iets goed van wat Pont inmiddels van Nederlandse industriële en bouwondernemers had ervaren aan terughoudendheid, misprijzen en aanmatiging.

Over Uw brief van mei jongstleden heb ik me bijzonder verheugd. Er zijn stukken bij die ik zeer graag zou willen opnemen in mijn nieuwe boek over hangconstructies. Over de keuze kan ik nog niet precies beslissen. Ik had U zeer toegewenst dat U deze dingen in veel grotere afmeting had kunnen verwezenlijken, want de denkbeelden zijn werkelijk voortreffelijk, die al zeer vroeg tot uiting zijn gekomen. In deze zin, *"Ich hatte Ihnen sehr gewünscht diese Dinge in weit grosseren Masse verwirklichen zu können, denn die Gedanken sind wirklich ausgezeichnet, die bereits sehr früh zum Durchbruch kommen,"*⁶⁴ is de meest gezaghebbende lof over zijn werk verrat die Maclaine Pont tijdens zijn leven heeft mogen ontvangen; tegelijk is het de erkenning van zijn respectabele anciënniteit als constructiepionier. Maar mogelijk lag sommig eersteboorterecht toch ergens anders dan Frei Otto tot dusver meende, en waarover hij met belangrijke ondersteuning van sponsors regelmatig publiceerde. Erger, die gedachten van Maclaine Pont

impliceerden dat uiterst 'leichte Tragwerke' naar ontwerp van Frei Otto het bij (aard)schokken zouden kunnen afleggen tegen diens constructies met goed gedoseerd massagewicht. Of is op andere manier een wrange ommissie te verklaren in het boek *Zugbeanspruchte Konstruktionen: Gestalt, Struktur und Berechnung von Bauten aus Seilen, Netzen und Membranen*, verschenen in 1962/66 onder redactie van Frei Otto. Het tweedelige boek biedt een overzicht van constructiewijzen die trekkracht benutten, vanuit het breedste op dat moment. In dit onderwerp is Maclaine Pont een van de schaarse vroege pioniers. Frei Otto heeft in zijn voorwoord een minzaam woord voor velen die aan zijn ontwerp of zijn boek enigerlei bijdrage hebben geleverd; maar voor Maclaine Pont kan er geen voetnoot af. Na een jaar wachten moest Pont zelfs schrijven of hij zijn originele materiaal al kon terugkrijgen.

In het eigen ontwerpwerk van Frei Otto zit ook wel een aanwijzing dat het pakket van Maclaine Pont met aandacht door hem is bekeken. De vooraanstaande constructiepromotor, zelf ook werkzaam als ontwerper, werd namelijk rond 1985 uitgenodigd door meubelfabrikant Wilkhahn, om hun fabriekscampus nabij Hannover uit te breiden met een nieuwe steunpuntvrije hal van flink oppervlak. Als je in de buurt de weg vraagt, wijst men: 'Gera-deaus, dort sehen Sie eine Kirche!' Hier geen hypparschalen, maar hol-bolle dakvlakken, even hoog als Puhsarang. Ook een dergelijk soort ruimtevorm als daar, maar dan gedeeld in een linker- en rechterhelft, met een doorgaande lichtopening ertussen van anderhalve meter breed. En hier bepaald geen spaarzame bouwwijze, van de auteur van de frase 'Wollen Sie wissen wie fortschrittlich Ihre Konstruktion ist? Sie brauchen ihn nur zu wiegen!' Kubieke meters gelamineerd spantwerk dragen twee hangende 'orgelpartijen': gelamineerde daksporen in hockeystickvorm, allemaal verschillend van maat. Wie vluchtig kijkt ziet een uit de kluiten gewassen versie van het houtwerk dat nu Puhsarang steunt. Een artistieke beïnvloeding wellicht.

Samenvatting

'Wie van ons Hollanders nu in Indië, voor Indië werkt, heeft heerlijk werk.' Dat was het stralend begin van een architectencarrière in 1911, zoals Maclaine Pont het naderhand beschreef.⁶⁵ Toen kwam de droomopdracht in Bandung, vervuld in een prachtig bouwwerk, maar de architect vernederd achterlatend, na onrechtmatige aantijgingen. In de ambtelijke baan daarna zagen Maclaine Pont en zeker zijn familie redding: bezoldigd de inlandse woningvoorraad inspecteren en wellicht tussen de bedrijven door zo'n beetje het hele Javaanse architectonisch erfgoed verkennen. Totdat, vier jaar later door Maclaine Pont de Ouheidkundige Vereeniging Majapahit werd opgericht, onder bescherming van een toegewijd regent. Een eervolle baan met overzichtelijke verplichtingen. Natuurlijk wel het modderpad op van de opgraverij en ook enigszins een monnikenbestaan.

Het beviel zijn vrouw minder; zijn collega's verbaasde het zelfs bijzonder. Vakgenoot F.J.L. Ghijsels noemt hem in een brief van 18 augustus 1927 aan een kennis.⁶⁶ Wat hij schrijft komt, iets ingekort, neer op: ik hoor niks meer van Maclaine Pont, hij zit daar maar midden in Java oude Javaanse steden op te graven; ik snap niet wat daar voor lol aan is voor een architect als hij. Want hij zou een hele goede zijn. Tenminste als hij zich zou associëren met iemand die hem wat in bedwang kon houden, en de zakelijke kant van het bureau zou waarnemen, zoals bij ons ook een van de collega's doet. Soms denk ik dat het een gebrek aan durf is, of net niet genoeg *Ausdauer* om steeds weer uit te prakkizeren wat er nog verder gebeuren moet. Met een eigen bureau moet je ook een beetje flair hebben. Te lang prutsen aan een ontwerp brengt je in conflict met je uitgangspunten; elke architect heeft dat tot op zekere hoogte; je bent nog niet tevreden over je plan, je wilt er nog wat aan doorhannesen. Maar er zijn grenzen, die moet je in de gaten houden.

Ghijsels typeert een doorsnee beroepsleven, met de broodwinning als zo'n vanzelfsprekend uitgangspunt dat hij in zijn opsomming niet eens meer het karwei noemt om elke maand weer voor het hele kantoor het salaris bij elkaar te sprokkelen. Hij was mede-oprichter van het Algemeen Ingenieurs- en Architectenbureau (AIA) in Batavia, dat vanaf 1916 in Nederlands-Indië grote bouwplannen ontwierp en /of uitvoerde.

Een voorbeeld van een luisterrijke Indische architectencarrière lijkt die van Charles Wolff Schoemaker, hoogleraar, spraakmakend in de Indische society, en ook in zijn flamboyante levensstijl de tegenpool van de asceet Maclaine Pont. De kranten-magnaat Dominique Berretty liet hem zijn Villa Isola bouwen, 'die geldt als een van de meest succesvolle voorbeelden van Art Deco-architectuur ter wereld'.⁶⁷ Om dit ontwerp zal de wereld zich beiden zeker herinneren: feestterras en bunker tegelijk, aansprekende collage van courante architectuurfragmenten, met verticaal schuivende, gebogen glazen terrasdeuren en ook nog op een prachtplek. Bouw en uitvoering liet de architect vaak aan het AIA-bureau over, ook bij dit ontwerp.

Villa Isola, Lembang, C.P. Wolff Schoemaker, 1932

Wolff Schoemaker gaf de grievende scherpste aan het 'architectendiscours', die voor Maclaine Pont een uitdaging werd. Had hij weerwoord in die discussie? Ook Wolff Schoemaker en zijn omstanders wilden wel geloven dat de pendopo een interessant folkloristisch probeersel tegen natuurgeweld voorstelt, ooit bedacht door een vaardig oer-timmerman. Een Javaan was dat vast niet geweest, eerder iemand van dichterbij de Himalaya. Toen Maclaine Pont zich nader in pendopo's verdiepte kan het eerder besproken zwakke punt hem nauwelijks ontgaan zijn. Op

Java keken veertig eeuwen bouwtraditie neer op een lokale verbastering van de pendopo: de roekeloze *bangsal*, inherent gammel door negeren van de oude voorschriften. Nu had hijzelf in Bandung en zeker in Sawahan al waargemaakt dat veel in de oude traditie zich uitmuntend leent voor verdere ontwikkeling. De hoon van Wolff Schoemaker zette hem aan om te trachten ook de pendopo verder te brengen; de indrukwekkende eigenschappen ervan op nieuwe wijze in het licht te stellen. Opmerkelijk is dat Maclaine Pont in zijn ontwerpen resultaten boekt op gebieden waarvoor we nu pas, driekwart eeuw later, een soort terminologie, een begrippenkader hebben: schokdemping; energie-absorptie, voorspanning, onderhoudsgemak, life cycle costing, Zugbeanspruchte Konstruktion. In die roerige oorlogsjaren was er weinig aandacht voor zijn exotische experimenten.

Kerk Puhsarang, Henri Maclaine Pont 1937

Of Maclaine Pont een gelukkig leven heeft gehad in zijn bouwmeesterschap is een andere vraag. Zeker, de opdrachten die hem toevielen overstegen het gewone; het gelukte hem er prachtige ontwerpen voor te maken in korte 'heerlijke' episoden. Maar wat hem in Bandung werd aangedaan door zo'n beetje de overheid in eigen persoon, moet een onuitwisbare indruk op hem hebben gemaakt. Geen wonder dat hij toen een andere weg zocht om zich te ontplooiën en erkenning te krijgen. De archeologie gaf hem ook stellig momenten van voldoening en triomf; maar hij bleef daar

een vreemde eend in de bijt. Toen kwam de oorlog. Zijn lange, nogal ontheemde leven na de 'repatriëring' mag eerst een schijn van avontuur hebben gehad, door vooruitzichten die een octrooi leek te beloven. Dat toch nooit ergens duurzaam respons op kwam, geen kansen, geen inkomen, moet hij als bitter hebben ervaren.

Desondanks koesterde hij minstens één herinnering die geen andere vakgenoten met hem deelden: de post-middeleeuwse bouwmeester te zijn geweest van een heel kleine kathedraal in Puhsarang, druk bezig de handwerkslieden op te leiden voor hun karwei, hoog boven de grond. Hij was de ontwerper van dat zwierig velum van dakpannen op telefoondraad. Een bijna levend krachtenspel, een demonstratie hoe hoog de menselijke geest gebakken aarde vrij kan laten zweven ten koste van vrijwel niets. Want hoe Indisch dat bouwsel er ook uitziet, zuiniger en Hollander moet nog bedacht worden.

Hoe was het Maclaine Pont te moede, kampioen in het verdedigen dat de inlandse bouwtraditie niet inferieur was, toen hij geleidelijk tot het inzicht kon komen dat dit oudste ambacht iets vermocht waar, tot in de twintigste eeuw, de rest van de oosterse of westerse bouwbeschaving niet aan kon tippen? En dat nog weer later dit concept en het doorgronden ervan in feite verloren is gegaan? Zijn eigen welsprekende uitvinding staat, ofschoon gehavend, in elk geval nog overeind in Puhsarang.

noten

- 1 Ibbitson Jessup, H., *Netherlands Architecture in Indonesia, 1900-1942*, Courtauld Institute of Art, London 1988. Het proefschrift van Helen Ibbitson Jessup is breed van beschouwing en diep in achtergronden, met oog voor detail. Ze schetst in grote lijnen leven en werken van Maclaine Pont, van Karsten en andere architecten. Net als andere scribenten is zij wat karig met toelichting bij een paar belangrijke constructieve, architectonische en ruimtelijke aspecten van de werken.
- 2 Leerdam, B.F. van, *Architect Henri Maclaine Pont, Een speurtocht naar het wezenlijke van de Javaanse architectuur*, Delft 1995. Het proefschrift van Van Leerdam, die waardevol archiefmateriaal heeft weten op te sporen en te redden, maakt late teksten van Maclaine Pont toegankelijk, geeft veel details van diens leven en werk, en verdiept zich bijzonder in het archeologisch werk en de historische geschriften.
- 3 Akihary, H., *Architectuur & stedenbouw in Indonesië 1870-1970*, Zutphen 1990.
- 4 Een kampong (kampung) is een woonwijk met een fysieke omgrenzing, een muur of een water, die de afscheiding vormt van de rest van de stad of agglomeratie. Er zijn maar enkele toegangen.
- 5 C.P. Schoemaker noemde zich na zijn benoeming tot hoogleeraar aan de Indische Technische Hoogeschool in Bandung Wolff Schoemaker. Dit ter onderscheiding van zijn broer R.L.A. Schoemaker, die eveneens als architect werkzaam was op Java, en tevens hoogleraar was aan dit instituut. C.P. Wolff Schoemaker ontwierp onder meer bankgebouwen en hotels en villa Isola nabij Lembang. Zie hiervoor ook: Dulleman, C.J. van, *Op zoek naar de tropenstijl. Leven en werk van prof. ir. C.P. Wolff Schoemaker, Indo-europees architect*, Utrecht 2008.
- 6 Zie hiervoor: Maclaine Pont, P., *De schorsing van Mr. P. Maclaine Pont als advocaat en procureur bij het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch-Indië : nader beoordeeld / door eenige deskundigen in Nederland*, Den Haag 1889; Poel, H.A. van der, *De schorsing van Mr. P. Maclaine Pont als advocaat en procureur bij het Hoog Gerechtshof van N.I. en hare beoordeeling door eenige deskundigen in Nederland : eene nabetrachting*, Batavia 1890.
- 7 Leerdam, B.F. van, a.w. 1995, p. 10.
- 8 Biografische gegevens over Maclaine Pont zijn deels ontleend aan de biografie die zijn oudste dochter schreef: Mens-Maclaine Pont, E. van, *Biografie van ir. Henri Maclaine Pont*, deel I en II, Amstelveen 1993 (niet gepubliceerd, een exemplaar van het boek is opgenomen in het archief Maclaine Pont van het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam).
- 9 K.A.R. Bosscha, prominent en gefortuneerd theeplanter en filantroop, initiatiefnemer voor de sterrenwacht te Lembang, ereburger van Bandung; geparenteerd aan, en buurman van de familie Kerkhoven (door Hella Haasse geportretteerd in haar roman *Heren van de thee*, Amsterdam 1992).
- 10 *Journal of Southeast Asian Architecture* 5/6 (2002/3) p. 63: Pauline van Roosmalen 'Familiar, yet different, Indonesian architecture and town planning,' waarin voetnoot 8, p. 71, met citaat brief van Berlage aan directie De Algemeene.
- 11 Berlage, H.P. *Mijn Indische reis. Gedachten over cultuur en kunst*, Rotterdam 1931.
- 12 Roosmalen, P.K.M. van, Image, style and status: a sketch of the role and impact of private enterprise as a commissioner on architecture and urban development in the Dutch Indies from 1872 to 1942, *Journal of Southeast Asian Architecture*, 5/6(2003) p. 61-74.
- 13 *De Locomotief*, 27.12.1913.
- 14 *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 1 (1916/17) p. 198-213.
- 15 *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 1 (1916/17) p. 98.
- 16 De voordracht werd gepubliceerd in: Plate, A., Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten, *De Ingenieur* 33(1918)16, p. 280-282.
- 17 Maclaine Pont, H., 'Een algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan voor de gemeente Semarang,' *De Ingenieur* 33(1918)18, p. 328-334.
- 18 Maclaine Pont, H., De Koloniale Tentoonstelling Semarang 1914 in *Nederlandsch Indië Oud & Nieuw*, 4(1919-1920)2, p. 46-64.
- 19 In een brief aan M.J. Granpré Molière dd. 7 augustus 1959 noemt Maclaine Pont ook de Duitsgezinde houding van Karsten in de beginjaren van de Eerste Wereldoorlog een belangrijk punt in de verkillig van hun onderlinge verstandhouding. Archief NAI-MACL 24.
- 20 *Nederlandsch Indië Oud & Nieuw*, 15 (1930/31) p. 54.
- 21 Ook de latere architect W.A. Maas (1897-1950) heeft als tekenaar aan het project voor Bandung gewerkt.

- 22 'Rijk en beroemd zul je uit Indië terugkeren' schreef zijn vader in die periode uit Nederland, na een geanimeerd gesprek met prof. J.F. Klinkhamer. Brieven d.d. 26 mei en 28 juli 1919 van vader Maclaine Pont sr. aan familie; archief NAI/MACI dossnr. 5.
- 23 Desa, verzamelnaam voor een dorp in Indonesie. Het dorpschoofd wordt aangeduid met Lurah.
- 24 Brief J.W. IJzerman uit Weltevreden d.d. 8 juli 1919 aan H. Maclaine Pont in: Leerdam, B.F. van, a.w. 1995, p. 55.
- 25 Vader Maclaine Pont kende en sprak veel mensen. Kort na de opening van de Technische Hogeschool ontmoette hij dr. J.W. IJzerman, die een half jaar tevoren het ontslag had ondertekend van zijn zoon Henri. Over hem geen woord. Over de Technische Hogeschool vertelde IJzerman dat hij persoonlijk de vestiging in Bandung had bewerkstelligd, in plaats van in Batavia. Veel later werd nog steeds van prof. C.W. Weys, de hoogleraar civiele techniek, en anderen in deze kring van insiders, de hier gangbare opinie over het ontwerp vernomen: prachtig, maar schandalig duur.
- 26 Berlage, H.P., a.w., 1931, p. 99-107.
- 27 Berlage, H.P., a.w., 1931, p. 106.
- 28 Leerdam, B.F. van, a.w., 1995, p. 61.
- 29 Maclaine Pont, H. Volkswoningbouw, een voordracht, *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25(1922) p. 351-355 en 378-382.
- 30 Maclaine Pont, H., a.w. 1922, p. 352.
- 31 Maclaine Pont, H., a.w. 1922, p. 352.
- 32 Maclaine Pont, H., a.w. 1922, p. 352.
- 33 *De Ingenieur*, 40(1925)11, p. 222-223.
- 34 Ibbitson Jessup, H., 1988, a.w., ill. no. 93-94.
- 35 Berlage, H.P., a.w., 1931, p. 99.
- 36 Wolff Schoemaker, C.P. Indonesische kunst, *Indisch Bouwkundig Tijdschrift*, 1922, p. 376-378.
- 37 Maclaine Pont, H., *Djawa* 4 (1924) 4, p. 199-238.
- 38 Colijn, H., *Staatkundige hervormingen in Nederlandsch-Indië*, 1918, p. 6, 8, 18, 23, 35
- 39 *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 15, 1930-31 p. 45-54 en 69-87.
- 40 Maclaine Pont, H. in *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 11, 1924, pp. 171-180 en *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 12, 1924, p. 193 e.v.; Wolff Schoemaker: *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 15, 1924, p. 261 e.v.; antwoord Maclaine Pont, *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 15, 1924, p. 265 e.v.
- 41 *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 11(1924), p. 384.
- 42 Bosch, F.D.K., Beschouwingen over Majapahit, *Indisch Bouwkundig Tijdschrift*, 10 (1924) p. 157.
- 43 Maclaine Pont, H., *Madjapahit, poging tot reconstructie van het stadsplan nagezocht op het terrein aan de hand van den middeleeuwschen dichter Prapanca*, Weltevreden 1925.
- 44 Aan het eind van zijn leven schreef Maclaine Pont alsnog twee delen van de geschiedenis van Mahapahit. Maclaine Pont, H., *De geschiedenis van Madjapahit Deel I: Java, de Hinduïstische invasie en de historische gegevens uit de Javaanse cosmogonie: Djitap Soerooh*, Den Haag 1969; Posthuum verscheen Maclaine Pont, H., *De geschiedenis van Madjapahit Deel III: Dewi Sri: twistappel der goden*, Den Haag 1981.
- 45 Maclaine Pont, H., *Overzicht over enkele op Java voor den wereldoorlog genomen proeven met niet-rigide evenwichtzoekende constructies en van de daarbij opgedane bevindingen*, 2.02.1953; (bijlage bij correspondentie met zakelijke, wetenschappelijke en familie-betrekkingen). In: Mens-Maclaine Pont, E. van, a.w. 1993 p. 542.
- 46 Bij een uitbarsting van de vulkaan in 1919 was een groot aantal dorpen verwoest, waarbij veel slachtoffers waren gevallen.
- 47 Leerdam, B.F. van, a.w., 1995, p. 152.
- 48 Leerdam, B.F. van, a.w., 1995, p. 153, 159.
- 49 In de jaren zestig is werk gedaan voor de instandhouding van het gebouw, onder leiding van prof. ir. J. Silas van de Universiteit van Surabaya.
- 50 Leerdam, B.F. van, a.w., 1995, p. 157-159.
- 51 Leerdam, B.F. van, a.w., 1995, p. 154-156.
- 52 Een vergelijking is mogelijk met werk van Jorn Utzon, zoals de Bagsvaerd kerk in Kopenhagen en de Opera in Sydney. Zie o.m. Kenneth Frampton, *Studies in Tectonic Culture*, Massachusetts Institute of Technology, 1995, hoofdstuk 8.
- 53 Brief dd. 7 augustus 1959 aan prof. M. Granpré Molière, betreffende hun oud-studiegenoot Karsten. Mens-Maclaine Pont, E. van, *Biografie van ir. Henri Maclaine Pont*, deel II, Amstelveen 1993, p. 947.
- 54 Niet uitgevoerd plan voor een garage in de tuin van het huis waar Maclaine Pont enige tijd woonde. Het ontwerp is van de jaren zestig. Bewegen kan dit dak niet; er zijn aanmerkingen van bouwtoezicht en wat de aannemer uitrekent valt tegen. Had de wereld maar gevraagd om een dak twintig keer zo groot als dat van Puhsarang; niet tien keer zo klein.

- 55 archief NAI/MACI 60-66, particuliere en familie-correspondentie.
- 56 Zie: <http://nl.espacenet.com>, bij de publicatie: nr. AT 173838B 19510305, Dach Grosser Spannweite, H. Maclaine Pont, 1953.
- 57 Brief prof. dr. ir. W.L.H. Schmid aan ir. H. Maclaine Pont.
Mens-Maclaine Pont, E. van, a.w. 1993 p. 695-700.
- 58 Maclaine Pont, H., *Het Elfmiljoen Dilemma*, Den Haag 1957;
archief NAI-MACI 92.
- 59 Brief d.d. 19 april 1956.
- 60 United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation,
Technical assistance mission to Indonesia.
- 61 Brief dd. 15 november 1956.
- 62 United States of America. Operations mission to Indonesia,
International CoOperation Administration, Jakarta Indonesia.
- 63 Brief d.d. 20.02.60 van Dr.- Ing. Frei Otto Architect BDA aan Henri
Maclaine Pont, Architect und Ingenieur, Den Haag Voorburg. In:
Mens-Maclaine Pont, E. van, a.w. 1993 p. 951.
- 64 Brief d.d. 01.08.60 Dr.- Ing. Frei Otto, Entwicklungsstätte für
den Leichtbau, Berlin aan Herrn Ir. H. Maclaine Pont, Prof. em.,
Corbulokade 5 Voorburg. In: Mens-Maclaine Pont, E. van, a.w.
1993 p. 959.
- 65 *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 4^e jg., 1916/17 p. 198-213.
- 66 F.J.L. Ghijsels, Weltevreden Java, brief 18 aug. 1927 aan een
kennis. In: Akihary H., *Ir. F.J.L. Ghijsels : architect in Indonesia*,
Utrecht 1996, p. 106.
- 67 Ibbitson Jessup, H., 1988, a.w., p. 149; hoofdstuk over Wolff
Schoemaker, p. 125-149.

Archiefverwijzingen

Het archief van Henri Maclaine Pont werd in 1990 door diens dochter E. van Mens-Maclaine Pont in bewaring gegeven bij het Algemeen Rijksarchief (ARA) – thans Nationaal Archief – in Den Haag, waar het werd geïnterpreteerd. In 1994 vulde zij het archief aan met stukken afkomstig van haar vader en met een door haar geschreven biografie van Maclaine Pont. In 1994 verzocht het ARA aan het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) om het beheer van het archief over te nemen. Mevrouw Van Mens stemde in met de overbrenging van het archief naar Rotterdam. Op 5 november 1994 schonk zij het aan het NAi en in 1995 voegde zij er nog enkele tekeningen en kaarten aan toe. Het archief bevat veel correspondentie, en daarnaast manuscripten, publicaties, foto's, topografische kaarten en bouwkundige tekeningen. Daarnaast werd in 1999 nog een drietal studiemaquettes verworven. In 2009 zijn nog enkele tekeningen aan het archief toegevoegd.

Archief Henri Maclaine Pont (MACL)
Maquettearchief MAQV 636, MAQV 637, MAQV 638

Verwijzing naar andere archieven en verzamelingen in het NAi

Archief C.B. Posthumus Meyjes sr. (POSX)
Archief Tentoonstellingsraad (TENT)
Verzameling Bestekken (BEST)
Verzameling W.A. Maas (MAAS)

Verwijzing naar overige archieven

Nationaal Archief, Den Haag
Verzameling Atlassen, Kaarten, Tekeningen, Prenten en Foto's van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI)
Archief Vereniging Kartini-fonds
Archief van de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij (NISM)
Archief van de Indische Stoomtramwegmaatschappijen op Java

Ziekenhuis Amsterdam

Naam: Hervormd diaconessenhuis Overtoom

Type: gezondheidscentra

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: Posthumus Meyjes sr., C.B. 1909-1912

Bijdragen: Maclaine Pont, H. / gevelontwerp 1909-1911

Opdrachtgever: Nederlandsch Hervormde Diaconessen-inrichting

Adres: Overtoom 283 Amsterdam

Archief: NAI-POX 129 (22, 22A)

Literatuur: 39; 76; 90

BIJZONDERHEDEN:

De monumentale ingangspartij met tweezijdige hoge stoep, via het balkon tot boven de eerste verdieping doorgevoerd, was niet alleen bedoeld als typisch Amsterdams accent, maar deze had allereerst ten doel een scheiding teweeg te brengen op twee niveaus tussen stafzusters, dienst, bezoek en dergelijke. De voor-

Blindeninstituut Huis ter Heide, C.B. Posthumus Meyjes sr. en H. Maclaine Pont 1910-1911

gevel en de zijgevels zijn opgetrokken in een stijl die teruggaat op achttiende-eeuwse landhuizen. Via de poort zijn de ingangen voor de opname en die voor de keukenafdeling te bereiken. De deur onder de stoep geeft toegang tot de naai- en linnenafdeling, met een eigen uitgang in de poort. Het gebouw is later in gebruik geweest als Revalidatie Centrum Overtoom.

Geveltekening Hervormd diaconessenhuis Amsterdam, C.B. Posthumus Meyjes sr. en H. Maclaine Pont 1910-1911

Blindeninstituut Huis ter Heide (gemeente Zeist)

Naam: Blindeninstituut Huis ter Heide

Type: blindeninstituten

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: ja/2009

Architect/bureau: Posthumus Meyjes sr., C.B. 1910 omstreeks

Bijdragen: Maclaine Pont, H. / gevelontwerp 1909-1911; H.H. Wildeman & Hemels, Amersfoort (uitvoering) 1911-1912; Fa. Braat, Delft (centrale verwarming)

Opdrachtgever: Prins Alexander Stichting

Adres: Prins Alexanderweg Huis ter Heide (gemeente Zeist)

Archief: NAI-POX 129 (23, 23A), NAI-MACL 51

Literatuur: 32; 39; 76; 93

BIJZONDERHEDEN:

Het blindeninstituut in Huis ter Heide was een opdracht van de Prins Alexander Stichting. Het gebouw was ingericht voor 40 kinderen. Het pand werd opgetrokken 'in den geest der 18e eeuwse buitenverblijven', met hoekpaviljoens, lisenen op de hoeken en een rijk bekroonde monumentale ingangspartij als enig accent. B.F. van Leerdam noemt het in zijn proefschrift een tehuis voor visueel gehandicapte kinderen van de Prins Alexanderstichting. In een loopbaanoverzicht, bijgevoegd bij een sollicitatie naar de functie van hoofd directeur van volkshuisvesting en wederopbouw in Utrecht noemt Maclaine Pont zijn werkzaamheden bij de uitvoering van het werk. Het instituut is in 1999 tot appartementencomplex verbouwd.

Stationsgebouw Semarang

Naam: Stationsgebouw Poncol

Type: stationsgebouwen

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: ja/2009

Bijdragen: Maclaine Pont, H. (stenen voorbouw) 1911-1914

Opdrachtgever: Semarang-Cheribon Stoomtram

Maatschappij (SCS)

Adres: Jalan Imam Bonjol Semarang Indonesië

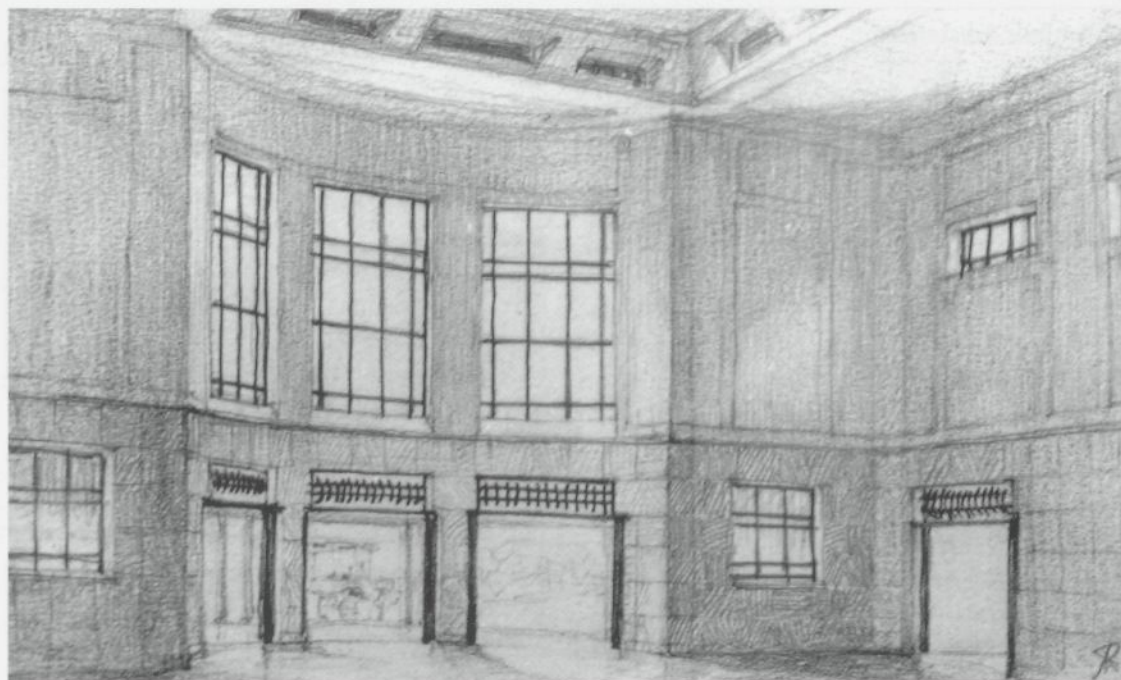
Literatuur: 7; 31; 39

BIJZONDERHEDEN:

Het station Semarang-West ofwel Poncol was het eerste station op de nieuwe tramlijn van Semarang naar Djoermatan. Maclaine Pont ontwierp de stenen voorbouw aan een bestaande stationsoverkapping. Het is een sierlijk gebouwtje met een licht gebogen front ter plaatse van de entreehal, met een geprononceerde rand boven de vensters. De gevelfries in zwarte en grijze tegels wordt onderbroken door twee panelen waarop in zwarte tegels tegen een gouden fond de opschriften SCS en 1914 zijn opgenomen. Een schetsontwerp werd op 4 juli 1911 gepubliceerd in dagblad *De Locomotief*. Het station werd in augustus 1914 geopend, kort voor de opening van de aan de route gelegen Koloniale Tentoonstelling. Recent is aan het gebouw een grote rechthoekige luifel toegevoegd.

Schets hal, stationsgebouw Poncol Semarang-West 1912

Schets hal, stationsgebouw Poncol Semarang-West 1914

Stationsgebouw Poncol, Semarang-West 1914

Kanto

Naam:

Maats

Type: k

Ontwe

Uitgev

Nog be

Archite

Bijdrag

Opdra

schapp

Adres:

Archie

Stoom

SWMI,

Literat

BIJZO

Uitgar

klima

kunst

sche e

worde

moge

inhee

gangs

opzet

toege

Neder

door J

ging e

te late

heder

vorm,

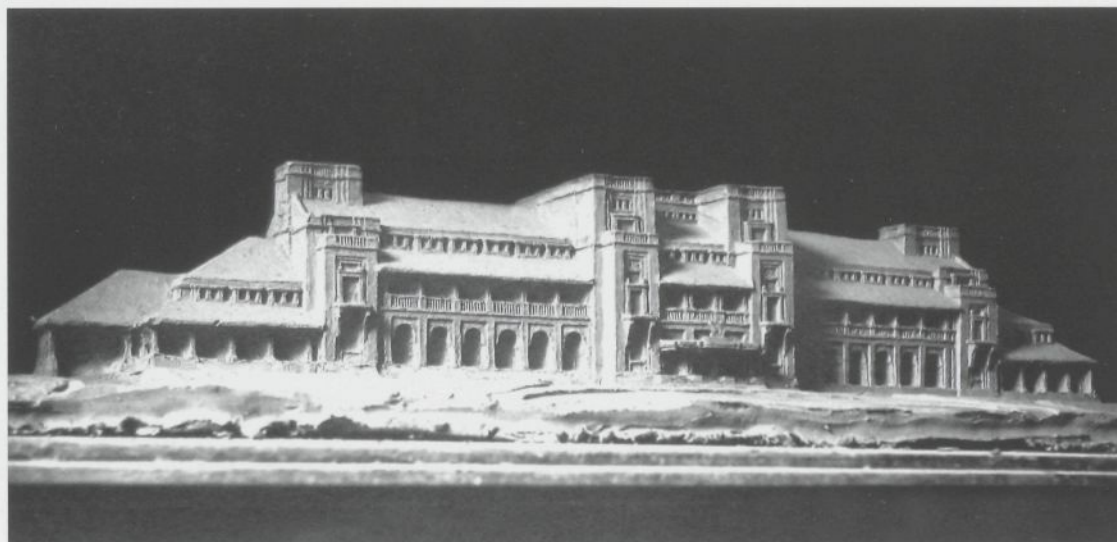
west-

Kantoorgebouw Tegal 1911

Naam: Hoofdkantoor Semarang-Cheribon Stoomtram
Maatschappij
Type: kantoorgebouwen
Ontwerpjara: 1911
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: ja/2009
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1911
Bijdragen: Sorber, J. / opzichter 1911
Opdrachtgever: Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij (SCS)
Adres: Tegal Indonesië
Archief: Nationaal Archief, Archief van de Indische Stoomtramwegmaatschappijen op Java, toegangs nr 4.
SWMI, doss. 92, 93.
Literatuur: 3; 4; 23; 32; 39; 45; 76; 101; 106

BIJZONDERHEDEN:

Uitgangspunten bij het ontwerp waren ten eerste de klimatologische eisen, die zonder toepassing van kunstmatige ingrepen, dus alleen met architectonische en constructieve middelen vervuld moesten worden. Ten tweede moesten bij de bouw zoveel mogelijk inheemse bouwmaterialen gebruikt, alsook inheemse mankracht ingezet worden. Het eerste uitgangspunt heeft geresulteerd in een constructieve opzet waarbij het principe van de twee gevels is toegepast, eerder gehanteerd in het gebouw van de Nederlandsch Indische Spoorwegen in Semarang door J.F. Klinkhamer en B.J. Ouëndag. Maclaine Pont ging echter verder door ook bouwvolume en ligging te laten bepalen door de klimatologische omstandigheden. Het kantoor kreeg een langgerekte bouwvorm, waarvan de lengteas geplaatst was in oost-west-richting, waardoor maximaal geprofitteerd werd

Kleimodel, hoofdkantoor voor de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij Tegal 1911

van de klimatologische omstandigheden ter plekke: minimale verhitting en maximale ventilatie. Zo werden de lange wanden gevrijwaard van direct zonlicht en waren het enkel de korte gevels die 's ochtends en 's middags blootgesteld werden aan zonnestrallen. De noordelijke zeewind zorgde overdag over de volle frontbreedte voor verkoeling, terwijl de zuidelijke landwind het gebouw 's nachts ventileerde. Ter beschutting tegen de hitte werd het gebouw op beide verdiepingen omgeven door galerijen. Hallen, gangen, trapruimten, in open verbinding met elkaar zorgden voor een goede luchtventilatie in het gebouw, daarbij geholpen door tuimelramen die vlak onder de plafonds aangebracht waren, zodat wel een sterke ventilatie maar geen tocht ontstond. Door gebruik van inheemse baksteen was het pleisteren van de muren noodzakelijk.

Geveldetail hoofdkantoor voor de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij Tegal 1911

Vestibule begane grond, hoofdkantoor voor de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij Tegal 1911

Dien

Naam
Stoon
Type:
Ontw
Uitge
Archit
Opdra
Maats
Adres
Archie
schap
Archie
Maats
Literat

BIJZ
De w
empl
Maat
classi
SCS fu
gekop
vrijsta
proef
twee-

Hote

Naam
Type:
Ontwe
Bijdrag
Adres:
Literat

Dienstwoningen Tegal 1911-1914

Naam: Dienstwoningen voor Semarang-Cheribon
Stoomtram Maatschappij
Type: dienstwoningen
Ontwerpjaar: 1911-1914
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1911-1914
Opdrachtgever: Semarang-Cheribon Stoomtram
Maatschappij (SCS)
Adres: wijk Slerok Tegal Indonesië
Archief: Nationaal Archief / Indische Stoomtramwegmaatschappij 4.SWMI dossier 95; Nationaal Archief 2.20.14.01, Archieven van de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij
Literatuur: 23; 32; 39; 76

BIJZONDERHEDEN:

De woningen in de wijk Slerok voor Europese employés van de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij bestonden uit diverse typen, in een classificatie A-H, corresponderend met een bij de SCS fungerend rangenstelsel. Veertien huizen waren gekoppeld als twee-onder een kap en zeventien vrijstaand. Ronald Gill noemt deze woningen in zijn proefschrift *De Indische stad op Java en Madura* als twee-onder-één kap gebouwde woningen.

Hotel Semarang 1912

Naam: Tramhotel
Type: hotels
Ontwerpjaar: 1912
Bijdragen: Maclaine Pont, H. (verbouwing) 1912
Adres: Semarang Indonesië
Literatuur: 39

Dienstwoningen voor Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij Tegal 1911-1914

Pakhuis Tegal 1912-1914

Naam: Complex suikerpakhuisen en kantoor
Type: pakhuizen; kantoren
Ontwerpjaar: 1912-1914
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1912-1914
Opdrachtgever: Nederlandsch-Indische Handelsbank
Adres: Voorbijstraat (vm.) Tegal Indonesië
Archief: Nationaal Archief, Nederlandsch-Indische Handelsbank toegangsnr. 2.20.03
Literatuur: 39

Loods Cirebon 1912-1914

Naam: Suikerloodsen
Type: loodsen
Ontwerpjaar: 1912-1914
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1912-1914
Opdrachtgever: Nederlandsch-Indische Handelsbank
Adres: Cirebon Indonesië
Archief: Nationaal Archief, Nederlandsch-Indische Handelsbank toegangsnr. 2.20.03
Literatuur: 39

Loods Cilacap 1912-1914

Naam: Suikerloodsen

Type: loodsen

Ontwerpjaar: 1912-1914

Uitgevoerd: ja

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1912-1914

Opdrachtgever: Nederlandsch-Indische Handelsbank

Adres: Cilacap Indonesië

Archief: Nationaal Archief, Nederlandsch-Indische

Handelsbank, toegangsnr. 2.20.03

Literatuur: 39

School Semarang 1912-1914

Naam: Kartinischool

Type: scholen (bouwwerken)

Ontwerpjaar: 1912-1914

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: ja/1995

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1912-1914

Opdrachtgever: Vereeniging Kartinifonds

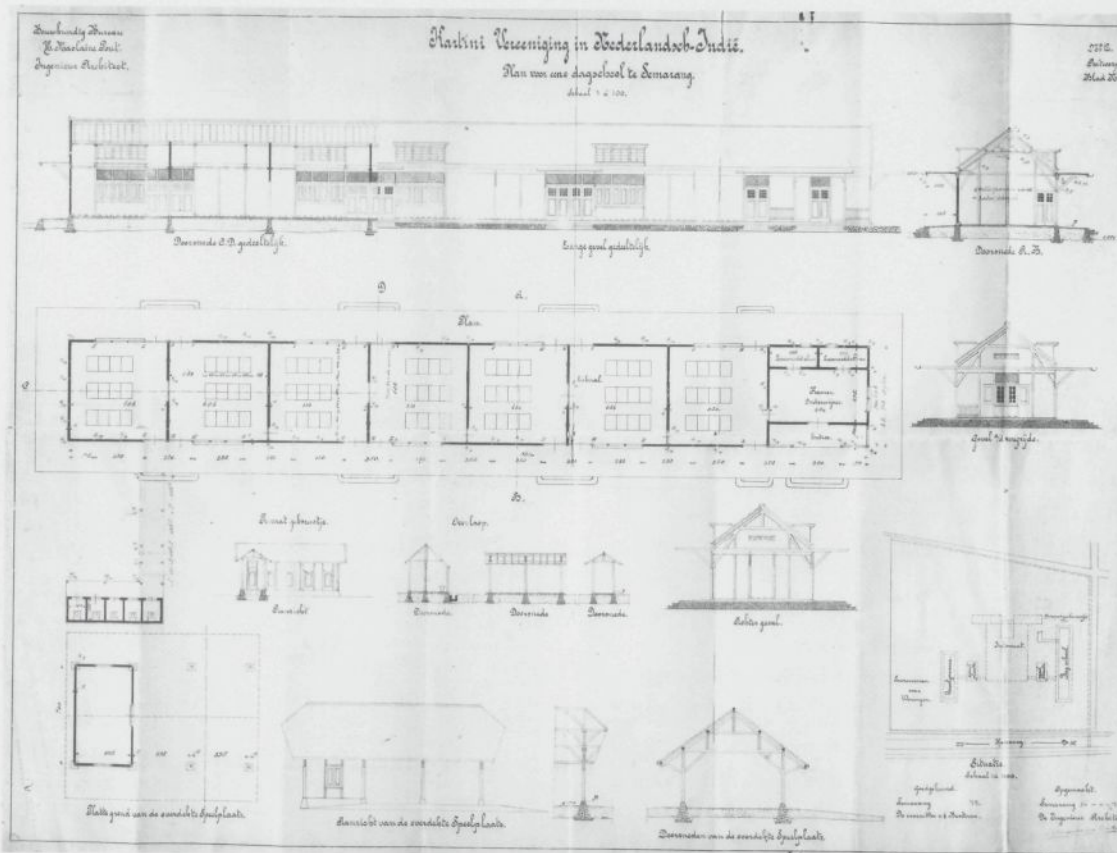
Adres: Karrenweg (vm.) Semarang Indonesië

Archief: Nationaal Archief Archief Vereniging Kartini-fonds, toegangsnr. 2.20.38.03 doss. 2, 107-112

Literatuur: 1; 39

BIJZONDERHEDEN:

De Kartini-scholen gaven voortgezet onderwijs aan inlandse meisjes. De Kartini Vereeniging, genoemd naar de voorvechtster van onderwijs aan vrouwen in Indië Raden Ajeng Kartini (1879-1904), stichtte daartoe scholen in Semarang, Bandung, Batavia, Buitenzorg, Tegal, Trawulan, Pohsarang Pekalongan en Kediri. Deze werden aanvankelijk vaak in bestaande gebouwen gehuisvest. Gelden voor deze scholen werden in Nederland verzameld door de Vereeniging Kartinifonds. Tot het comité van aanbeveling behoorden onder anderen koningin Wilhelmina,

Plattegrond tekening, Kartinischool, Semarang 1914

Kartinischool Semarang 1914

prins-
De sch
was vo
van M
korte t
Vereen
bestek
opbouw
rang k
waaron
seerde
in gebu
klaar v

Woon

Naam:
Stoomt
Type: w
Ontwer
Uitgevo
Archite
Opdrach
Adres: P
Archief:
van de S
Semara
Stoomt
Literatu

BIJZON
Het bet

prins-gemaal Hendrik en koningin-moeder Emma. De schoonvader van Maclaine Pont, J.Th. Gerlings, was voorzitter van de raad van beheer en de vrouw van Maclaine Pont, N. Maclaine Pont-Gerlings, was korte tijd secretaris van de Semarangse Kartini Vereniging. Voor deze school waren het bestek en de bestektekening klaar in 1913. Door de drukte rond de opbouw van de Koloniale Tentoonstelling in Semarang kwam er geen inschrijving op de aanbesteding, waarop Maclaine Pont de bouw in eigen beheer realiseerde. 21 december 1914 werd het nieuwe gebouw in gebruik genomen, hoewel het nog niet helemaal klaar was.

Woonhuizen Purwokerto 1912-1914

Naam: Dienstwoningen voor Serajoedal
Stoomtrammaatschappij
Type: woonhuizen
Ontwerpjaar: 1912-1914
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1912-1914
Opdrachtgever: Serajoedal Stoomtrammaatschappij
Adres: Purwokerto Indonesië
Archief: Nationaal Archief 2.20.14.01, Archieven van de Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij; Semarang-Joana Stoomtrammaatschappij; Oost-Java Stoomtram Maatschappij
Literatuur: 39

BIJZONDERHEDEN:

Het betreft een groep van zestien woningen

Pakhuizen Tegal 1912-1914

Naam: Suikerpakhuizen met spooreplacement
Type: pakhuizen
Ontwerpjaar: 1912-1914
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1912-1914
Opdrachtgever: Nederlandsche Handel-Maatschappij
Adres: Tegal Indonesië
Literatuur: 39

Woonhuizen Semarang 1914

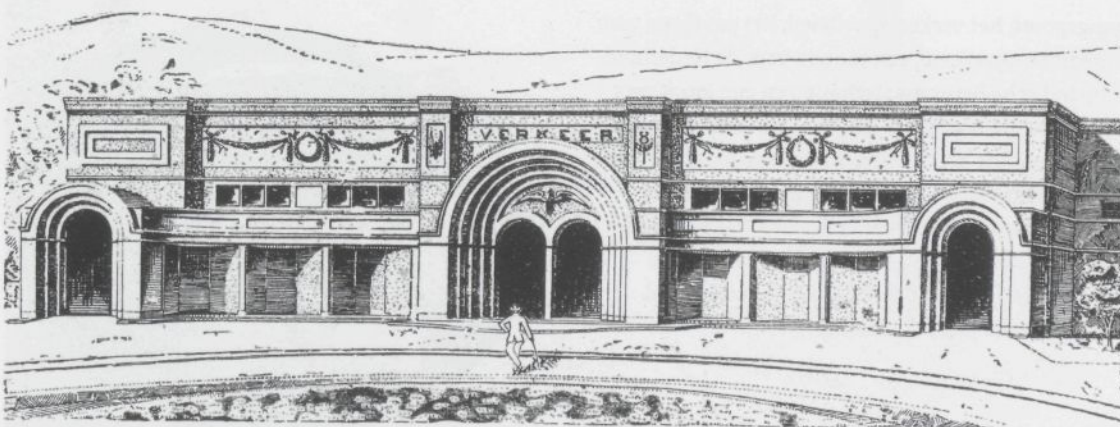
Naam: Woningen 'Semarang - Cheribon Stoomtram Mij'
Type: woonhuizen
Ontwerpjaar: 1914
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1914; Karsten, Th. 1914
Opdrachtgever: Semarang - Cheribon Stoomtram Maatschappij
Adres: bij station Poncol Semarang Indonesië
Literatuur: 32; 39

Tentoonstelling Semarang 1914-1915

Naam: De Koloniale Tentoonstelling Semarang 1914
Type: tentoonstellingen
Ontwerpjaar: 1914-1915
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1914-1915; Karsten, Th. 1914-1915
Opdrachtgever: Gemeente Semarang
Adres: Semarang Indonesië
Literatuur: 15; 31; 32; 33; 39; 46; 76; 78

BIJZONDERHEDEN:

Maclaine Pont ontwierp de algemene opzet van deze Koloniale Tentoonstelling. Exposanten waren overheden van land, regio en stad; ook waren er ambachten, culturele genootschappen, bedrijfspresentaties en kunst te zien. Maclaine Pont kende uit eigen ervaring een soortgelijke tentoonstelling, want in 1893, op zijn negende, was hij met zijn ouders en het gezin naar Nederland gereisd via Amerika, en had hij de Wereldtentoonstelling in Chicago bezocht. Naast de opzet voor de expositie ontwierp Maclaine Pont de toe-

Schets verkeerspaviljoen, de Koloniale Tentoonstelling, Semarang 1914

Verkeerspaviljoen, de Koloniale Tentoonstelling, Semarang 1914

gangspoort, het verkeerspaviljoen, het paviljoen voor inheemse nijverheid, een fontein voor de Nederlandse Indische Betonmaatschappij en een kiosk voor Van Nelle. Hij hanteerde hiervoor een mix van klassieke exotische architectuurmotieven, zodat het geheel een passende exotische sfeer ademde. De poort ontving de bezoeker onder een overwelvend houten vakwerkspant. Maclaine Pont schreef in *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* een uitgebreid artikel over de tentoonstelling.

Kiosk Van Nelle, de Koloniale Tentoonstelling, Semarang 1914

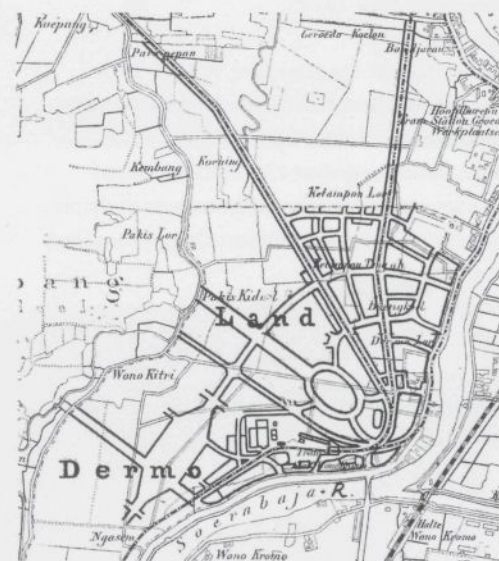
Stedebouwkundige studie Surabaya 1915

Naam: Bebouwingsplan wijk Dermo
Type: stedebouwkundige studies; woningbouwcomplexen
Ontwerpjara: 1915
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: ja/2009
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1915
Opdrachtgever: Oost-Java Stoomtram Maatschappij
Adres: Dermo Surabaya Indonesië
Literatuur: 17; 23; 32; 39; 76; 82; 86; 87; 96; 97; 99; 100

BIJZONDERHEDEN:

In 1915 werd aan Maclaine Pont gevraagd een voorstudie te maken voor een bestemmingsplan in het gebied Dermo (Darmo) in Surabaya, een 250 hectare groot gebied, zo'n 8 kilometer ten zuiden van de stad. De aanleg van diverse tramverbindingen tussen het

SITUATIE VAN HET BEBOUWINGSPLAN LAND DERMO VOOR DE OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Situatie van het bebouwingsplan land Dermo, Surabaya 1915

centrum
aanleid
verbin
vormd
met he
Langs d
tram. In
voorzie
rekt pla
sneed h
Surabay
ring we
een lin
sportvo
ven doe
plan de
landsch

Reissch

Naam: R
Type: re
Ontwer
Uitgevo
Architec
Literatu

BIJZON
Reprod
in Ned
illustra
Pont ov
de belie

centrum en het zuiden van de stad vormde mee de aanleiding voor het uitbreidingsplan. Twee nieuwe verbindingswegen met het noorden van de gemeente vormden een grote V. Langs de ene weg, die Darmo met het centrum verbond liep een elektrische tram. Langs de andere weg, naar de haven, liep een stoomtram. In noordwestelijke richting was een brede as voorzien met een park, sportterreinen en een langgerekt plantsoen. Een grote, licht gebogen weg doorsneed het hele plan en sloot aan op een oude weg van Surabaya naar het zuiden. In de uiteindelijke uitvoering werd het gebogen stratenplan vervangen door een lineair stratenplan en werden alle groen- en sportvoorzieningen geschrapt. Dit plan werd beschreven door ir. A. Plate in een artikel 'Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten', gepubliceerd in *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 6(1921/22)5, p. 145-147.

Reisschetsen 1915

Naam: Reisschetsen

Type: reisschetsen

Ontwerpjara: 1915

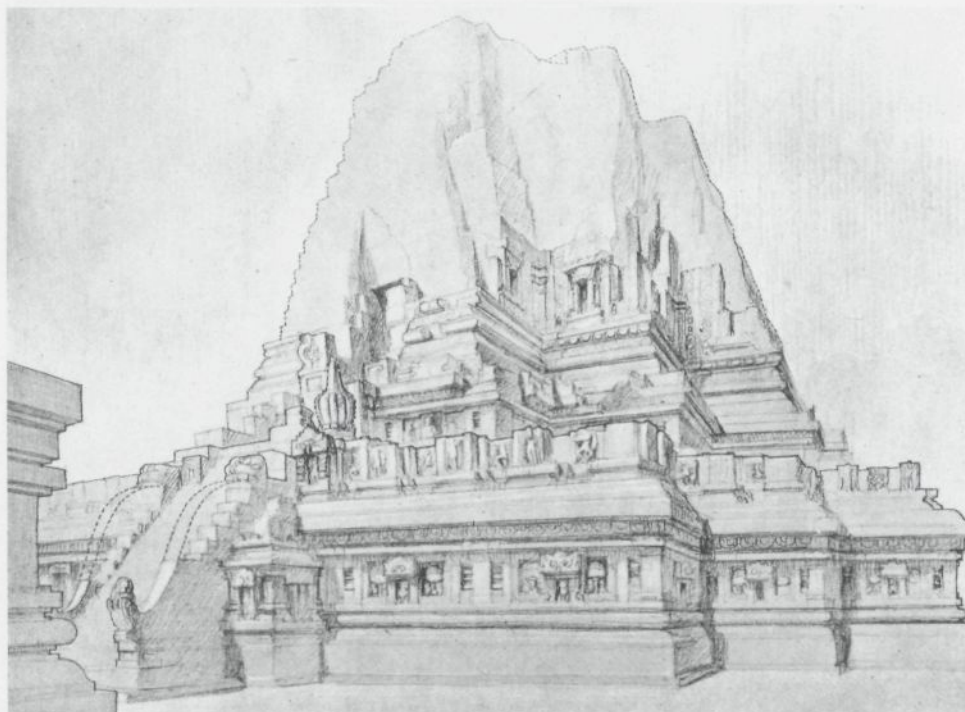
Uitgevoerd: ja

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1915

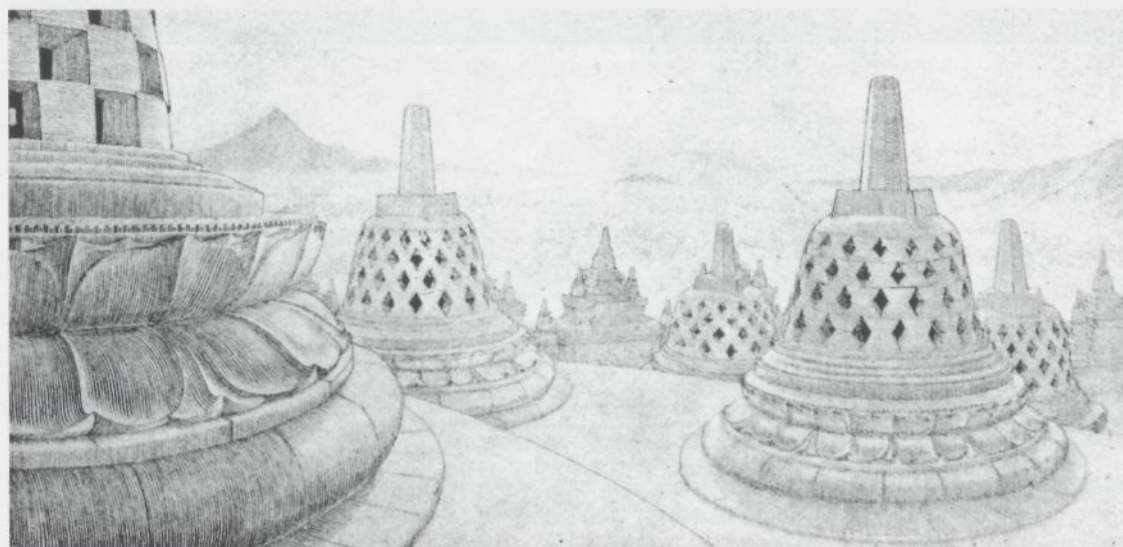
Literatuur: 51

BIJZONDERHEDEN:

Reproducties van deze reisschetsen zijn gepubliceerd in *Nederlandsch Indië Oud & Nieuw* 15(1930-31) als illustraties bij een artikel geschreven door Maclaine Pont over de Architectuurschool Diëng en de rol van de belichting in de klassiek-Javaansche architectuur.

Schets tempelcomplex Prambanan 1915

Schets tempelcomplex Borobudur 1915

Stedenbouwkundige studie Semarang 1918

Naam: voorlopig plan voor infrastructuur
van de gemeente Semarang
Type: stedenbouwkundige studies
Ontwerpjaar: 1918
Uitgevoerd: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1918
Literatuur: 39; 48; 76; 88; 96; 99; 100

BIJZONDERHEDEN:

Het plan is een commentaar op een 'Algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan' voor Semarang, dat door T. Karsten en A. Plate was ontwikkeld. In een uitgebreid artikel dat Maclaine Pont in 1918 vanuit Nederland schreef, betoogde hij dat aan de infrastructuur van dat plan veel mankeerde en schetste hij een voorlopig plan. Stedenbouw in Indië diende naar zijn oordeel op lokale vormen, materialen en technieken geënt te zijn, en de infrastructuur was bepalend als uitgangspunt voor het ontwerpen. In zijn eigen globale schetsplan keerde Maclaine Pont zich tegen gemeentelijke diensten die kosten voor weganaanleg onbillijk afschoven op eigenaren van aangrenzend land, die deze weer doorberekenden aan de inlandse kampongbewoners. Daartegenover vond Maclaine Pont dat de gemeentelijke overheid een doordacht geprofileerd en uitgebreid wegstelsel moest aanbieden op gemeenschapskosten, dat schaarste zou voorkomen aan terreinen voor kampongs, woongebouwen van ethnische groepen niet nodeloos zou fnuiken en (mede daardoor) onevenwichtige afwenteling van kosten zou tegengaan. Hij specificeerde belangrijke condities voor zo'n wegennet.

Voorlopig plan voor infrastructuur van de gemeente Semarang, Semarang 1918

Techn

Naam:
Type: u
Ontwer
Uitgevo
Nog bes
Archite
Bijdrage
W.A. (te
1920; V
(uitvoer
Opdrach
Onderw
Adres: l
(voorma
Archief:
Tekening
van Ing
Literatu
38; 39;
100; 101

BIJZON
Maclain
ontwer
sche Ho
de alge
tekenin
naar Ba
1920 w
Gouver
hoewel
De eers
theek t
dig geb
ter. De
verbond

Technische Hoogeschool Bandung 1918-1920

Naam: Technische Hoogeschool 'Institut Teknologi'

Type: universiteiten

Ontwerpjaar: 1918-1920

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: ja/2009

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1918-1920

Bijdragen: Heemskerk, A. (tekenaar) 1918-1920; Maas,

W.A. (tekenaar) 1918-1920; Buijs, H. (uitvoerder) 1918-

1920; Vernac, A.J.C. (uitvoerder) 1918-1920; Slors, V.L.

(uitvoerder) 1918-1920

Opdrachtgever: Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch

Onderwijs in Nederlandsch Indië

Adres: Ilzermanpark 'Taman Ganesa' Bandung Indonesië

(voormalige Hooge Schoolweg)

Archief: Nationaal Archief: Verzameling Atlanten, Kaarten,

Tekeningen, Prenten en Foto's van het Koninklijk Instituut

van Ingenieurs (KIVI), toegangsnr. 4.KIVI

Literatuur: 3; 8; 9; 11; 13; 14; 17; 19; 29; 31; 32; 34; 35; 37;

38; 39; 40; 75; 76; 78; 79; 80; 81; 84; 91; 94; 95; 96; 97; 98;

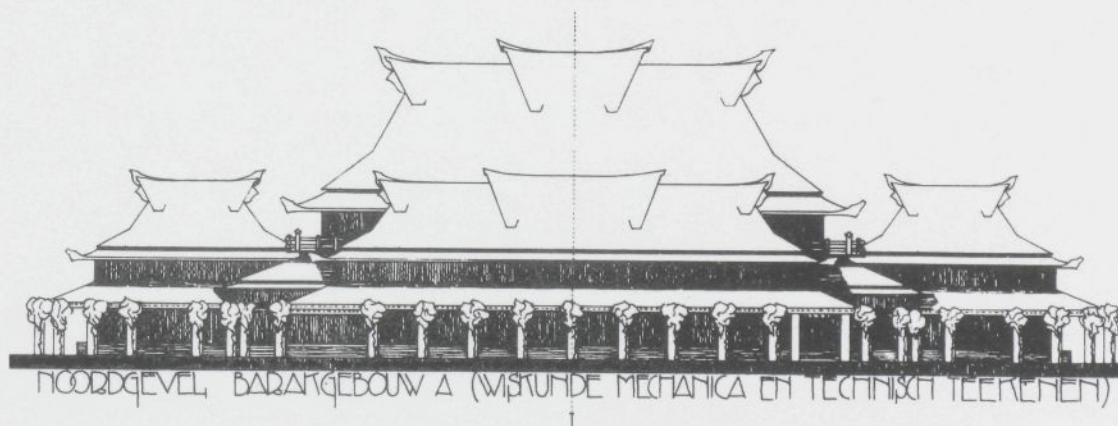
100;101;102; 103; 105; 106;107; 108; 112; 115

BIJZONDERHEDEN:

Maclaine Pont ontving in 1918 de opdracht tot het ontwerpen van de eerste gebouwen van de Technische Hoogeschool in Bandoeng en het maken van de algehele opzet van het terrein. Hij maakte de tekeningen in Nederland, en kwam in juni 1919 naar Bandung als adviseur voor de uitvoering. 3 juli 1920 werd de Hogeschool feestelijk geopend door de Gouverneur-Generaal, graaf J.P. van Limburg Stirum, hoewel de gebouwen nog niet helemaal klaar waren. De eerste gebouwen bestonden uit een aula en bibliotheek ter weerszijden van de ingang en een eenvoudig gebouw met laboratorium en collegezaal daarachter. De gebouwen waren door pergola's met elkaar verbonden.

Technische Hoogeschool 'Institut Teknologi' Bandung (ITB) 1918-1920

Tekening noordgevel barak A, Technische Hoogeschool 'Institut Teknologi' Bandung (ITB) 1918-1920

Grote hal in aanbouw, Tekening noordgevel, Technische Hoogeschool 'Institut Teknologi' Bandung (ITB) 1918-1920

Woon

Naam: V
Type: wo
Ontwer
Uitgevo
Nog bes
Architec
Bijdrage
Opdrach
Adres: M
Indones
Archief:
Literatu

BIJZON
Het hui
zien va
geëxpe

Woning
1921

Woonhuis Jakarta Weltevreden 1921

Naam: Woning A.J.G. MacLaine Pont

Type: woonhuizen

Ontwerpjaar: 1921

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: MacLaine Pont, H. 1921

Bijdragen: firma Westmaas & de Pagter (uitvoering) 1921

Opdrachtgever: A.J.G. MacLaine Pont

Adres: Mampangweg 76 (vm.) Jakarta Weltevreden
Indonesië

Archief: NAI-MACL 23;collectie Van Mens-MacLaine Pont

Literatuur: 32; 76

BIJZONDERHEDEN:

Het huis had rondom open galerijen die waren voorzien van screengaas. MacLaine Pont had hiermee geëxperimenteerd in zijn eigen huurwoning.

Woning Archibald J.G. MacLaine Pont, Jakarta Weltevreden 1921

Woning Archibald J.G. MacLaine Pont, Weltevreden 1921

Woning voor C. Laman Trip, Jakarta Weltevreden 1921

Woonhuis Jakarta Weltevreden 1921

Naam: Woning voor C. Laman Trip

Type: woonhuizen

Ontwerpjaar: 1921

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: MacLaine Pont, H. 1921

Opdrachtgever: C. Laman Trip

Adres: Jakarta Weltevreden Indonesië

Archief: collectie Van Mens-MacLaine Pont

Literatuur: 32;76

Woonhuizen Surabaya 1922

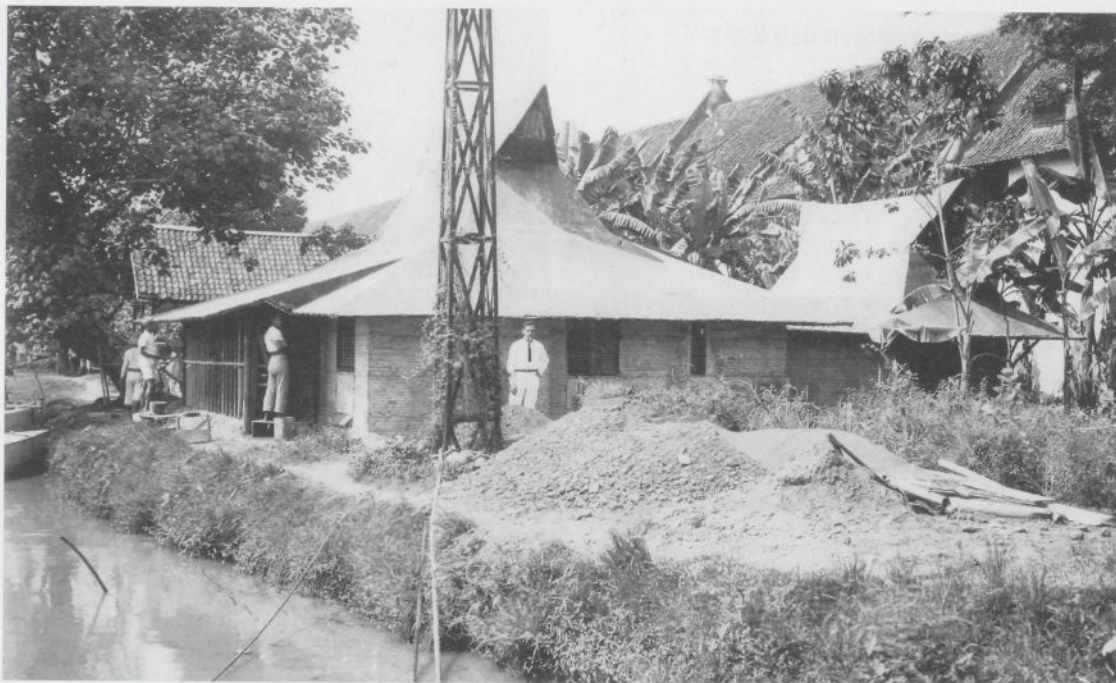
Naam: Acht woningen voor de Oost-Java-Stoomtram-Maatschappij
 Type: woonhuizen
 Ontwerpjaar: 1922
 Uitgevoerd: ja
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1922
 Opdrachtgever: Oost-Java Stoomtram Maatschappij
 Adres: Dermo Surabaya Indonesië
 Literatuur: 32

Woonhuis Jakarta 1922

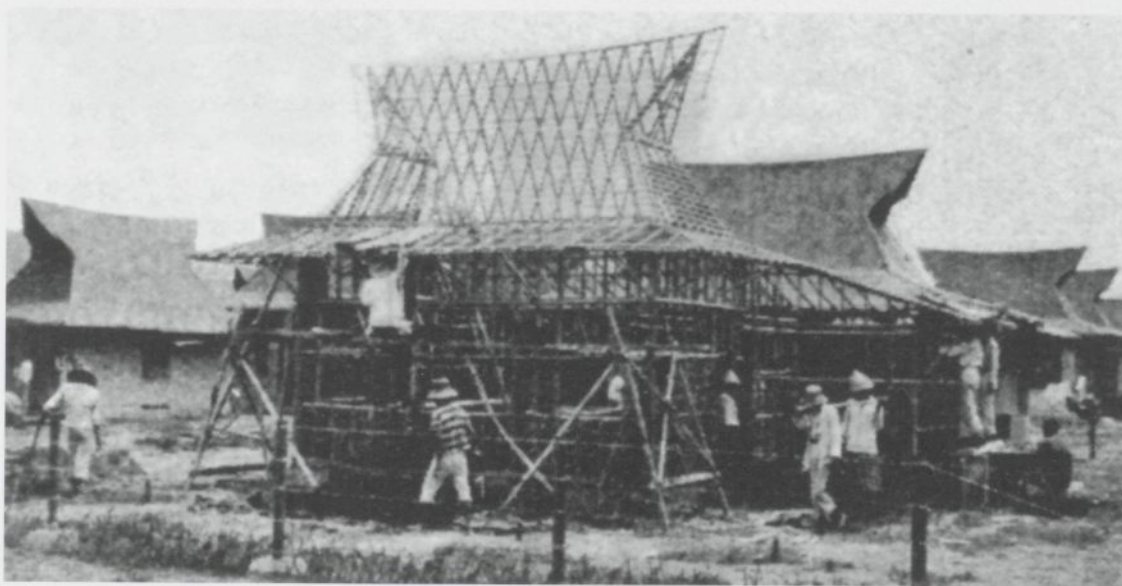
Naam: Woning voor het personeel der Bataviasche jachtclub
 Type: woonhuizen
 Ontwerpjaar: 1922
 Uitgevoerd: ja
 Nog bestaand: nee
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1922
 Opdrachtgever: mr. A.J.G. Maclaine Pont
 Adres: Jakarta Indonesië
 Archief: collectie Van Mens-Maclaine Pont
 Literatuur: 50

BIJZONDERHEDEN:

Deze woning was een prototype, waarin H. Maclaine Pont nieuwe materialen toepaste, die volgens hem betaalbare volkswoningbouw mogelijk maakten. Zijn broer mr. A.J.G. Maclaine Pont, een verwoed zeiler, liet de woning bouwen op het terrein van de Bataviasche jachtclub voor zijn bootsman Taka en financierde dit experiment.

Woning op het terrein van de Bataviasche jachtclub, Henri Maclaine Pont 1922

Woningen voor de Oost-Java Stoomtram Maatschappij in de wijk Sawahan te Surabaya, Henri Maclaine Pont 1925

Dienst

Naam: 5
 Stoom
 Type: die
 Ontwer
 Uitgevo
 Nog bes
 Architec
 Opdrach
 Adres: S
 Archief:
 van de S
 Semarang
 Stoomtr
 Literatu

BIJZON
 In de In
 baya w
 door M
 beoogd
 het Ind
 maakte
 koopste
 ratten e
 bestrijd
 gewerk
 afgedek
 gewape
 een wat
 ten sir
 nieur 4
 woning

Dienstwoningen Surabaya 1925

Naam: 50 dienstwoningen voor de Oost-Java
Stoomtram-Maatschappij in wijk Sawahan
Type: dienstwoningen
Ontwerpjaar: 1925
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1925
Opdrachtgever: Oost-Java Stoomtram-Maatschappij
Adres: Surabaya Indonesië
Archief: Nationaal Archief 2.20.14.01, Archieven
van de Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij;
Semarang-Joana Stoomtrammaatschappij; Oost-Java
Stoomtram Maatschappij
Literatuur: 32; 39; 109

BIJZONDERHEDEN:

In de Indische kampong in de wijk Sawahan in Surabaya werden, volgens een nieuw systeem ontwikkeld door Maclaine Pont, vijftig woningen gebouwd. Hij beoogde daarmee een oplossing aan te dragen voor het Indische woningvraagstuk, waarbij hij gebruik maakte van bamboe, als meest voorhanden en goedkoopste bouw materiaal, maar dan zo verwerkt dat ratten er geen nesten in konden bouwen. Dit ter de bestrijding van de pest. Als dakbedekking werd gewerkt met de bladschede van de klapperboom, afgedekt met een specie van kalk, mest en zand en gewapend met idjoekvezel, tenslotte afgesmeerd met een waterdicht middel, of met de wat duurdere houten sirappen. Dit project wordt beschreven in *De Ingenieur* 40(1925)11, p. 222, met een foto van een woning en foto van de montage van de woningen.

Proefwoning Semarang 1925

Naam: Woning op volkshuisvestingscongres te Semarang
Type: woningen
Ontwerpjaar: 1925
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1925
Opdrachtgever: Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten
Adres: Semarang Indonesië
Archief: NAI-MACL 23
Literatuur: 18; 27; 82; 100

BIJZONDERHEDEN:

In augustus 1925 werd in Semarang het tweede congres over volkshuisvesting georganiseerd door de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten (STV). Bevordering van de inlandse volkswoningbouw stond er centraal. Er werden tijdens het congres op een tentoonstellingsterrein vier verschillende modelwoningen gebouwd. Van Maclaine Pont was er een woning te zien gebaseerd op de door hem ontwikkelde bamboebouw. De woningen werden verkocht aan het Java-instituut dat ze op een terrein in Solo permanent wilde tentoonstellen.

Modelwoning voor volkshuisvestingscongres, in door Maclaine Pont ontwikkelde bamboebouw Semarang 1925

Moskee Cirebon 1926

Naam: Mesdjid Agung
Type: moskeeën
Ontwerpjaar: 1926
Uitgevoerd: nee
Bijdragen: Maclaine Pont, H. (restauratieplan) 1926
Adres: Cirebon Indonesië
Literatuur: 39

Dienstwoningen Indonesië 1927 (omstreeks)

Naam: Woningen in kampong bij suikerfabriek Dinoyo
Type: dienstwoningen
Ontwerpjaar: 1927 (omstreeks)
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1927 (omstreeks)
Opdrachtgever: Maatschappij voor exploitatie der suikerondernemingen Sentanenlor, Brankal & Dinoyo
Adres: Surabaya Indonesië
Archief: NAI-MACL 23
Literatuur: 22; 76

BIJZONDERHEDEN:

In augustus 1927 werd in Bandung de eerste hygiëne-tentoonstelling in Nederlands Indië gehouden. Gemeenten en fabrikanten toonden hier vorderingen op ondermeer het gebied van de watervoorziening, woningbouw en riolering. Op de inzending van de suikerindustrie waren modellen van woningen te zien voor de kampong bij suikerfabriek Dinoyo, gebouwd op aanwijzingen van Maclaine Pont naar Javaansche adat en gebruikmakend van materiaal afkomstig uit de omgeving. De woningen in de wijk Sawahan in Surabaya dienden hierbij als voorbeeld. De fabriek was in 1888 gesticht door G.J. Eschauzier.

Museum Trawulan 1929-1931

Naam: Archeologisch Veldmuseum Trawulan

Type: musea

Ontwerpjaar: 1929-1931

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1929-1931

Opdrachtgever: Oudheidkundige vereniging Madjapahit.

Adres: Trawulan Indonesië

Literatuur: 12; 21; 23; 31; 32; 36; 39; 41; 42; 43; 44; 47; 76; 77; 97; 104; 110; 114

BIJZONDERHEDEN:

Maclaine Pont is in 1924 met opgravingen begonnen bij de ruïnes van Trawulan, omdat hij vermoedde dat hier de hoofdstad Madjapahit (Majapahit) moest hebben gelegen van het machtige Javaanse rijk Madjapahit uit de twaalfde en dertiende eeuw. Toen hij vele objecten had gevonden die onderdak gebracht moesten worden, bouwde hij een veldmuseum. Maclaine Pont maakte eerst een experimentele koepel van gebogen bamboe balken, daarna maakte hij een hexagonale koepel, waarbij de bogen van gelamineerd hout werden gemaakt. Het veldmuseum werd geopend in mei 1931. Het museum kon worden bereikt met een stoomtram vanuit het 14 km verderop gelegen Modjokerto. In 1941 trok het 5500 bezoekers, waarvan 9/10 deel inheems. In een brochure van juli 1924 over Madjapahit geeft Maclaine Pont zijn beweegredenen om de Javaanse architectuur te bestuderen en Madjapahit te onderzoeken. Hij beseft dat om een verbetering van de woningbouw op Java te bereiken men eerder kan proberen aan te tonen wat men in vroeger tijden bereikt heeft op technisch en constructief gebied en op dat van de arbeidsorganisatie. Dat is beter dan op overheidsbemoeienis te vertrouwen en op de kunstwaarde via tijdschriftartikelen te letten. Door oudheidkundig onderzoek en door restauratie van oude monumenten zou de

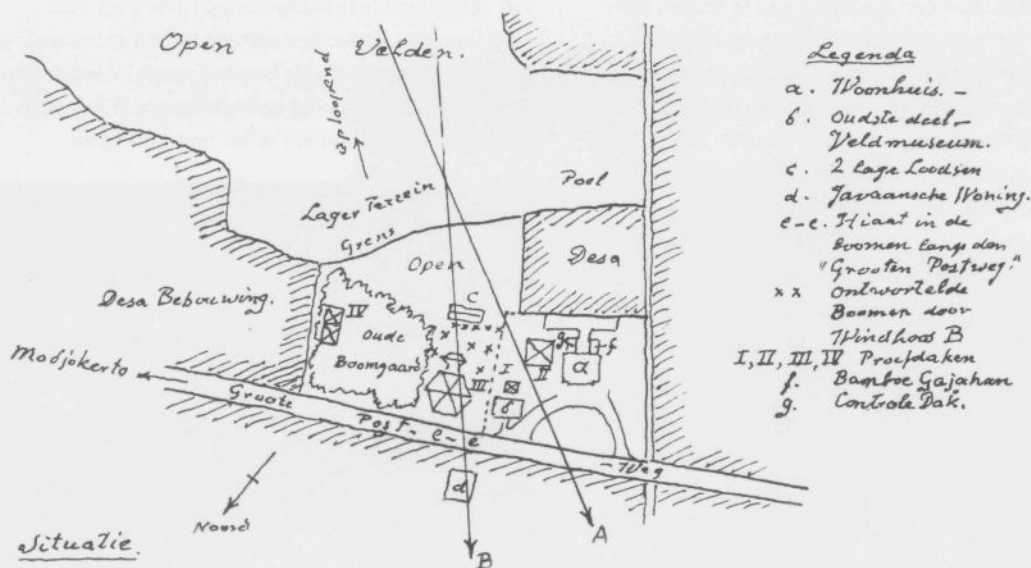

Entreezijde archeologisch veldmuseum, Trawulan 1931

belangstelling hiervoor gewekt kunnen worden. Een opleving van de oude ambachten door de praktijk van restauratie aan oude gebouwen zou tot betere volkswoningbouw kunnen leiden.

Majapahitsche restantenkaart

Situatie archeologisch veldmuseum, Trawulan 1936

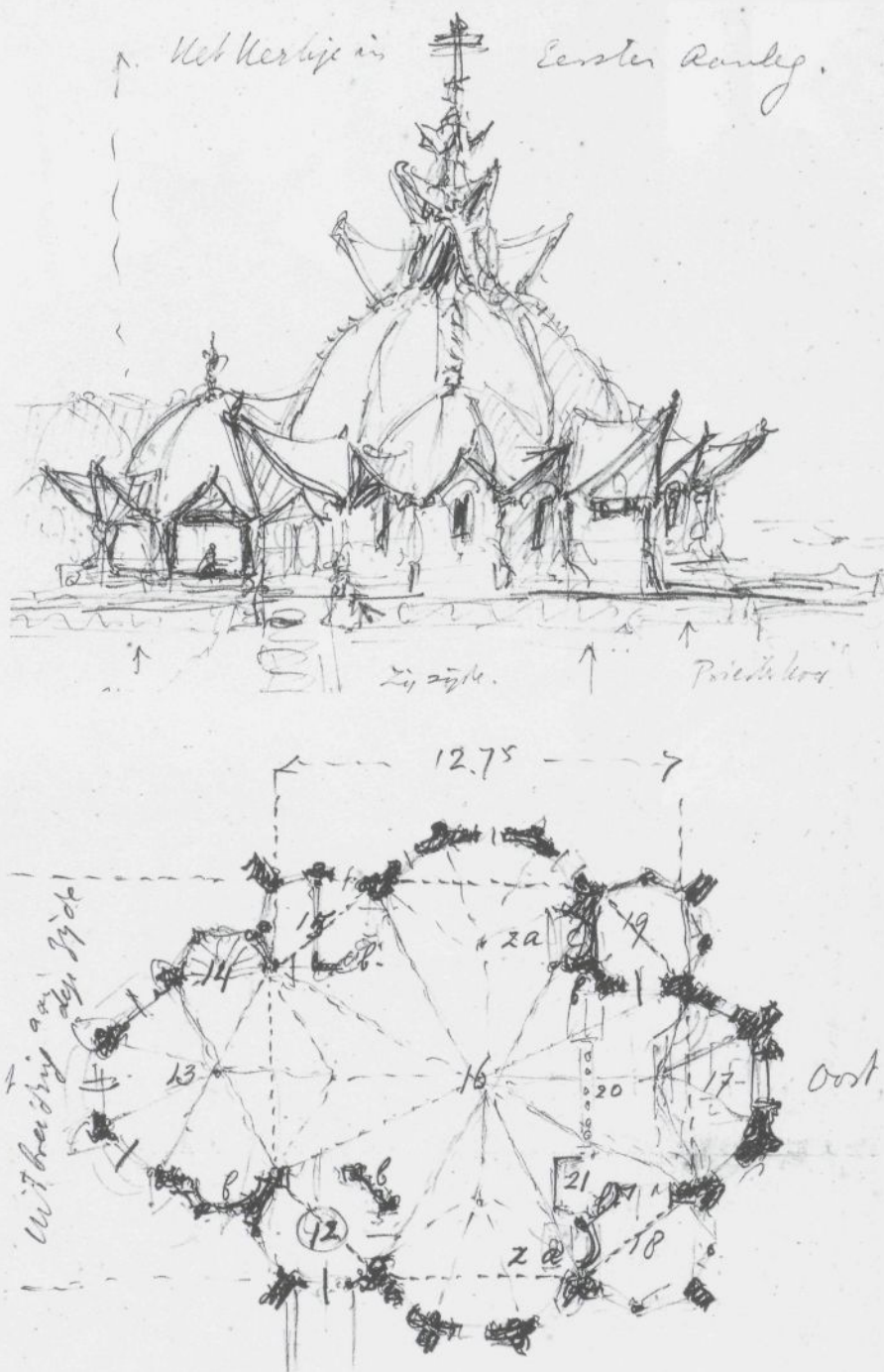

Zeshoekige hal archeologisch veldmuseum, Trawulan 1931

Zeshoekige hal archeologisch veldmuseum, Trawulan 1931

Details van ontwerptekening voor missiekerkje, Wlingi 1932

Kerk Wlingi 1932

Naam: Missiekerkje in Wlingi
Type: kerken
Ontwerpjaraar: 1932
Uitgevoerd: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1932
Opdrachtgever: Mgr. Th. De Backere
Archief: NAI-MACL 23, 33
Literatuur: 39; 76

BIJZONDERHEDEN:

Een jaar na zijn herdoop tot katholiek ontwierp Maclaine Pont in opdracht van de bisschop van Surabaya Th. De Backere een kerkje in de buurt van Wlingi. Hij had langs het riviertje de Lekso een geaccidenteerd terrein uitgekozen met uitzicht op de zestien kilometer noordwaarts gelegen en nog steeds werkende vulkaan Kelud. In opzet lijkt het ontwerp voor het kerkje een voorstudie voor de latere Heilig Hartkerk in Puhsarang. Het ontwerp werd niet uitgevoerd, maar fungeerde mogelijk bij de eerste bespreking voor de kerk in Puhsarang als model.

Bungalow Tjelaket 1935 omstreeks

Naam: Bungalow
Type: bungalows
Ontwerpjaraar: 1935 omstreeks
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1935 omstreeks
Adres: Tjelaket Indonesië
Literatuur: 39; 76

BIJZONDERHEDEN:

Dit ontwerp waarvoor geen honorarium in rekening is gebracht, werd gebouwd in eigen beheer. Het is een ontwerp met een groot schuitedak.

School

Naam: V
Type: scr
Ontwerp
Uitgevoe
Nog best
Architect
Opdrach
van Mod
Adres: N
Archief: M
Literatuur

BIJZON
Maclain
menteen
material
geflanke
gebruik
grotende

Wachth

Naam: Po
Type: wa
Ontwerp
Uitgevoe
Nog best
Architect
Opdracht
Adres: Si
Archief: M
Literatuur

BIJZON
Maclain
menteen
material

School Ngabar 1935-1938

Naam: Volksschool in Ngabar

Type: scholen (gebouwen)

Ontwerpjaar: 1935-1938

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1935-1938

Opdrachtgever: R.T. Reksoamiprodjo, regent van Modjokerto

Adres: Ngabar Java Indonesië

Archief: Mai-MACL 23

Literatuur: 32; 39; 49; 76

BIJZONDERHEDEN:

Maclaine Pont heeft voor deze gebouwtjes geëxperimenteerd met inheemse constructies en plaatselijke materialen. De school bestond uit een groot schuutdak geflankeerd door drie halfkoepels. Na enige tijd in gebruik te zijn geweest, is de school door een oorkaan grotendeels vernield.

Wachthuisjes Sidoarjo 1935-1942

Naam: Politieposten

Type: wachthuisjes

Ontwerpjaar: 1935-1942

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1935-1942

Opdrachtgever: Regent van Sihoarjo

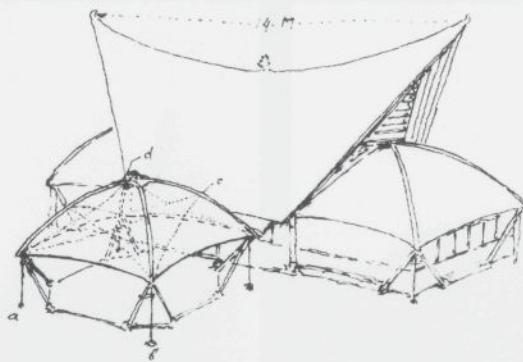
Adres: Sidoarjo Indonesië

Archief: NAI-MACL 23

Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Maclaine Pont heeft voor deze gebouwtjes geëxperimenteerd met inheemse constructies en plaatselijke materialen.

Constructieschema voor volksschool, Ngabar 1935

School Sidoarjo 1935-1942

Naam: Desaschool in regentschap Sihoarjo

Type: scholen

Ontwerpjaar: 1935-1942

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1935-1942

Opdrachtgever: Regent van Sidoarjo

Adres: Sidhoarjo Indonesië

Archief: NAI-MACL 23

Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Maclaine Pont heeft voor deze gebouwtjes geëxperimenteerd met inheemse constructies en plaatselijke materialen.

Kerk Puhsarang 1936

Naam: Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie Puhsarang

Type: kerkgebouwen

Ontwerpjaar: 1936

Uitgevoerd: ja

Nog bestaand: ja/2009

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1936

Opdrachtgever: Pater J.M. Wolters

Adres: Puhsarang Indonesië

Archief: NAI/MACL 136, 144

Literatuur: 2; 30; 31; 32; 39; 66; 76; 78; 89; 91; 92; 97; 106

BIJZONDERHEDEN:

In juni 1936 kreeg Maclaine Pont in Trawulan van pater J.M. Wolters CM de opdracht een missiekerkje in het dorp Puhsarang te bouwen. Een Brabantse boerenfamilie had hiertoe een legaat geschonken. Maclaine Pont ontwierp op een terras een ensemble van kerkzaal, kapellen en pastorie. De hoge vierkante gewelfde kap van de kerk, waarin naar de windstreken daklichten waren aangebracht torent boven de omliggende gebouwtjes uit. Via een ceremoniële toegangsweg met keermuren van rolkeien, geflankeerd met schuurtjes, gedekt met dakpannen, betreedt men de kerk onder een baldakijn dat het constructie-principe van het kerkdak laat zien: dakpannen zwevend op draadwerk.

Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie Puhsarang 1937

Openluchttheater, Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie, Puhsarang 1937

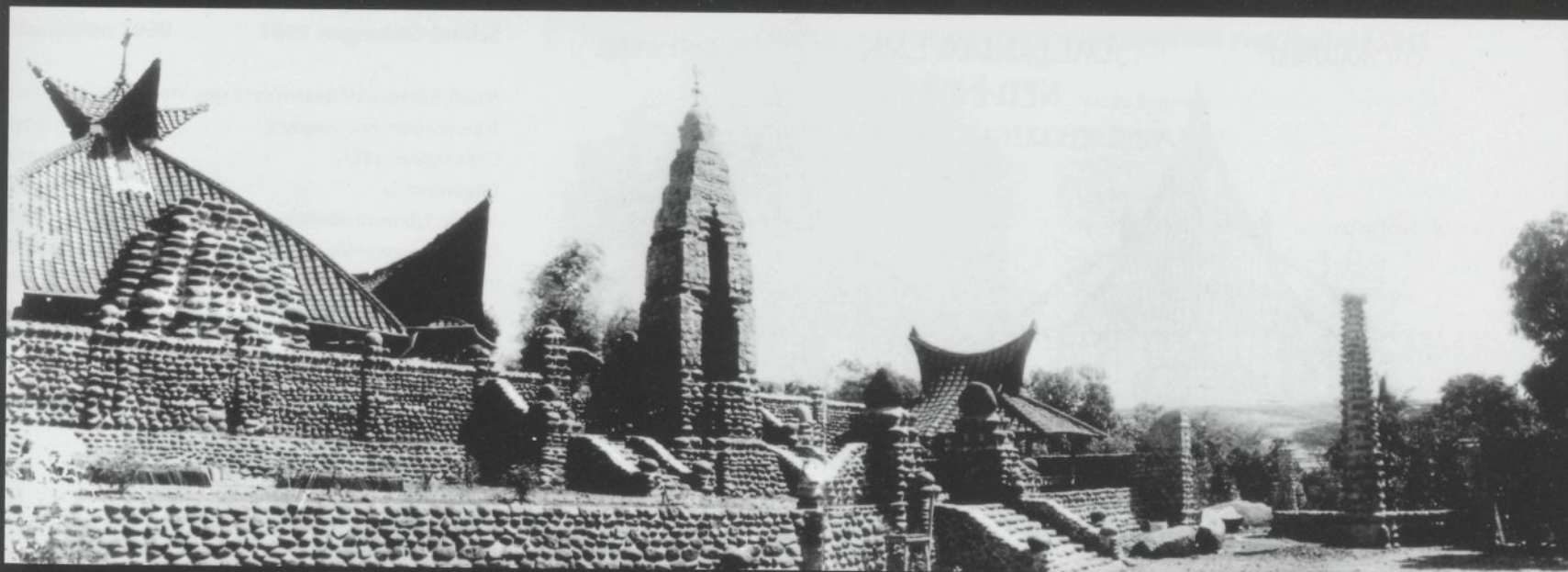

Entreebaldakijn, Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie, Puhsarang 1937

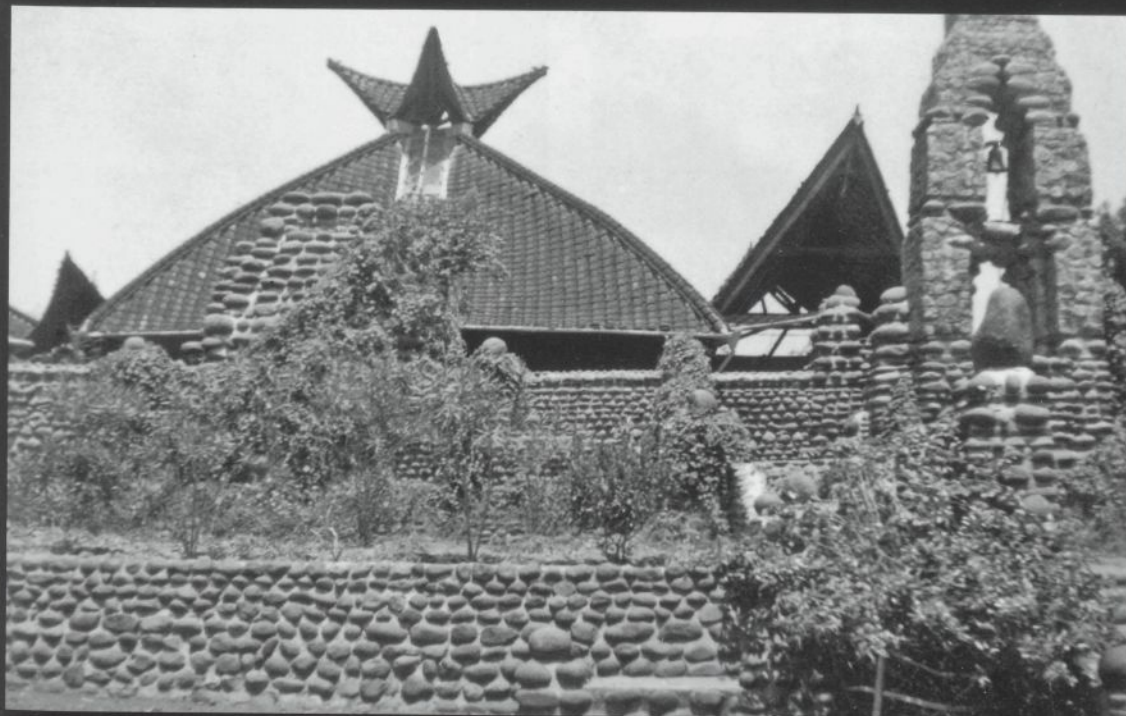

Noordzijde

Noordzijde van het complex, Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie, Puhsarang 1937

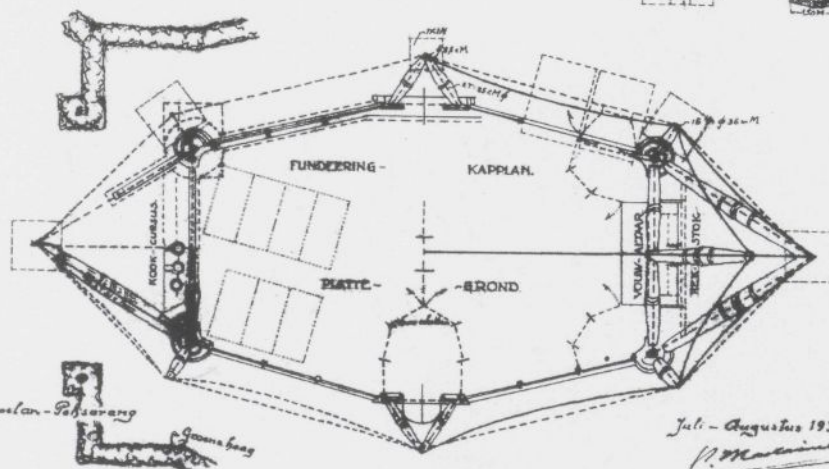
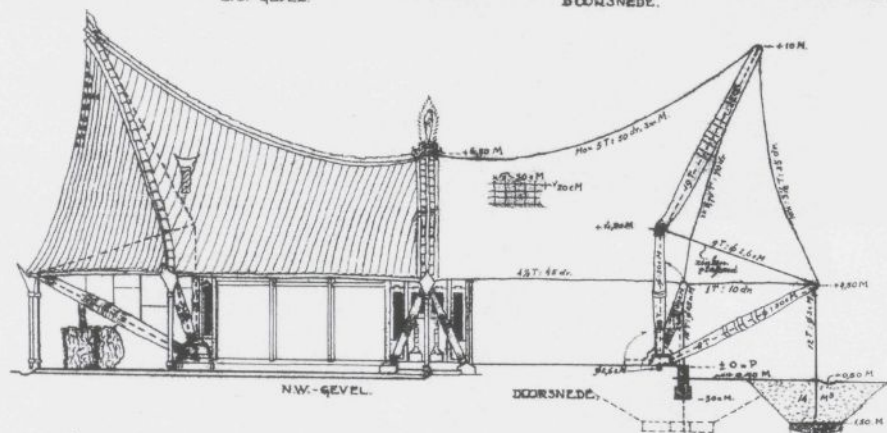
Zuidelijke gevel met toegangspoort, Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie, Puhsarang 1937

O.V. "MAJAPAHIT"

S. MELANIAWERK
NED.-INDIË.

ONTWERP.

MEISJESSCHOOL GADOENGAN-PARÉ.

School voor
Javaanse meisjes,
Gadungan 1937

Feuvelan - Pajarang
Gadungan

Juli - Augustus 1937
H. MacLaine Pont

School Gadungan 1937

Naam: School voor Javaanse meisjes
Type: scholen (bouwwerken)
Ontwerpjaar: 1937
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1937
Opdrachtgever: Afdeling Paré van het St. Melaniawerk
in Nederlandsch-Indië
Adres: Gadungan Indonesië
Archief: NAI/MACL 23, 49
Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

In het archief bevindt zich correspondentie met uitleg over het plan voor een tweeklassige school van 80 m², met een kostenbegroting. Uit de tekening en de brieven blijkt dat het plan gebaseerd is op de filosofie om met lokale materialen en arbeidskrachten bouwen.

Kunstnijverheid 1937 omstreeks

Naam: Monstrans
Type: kunstnijverheid
Ontwerpjaar: 1937 omstreeks
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1937 omstreeks
Adres: Java Indonesia
Literatuur: 24

BIJZONDERHEDEN:

Het rooms Katholieke tijdschrift Het Gildeboek besteedde in een speciale missienummer in 1938 aandacht aan uitingen van katholieke Javaansche kunst. Daarbij is een foto opgenomen van een monstrans, ontworpen door Maclaine Pont.

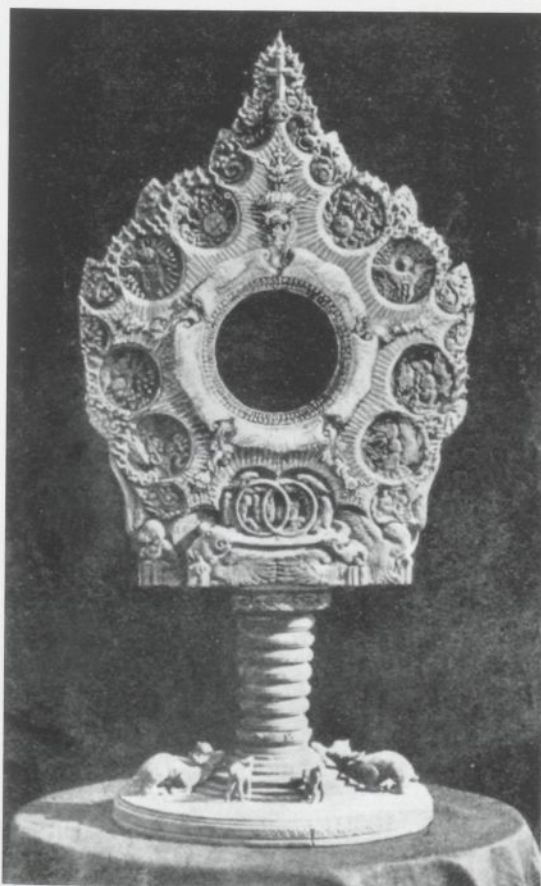
Meube

Naam: A
Type: me
Ontwerp
Uitgevoe
Architect
Opdracht
Adres: (v
Archief: M
Literatuur

Monstrans
Het Gilde

Meubelen 1939

Naam: Ameublement voor E. van Mens-Maclaine Pont
Type: meubelen
Ontwerpjaar: 1939
Uitgevoerd: ja
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1939
Opdrachtgever: Maclaine Pont, H.
Adres: (v.m.) Lembangweg Bandung Indonesië
Archief: NAI-MACL 23; collectie Van Mens-Maclaine Pont
Literatuur: 76

Monstrans afgebeeld in het rooms Katholieke tijdschrift Het Gildeboek, 1937

Secrétaire behorend bij ameublement voor E. van Mens-Maclaine Bandung Pont 1939

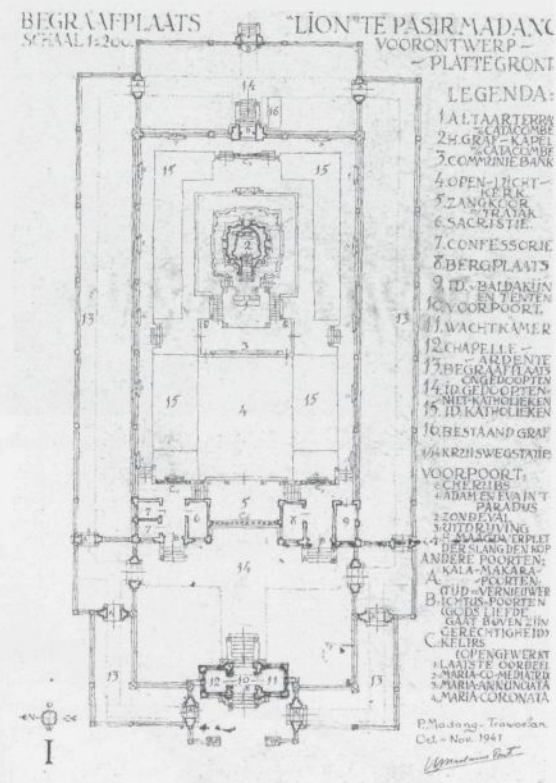
Ameublement voor E. van Mens-Maclaine Pont Bandung 1939

BIJZONDERHEDEN:

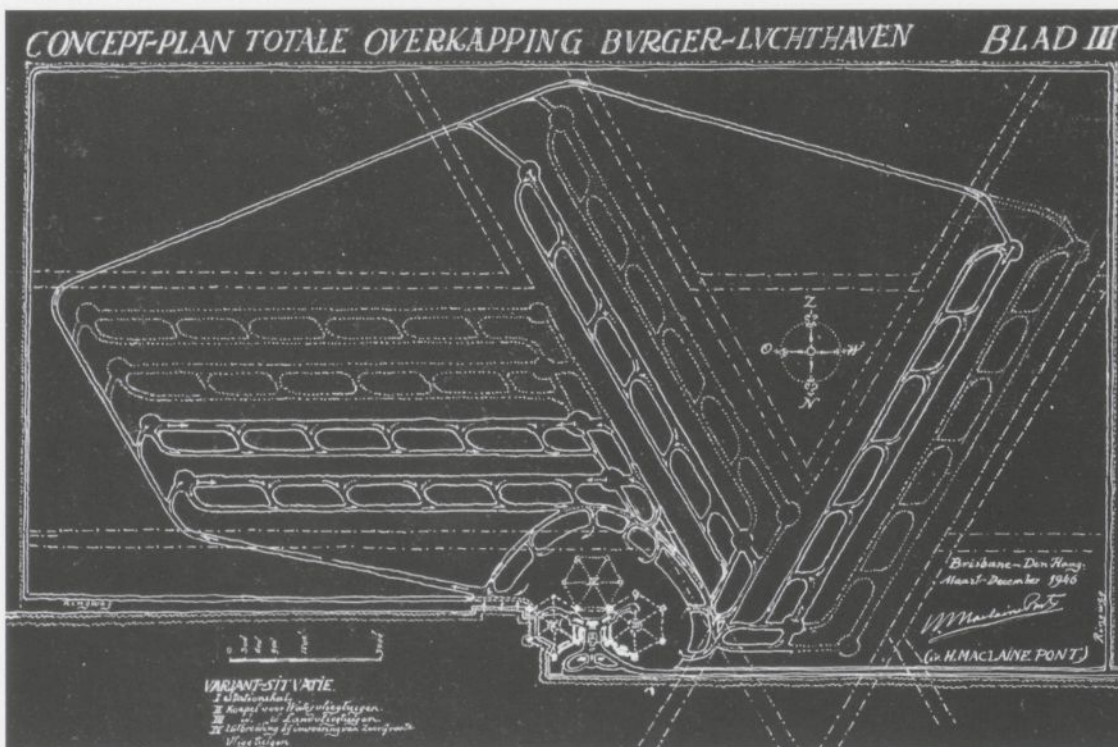
Toen de oudste dochter van Maclaine Pont, Elisabeth, trouwde met Ernst Jan van Mens en naar Indië verhuisde, schonk haar vader voor hun huis in Bandung een door hem ontworpen ameublement, bestaande uit een zitbank, twee fauteuils, een salontafel, een secretaire met bijbehorende stoel, een leeslamp, en een theetafel.

Begraafplaats Pasir Madang 1941

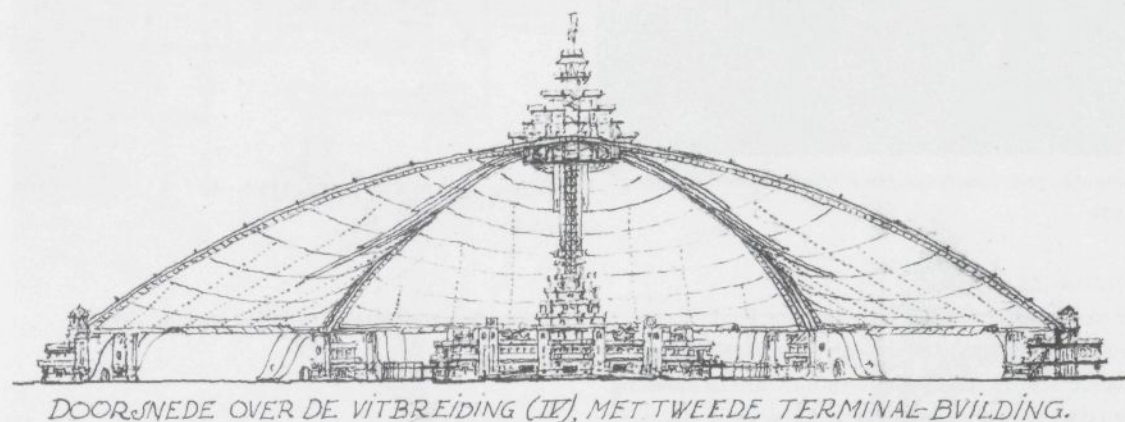
Naam: Begraafplaats 'Lion'
Type: begraafplaatsen
Ontwerpjaar: 1941
Uitgevoerd: nee
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. (plattegrond) 1941
Adres: Pasir Madang Indonesië
Archief: NAI/MACL 134

Ontwerp begraafplaats 'Lion', Pasir Madang 1941

Plattegrond conceptplan voor afsluitbare, totale overkapping van een burger-luchthaven, van amerikaanschen opzet, volgens het systeem 'Indische Gothiek', 1946

Doorsnede over uitbreiding van tweede terminal, conceptplan voor afsluitbare, totale overkapping van een burger-luchthaven, van amerikaanschen opzet, volgens het systeem 'Indische Gothiek', 1946

Luchthavengebouwen 1946

Naam: Conceptplan voor afsluitbare, totale overkapping van een burger-luchthaven, van amerikaanschen opzet
Type: luchthavengebouwen
Ontwerpjaar: 1946
Uitgevoerd: nee
Architect/bureau: MacLaine Pont, H. 1946
Archief: NAI/MACL 129-9
Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

De tekeningen zijn gedateerd met Brisbane-Den Haag Maart-December 1946. Er is een brief bij met een afwijzing van zijn octrooiaanvraag. Indische Gothiek is de naam die MacLaine Pont had gegeven aan zijn vinding van evenwichtzoekende constructies.

Grafische vormgeving 1947

Naam: Kalenderontwerp 1948
Type: grafische vormgeving
Ontwerpjaar: 1947
Uitgevoerd: ja
Nog bestaand: ja/2009
Architect/bureau: MacLaine Pont, H. 1947
Opdrachtgever: Koninklijke Vereeniging 'Oost en West'
Archief: NAI/MACL 20, 68-69, 131
Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

De kalender bestaat uit zes bladen in kleurendruk, waarop per blad een sage of legende met de hand ingeschreven. De originele tekeningen en een kalender bevinden zich in het NAI-archief.

Grafst

Naam: C
Type: gra
Ontwerp
Uitgevo
Nog bes
Architec
Bijdrage
(uitvoer
Opdrach
Adres: A
regel 5,
Archief:
Literatu

M
22
23
24
25
26
27
28
29
1
2
3
4
5
6

Kalende

k,

Maclaine Pont had in 1928 de grafsteen voor zijn overleden vader ontworpen. Toen negentien jaar later zijn moeder overleed, ontwierp hij onder de bestaande tekst een inscriptie voor zijn moeder met een wapenschild. De oorspronkelijk gezandstraalde inscripties, die slecht leesbaar waren geworden, werden nu uitgehakt.

Kalender voor de Koninklijke Vereeniging 'Oost en West', 1948

Ontwerp grafsteen voor ouders Maclaine Pont Den Haag 1947

Jeugdlokaal 1947 (omstreeks)

Naam: Kampeerhuis voor padvinders

Type: jeugdlokalen

Ontwerpjaar: 1947 (omstreeks)

Uitgevoerd: nee

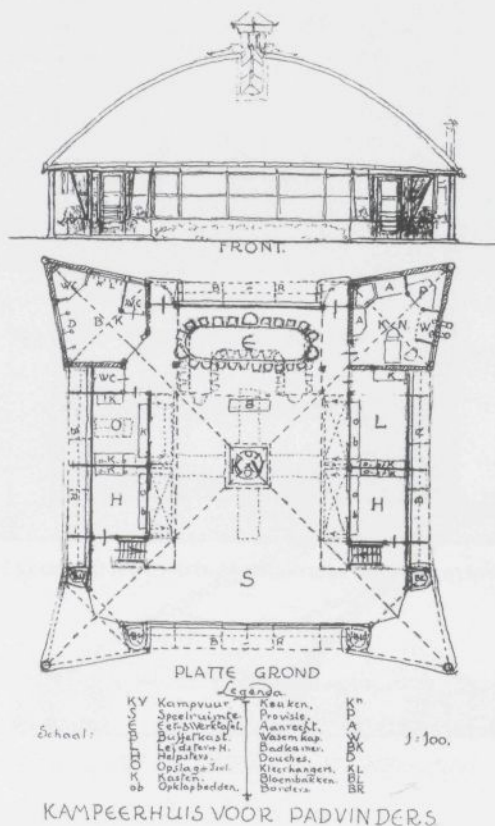
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1947 (omstreeks)

Archief: NAI-MACL 23

Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Mogelijk een ontwerp voor de familie Ferweda met wie Maclaine Pont bevriend was.

Ontwerptekening kampeerhuis voor padvinders 1947

Kunstnijverheid Java 1948

Naam: Kruiswegstaties voor kerk op Java

Type: kunstnijverheid

Ontwerpjaar: 1948

Uitgevoerd: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1948

Opdrachtgever: familie Schmutzer

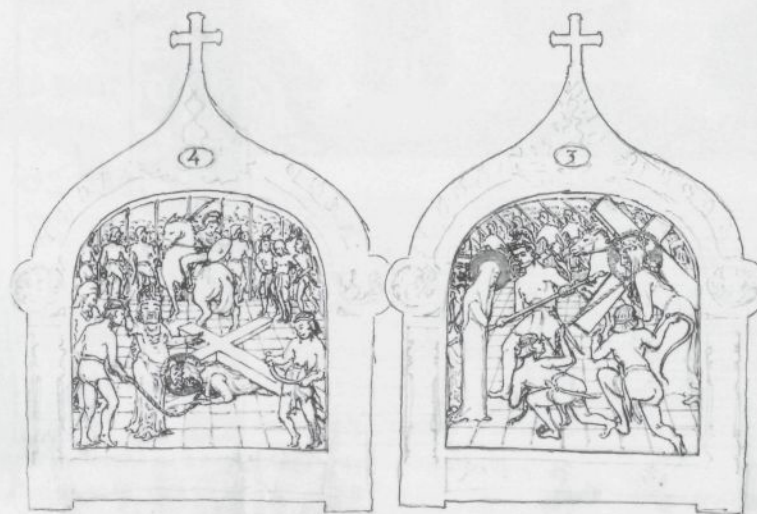
Adres: Java Indonesië

Archief: NAI-MACL 23, 39

Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Kruiswegstaties geven in de katholieke kerk het lijden en de dood van Christus weer. Voor een kerk op Java waren door Iko, een moslim beeldhouwer uit Bogor, twee staties ontworpen in hout, waarbij ook de omlijsting hoorde. Iko maakte vaker in opdracht Javaans-Christelijke kunst. Hij was echter inmiddels overleden. De opdracht aan Maclaine Pont was de resterende twaalf staties te ontwerpen. Het schetsontwerp kwam niet tot uitvoering, waarschijnlijk door de toentertijd onzekere situatie rond de politieke acties in Indonesië.

Woonhuis Sluis 1948

Naam: Herenhuis

Type: woonhuizen

Ontwerpjaar: 1948

Uitgevoerd: nee

Bijdragen: Maclaine Pont, H. (voorontwerp) 1948

Opdrachtgever: De heer Hoegen

Adres: Sluis

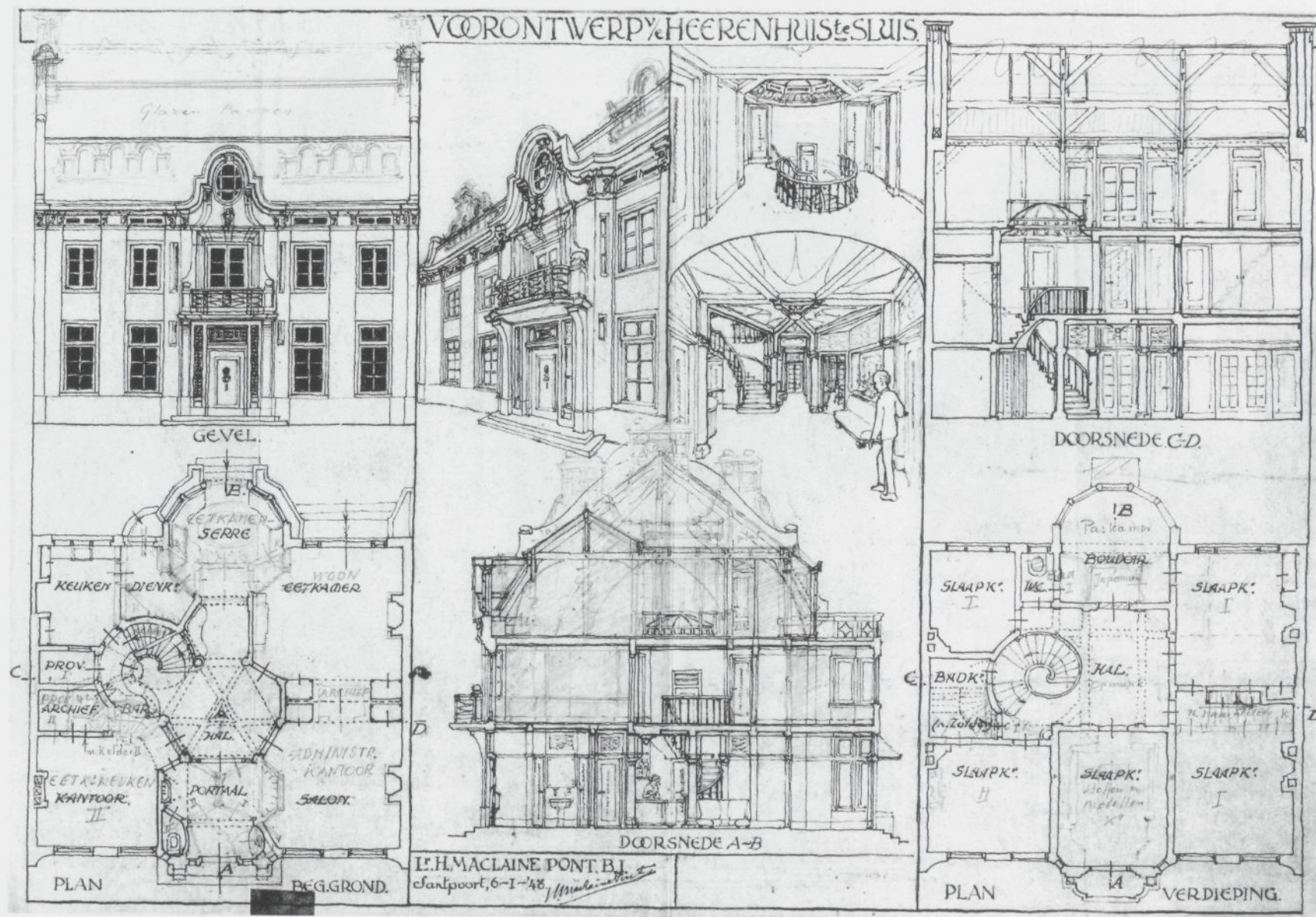
Archief: NAI/MACL 38, 138

Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

De enige tekening in het archief lijkt te wijzen op een intensieve verbouwing van een statig huis.

Ontwerp kruiswegstaties voor kerk op Java 1948

Ontwerptekening verbouwing Herenhuis, Sluis 1948

Tekening Wajangpop 1948 (omstreeks)

Tekeningen 1948 (omstreeks)

Naam: Wajangpop

Type: tekeningen

Ontwerpjaar: 1948 (omstreeks)

Uitgevoerd: ja

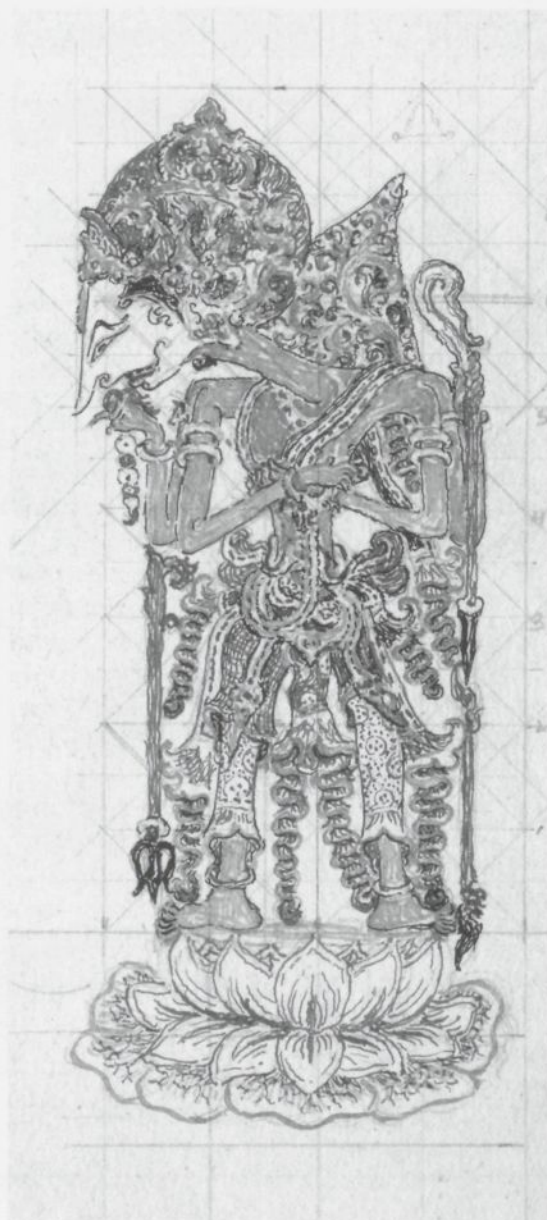
Nog bestaand: ja/2009

Architect/bureau: MacLaine Pont, H. 1948 (omstreeks)

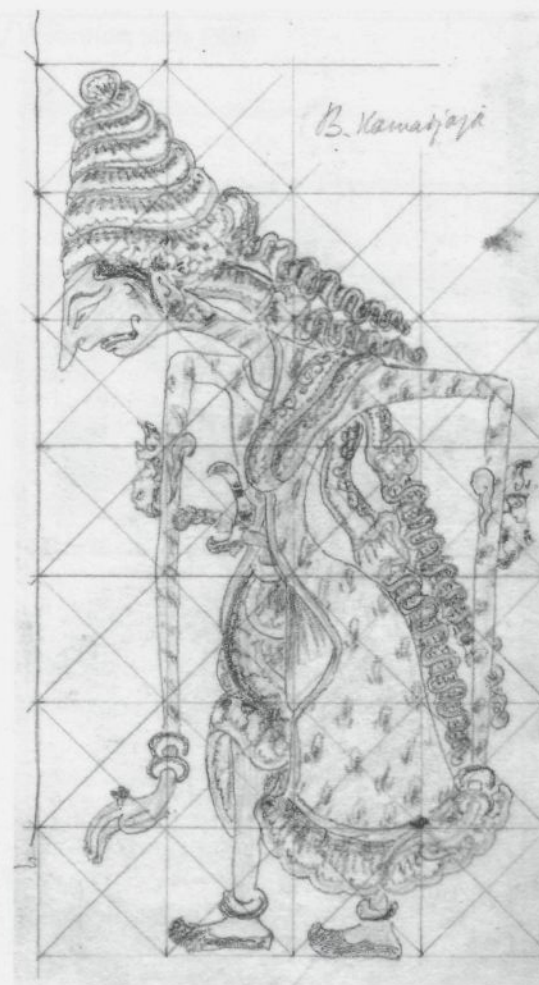
Archief: NAI/MACL 131

BIJZONDERHEDEN:

De tekeningen van wajangpoppen in potlood en kleur op transparant papier zijn waarschijnlijk gemaakt ten behoeve van de kalender voor de Koninklijke Vereeniging 'Oost en West' uit 1948.

Tekening Wajangpop 1948 (omstreeks)

Tekening Wajangpop 1948 (omstreeks)

WEDE

FA

+

SITU

KADAS

MAU

+

SITU

KADAS

MAU

+

SITU

KADAS

MAU

+

SITU

KADAS

MAU

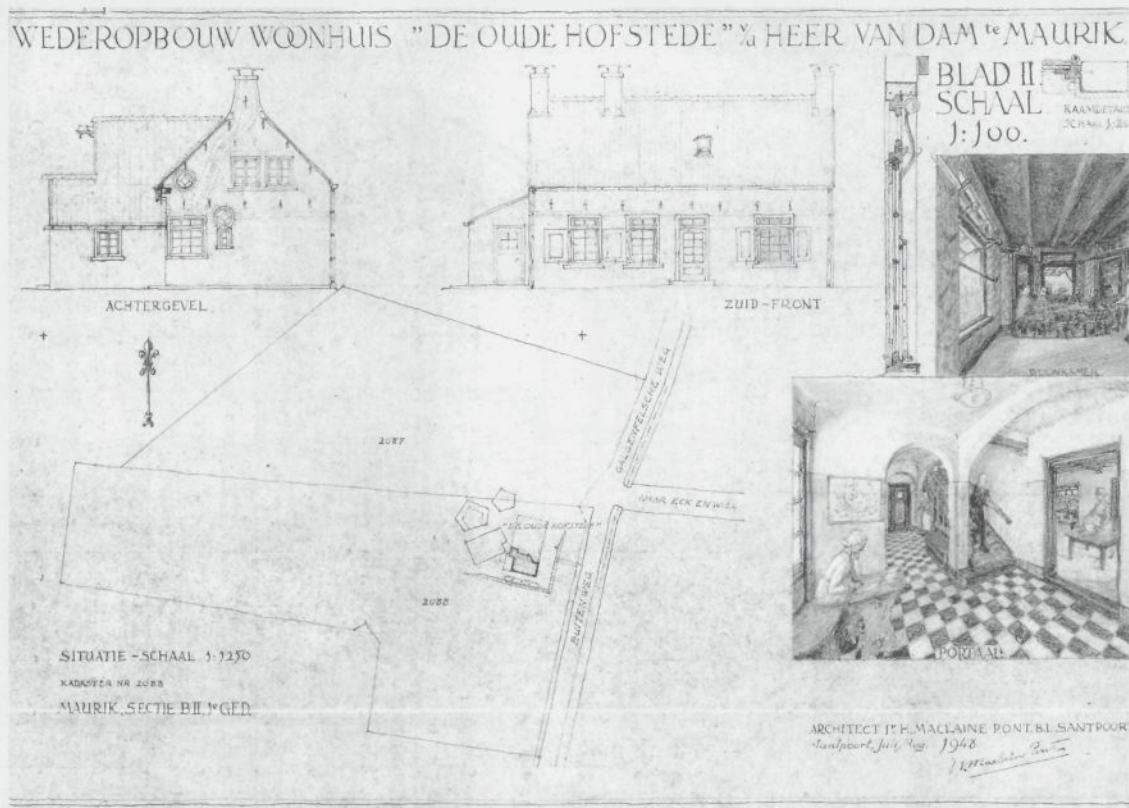
+

SITU

KADAS

MAU

+

Ontwerptekening woonhuis 'De oude Hofstede', Maurik 1948

Boerderij Maurik 1948

Naam: Woonhuis 'De oude Hofstede'
 Type: boerderijen
 Ontwerpjaar: 1948
 Uitgevoerd: nee
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. (wederopbouw) 1948
 Opdrachtgever: Dhr. D. van Dam
 Adres: Buitenweg Maurik
 Archief: NAI/MACL 23, 40, 133
 Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Het project betrof de herbouw van een pand in Maurik van landbouwer D. van Dam, dat in 1947 was afgebrand. Na veel correspondentie over en weer met de Gelderse schoonheidcommissie stelde deze vast dat de gevraagde bezuiniging op de toe te passen bouwmaterialen niet gehaald was. Destijds was door de overheid voor het verkrijgen van een vergunning een maximum aan bouwkosten vastgesteld. Daarmee was het plan van de baan.

Boerderij Maurik 1949

Naam: Woonhuis 'De oude Hofstede'
 Type: boerderijen
 Ontwerpjaar: 1949
 Uitgevoerd: nee
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. / wederopbouw 1949
 Opdrachtgever: Dhr. D. van Dam
 Adres: Buitenweg Maurik
 Archief: NAI/MACL 23
 Literatuur: 76

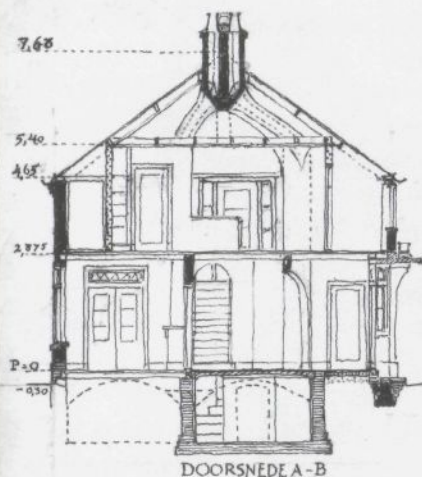
BIJZONDERHEDEN:

Na de afwijzing van eerdere plannen voor de afgebrande hofstede in Maurik, kwam Maclaine Pont in juni 1949 met een nieuw ontwerp. Ditmaal met een spanboogoverkapping op een rechthoekige stenen onderbouw. Met deze oplossing wilde Maclaine Pont de kubieke inhoud van de woning reduceren van 500m³ naar 375m³. De Gelderse schoonheidscommissie kon zich hier niet mee verenigen en keurde het plan af. De familie Van Dam nam noodgedwongen een andere architect in de arm.

Tweede ontwerp woonhuis 'De oude Hofstede', Maurik 1949

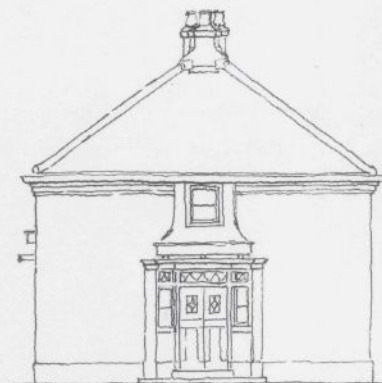
WEDEROPBOUW WOONHUIS "DE OUDE HOFSTEDE" VOOR D. VAN DAM, MAURIK.

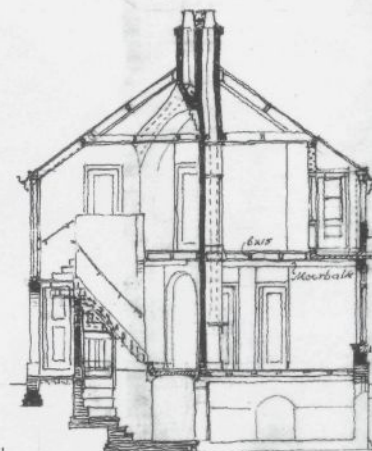
DOORSNEDE A-B

OOST-GEVEL

NOORD-GEVEL

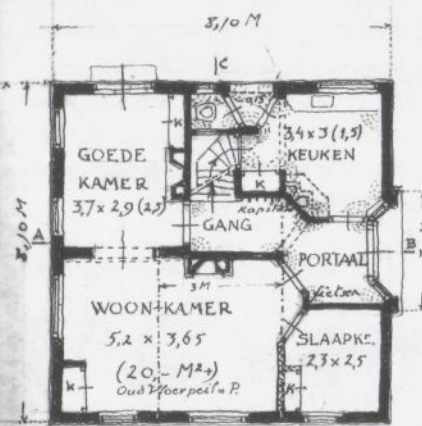

DOORSNEDE C-D

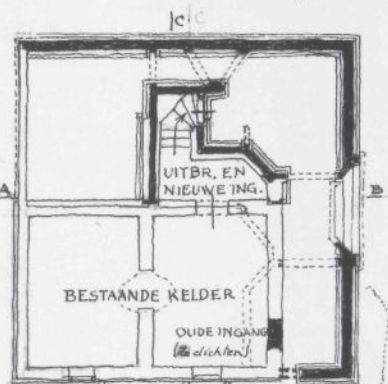
BOUWKUBIEK

Kap. : $8,10 \times 8,10 \times \frac{1}{2} \times 3,03 = 66,30$
 Opgewand Werk : $8,10 \times 8,10 \times 4,65 = 305,10$
 Toegang Kelder : $2,50 \times 1,10 \times 1,70 = 4,25$
 (Binnenwerks) : Trap : $1,75$
 Totaal, voor de Hoft te rekenen : $6,--$
 Totaal, voor de Hoft te rekenen : $3,--$
 Totaal, voor de Hoft te rekenen : $374,40$

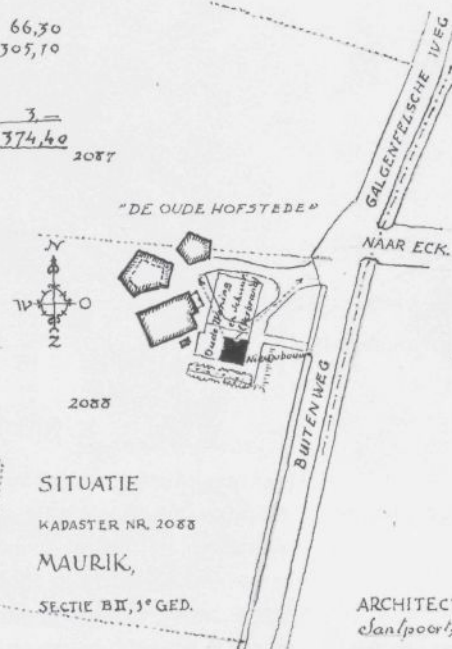
2087

BEGANE GROND

KELDERPLAN

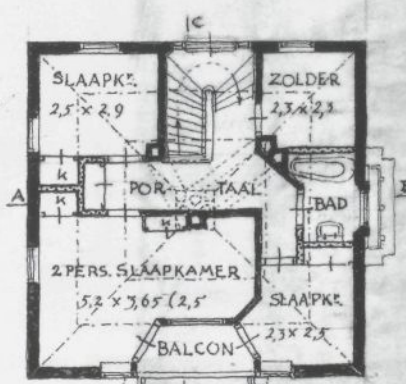

SITUATIE

KADASTER NR. 2088

MAURIK,

SECTIE BK, 1° GED.

VERDIEPING

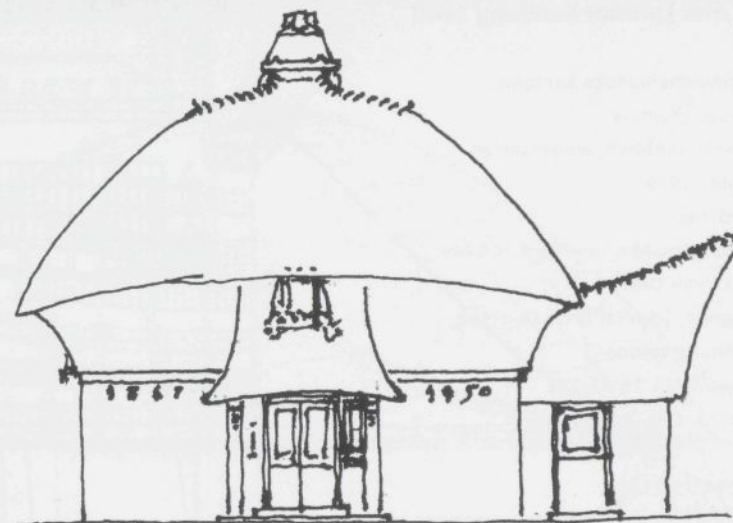
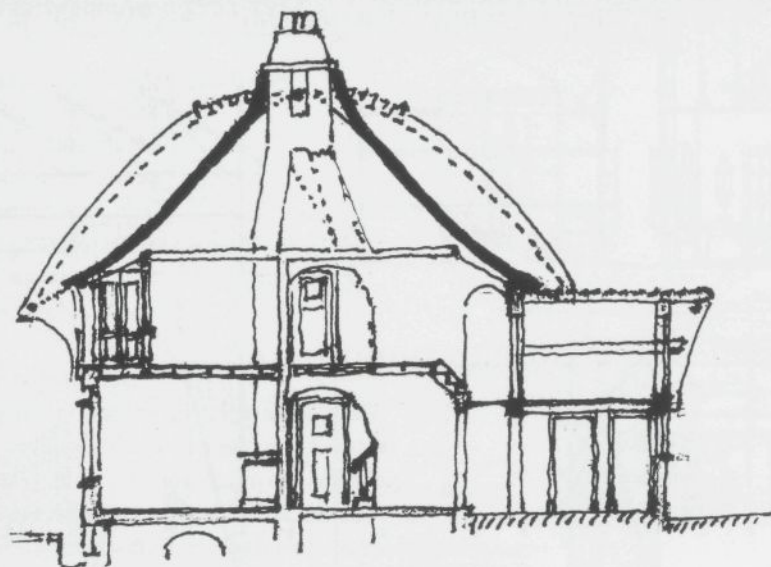
SCHAAL 1:100.

BENUT OUD WERK: Baksteen,
 Oude Kelder en Fundering Oostgevel,
 Onderdorpels en Kozijnstijlen der
 Onderramen Begane Grond.

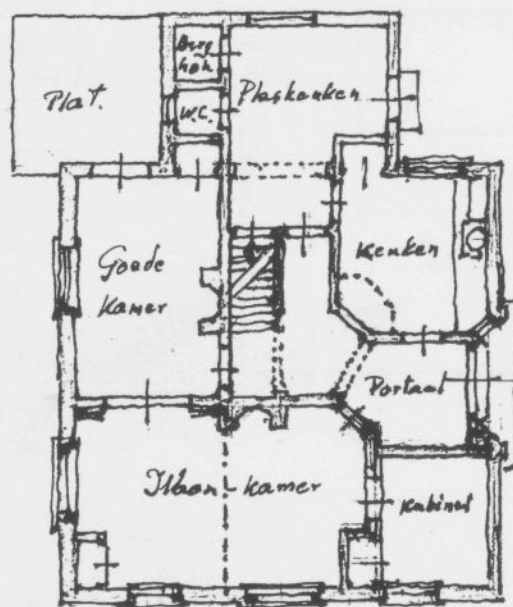
ARCHITECT: IZ. H. MACLAINE. PONT. BI. SANTPOORT.
 Santpoort, December 1949

H. MacLaine Pont

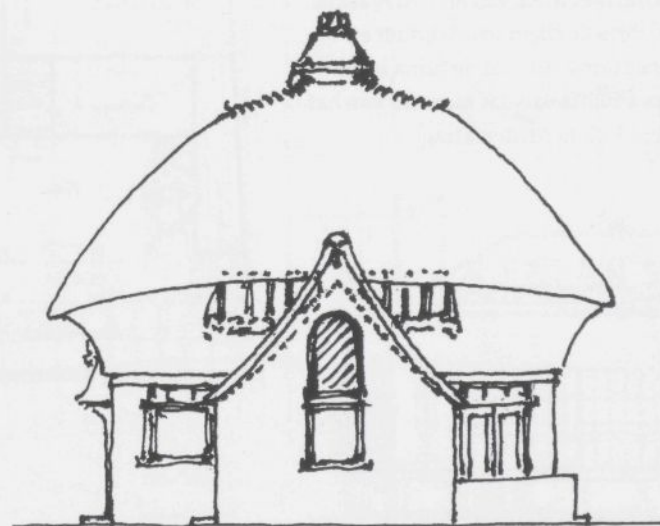
Ontwerptekening woonhuis 'De oude Hofstede', Maurik 1949

NOORD-GEVEL

BEGANE GROND

WEST-GEVEL

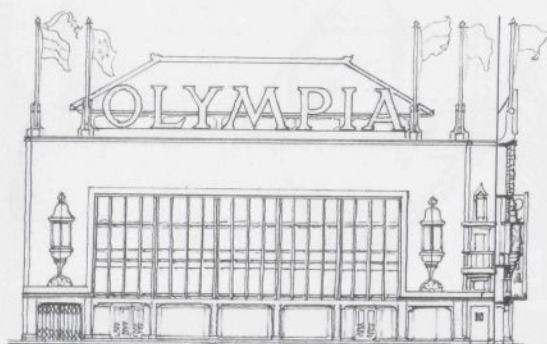
Tweede ontwerp woonhuis 'De oude Hofstede', Maurik 1949

Fabriek met kantoor Bandung 1949

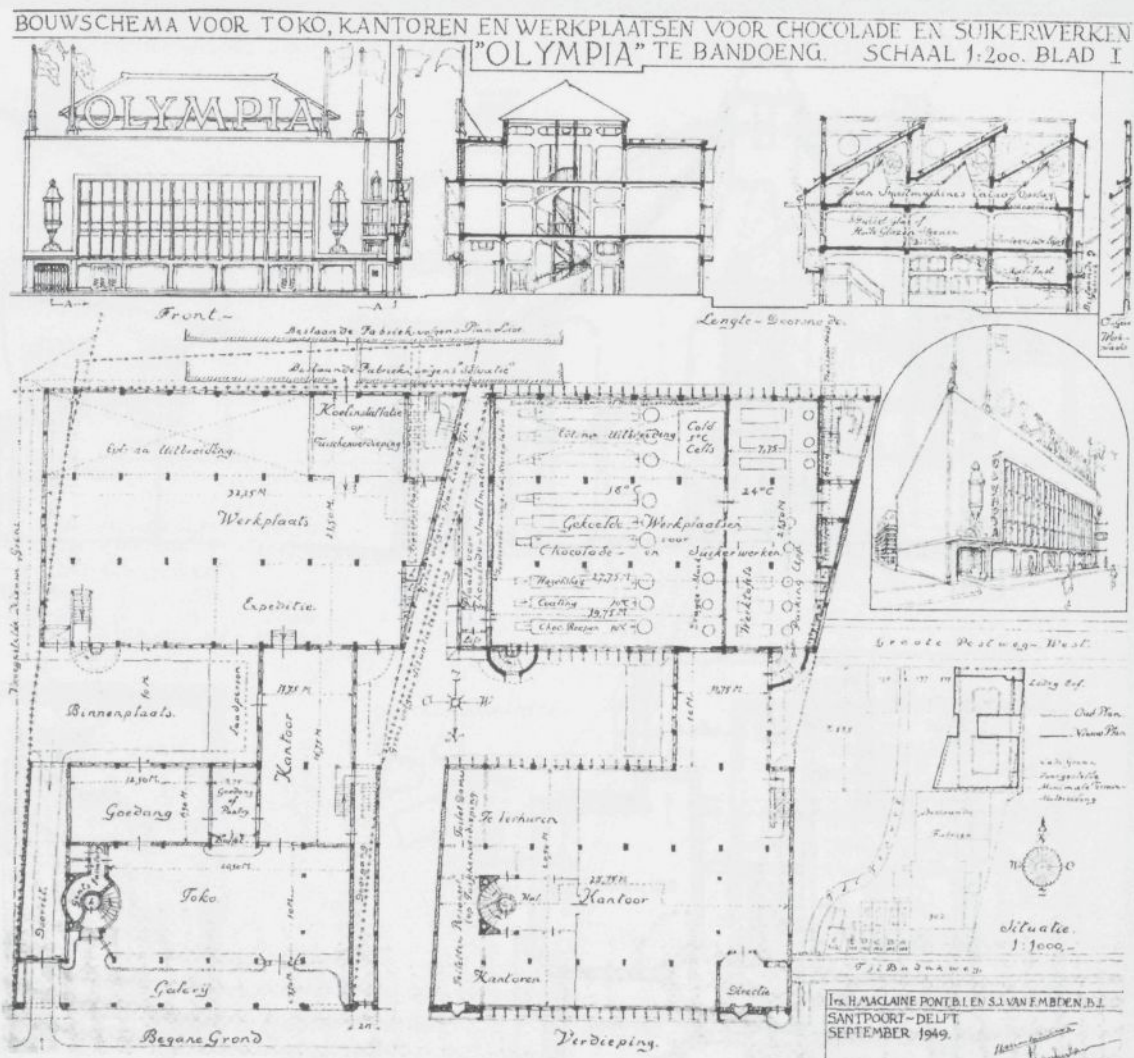
Naam: Bouwschema toko, kantoren, werkplaatsen Olympia
 Type: winkels; kantoren; werkplaatsen
 Ontwerpjara: 1949
 Uitgevoerd: nee
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1949;
 Embden, S.J. van 1949
 Opdrachtgever: Schmidt & Co, Den Haag
 Adres: Bandung Indonesië
 Archief: NAI/MACL 23, 37, 132
 Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

De opdracht betrof het ontwerp voor een biscuit- en chocoladefabriek in Bandung. Opdrachtgever was adviesbureau Schmidt & Co, waar Coos Gerlings, jongste broer van Maclaine Ponts voormalige echtgenote, werkzaam was. Nadat het voorstel dat Maclaine Pont in samenwerking met ir. S.J. van Embden maakte was ingediend, berichtte de cliënt van Schmidt en Co, Olympia Manufacturing Ltd., dat de firma in de gespannen politieke situatie van dat moment van het voornemen een fabriek op te richten afzag.

Ontwerptekening gevel chocoladefabriek Olympia, Bandung 1949

Ontwerptekening bouwschema chocoladefabriek Olympia, Bandung 1949

Luchtva

Naam: K
 voor de
 Type: luc
 Ontwerp
 Uitgevoe
 Architect
 Archief: M
 Literatuur

BIJZON
 Maclain
 en berek
 Indische
 staat: KN
 Indische
 belasting
 deelen. R
 daknetv
 grote ov

Detail tek
 Indische C

Luchtvaartgebouwen 1951-1952

Naam: Knikveilige schenkel-constructie

voor de Indische Gothiek

Type: luchtvaartgebouwen

Ontwerpjaraar: 1951-1952

Uitgevoerd: nee

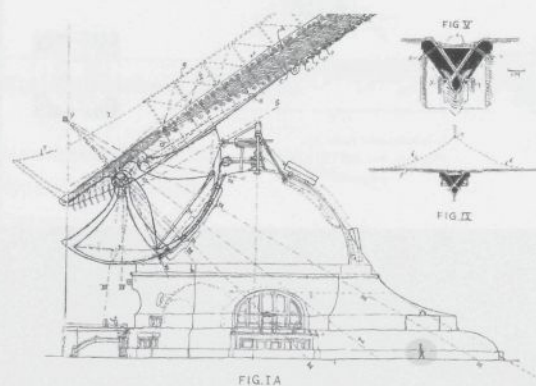
Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1951-1952

Archief: NAI/MACL 129/1-5; 129/9-10

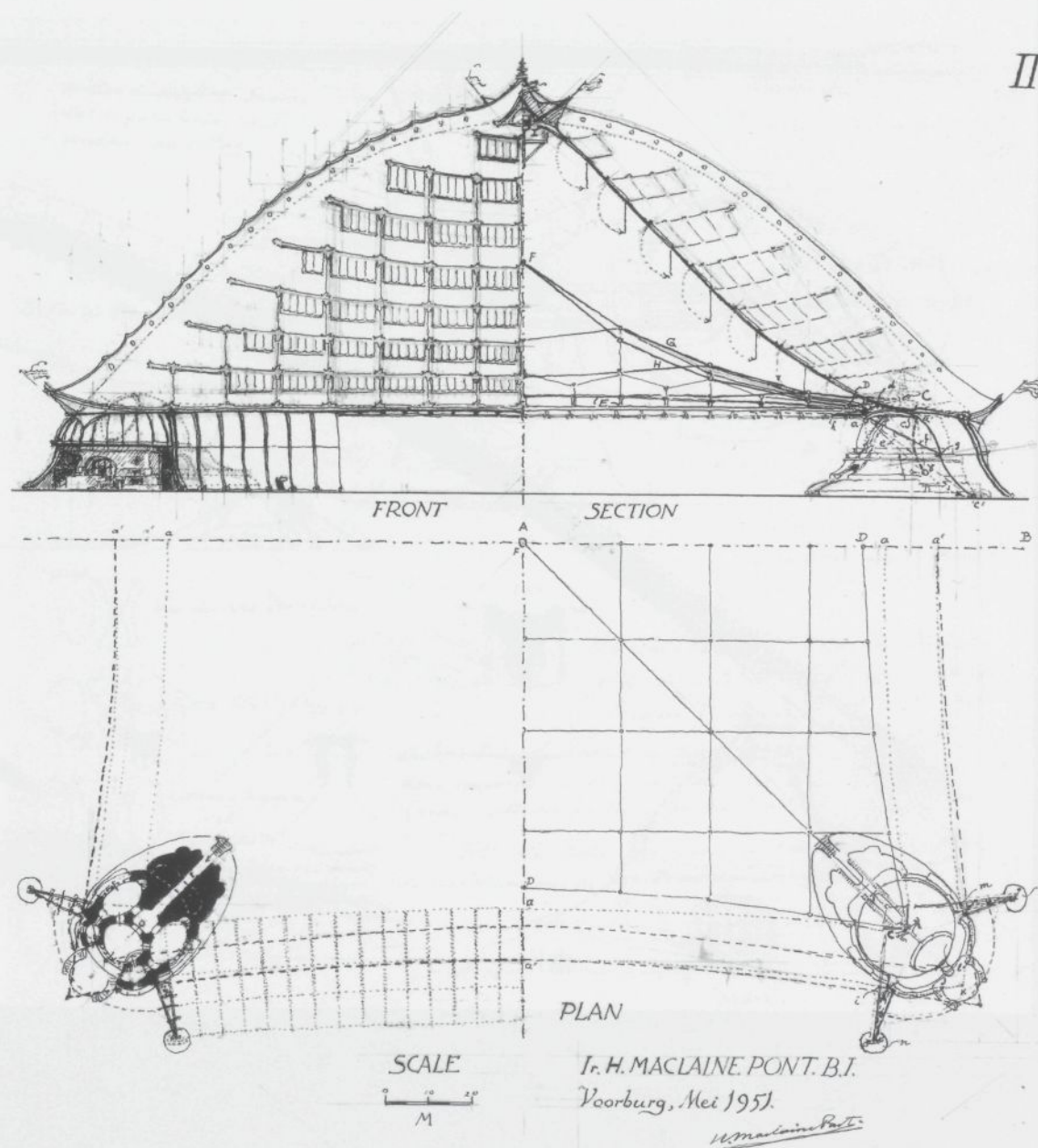
Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

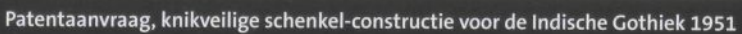
Maclaine Pont maakte complete tekeningen en berekeningen voor zijn vinding van wat hij Indische Gothiek noemde. Boven een tekening staat: Knikveilige schenkel-constructie voor de Indische Gothiek, automatisch leidend tot oplopende belasting op uit- en ontlasing op in-knikkende deelen. Hij ontwierp er een eenrings en vijftrings daknetvlechter bij. Dit systeem was geschikt voor grote overspanningen, zoals voor hangars.

Detail tekening knikveilige schenkel-constructie voor de Indische Gothiek 1951

Ontwerptekening, knikveilige schenkel-constructie voor de Indische Gothiek 1951

Uitgevoerde miskelk voor pater J.M. Wolters 1957

Kunstnijverheid Java 1953

Naam: Miskelk voor Pater J.M. Wolters

Type: kunstnijverheid

Ontwerpjaar: 1953

Uitgevoerd: ja

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1953

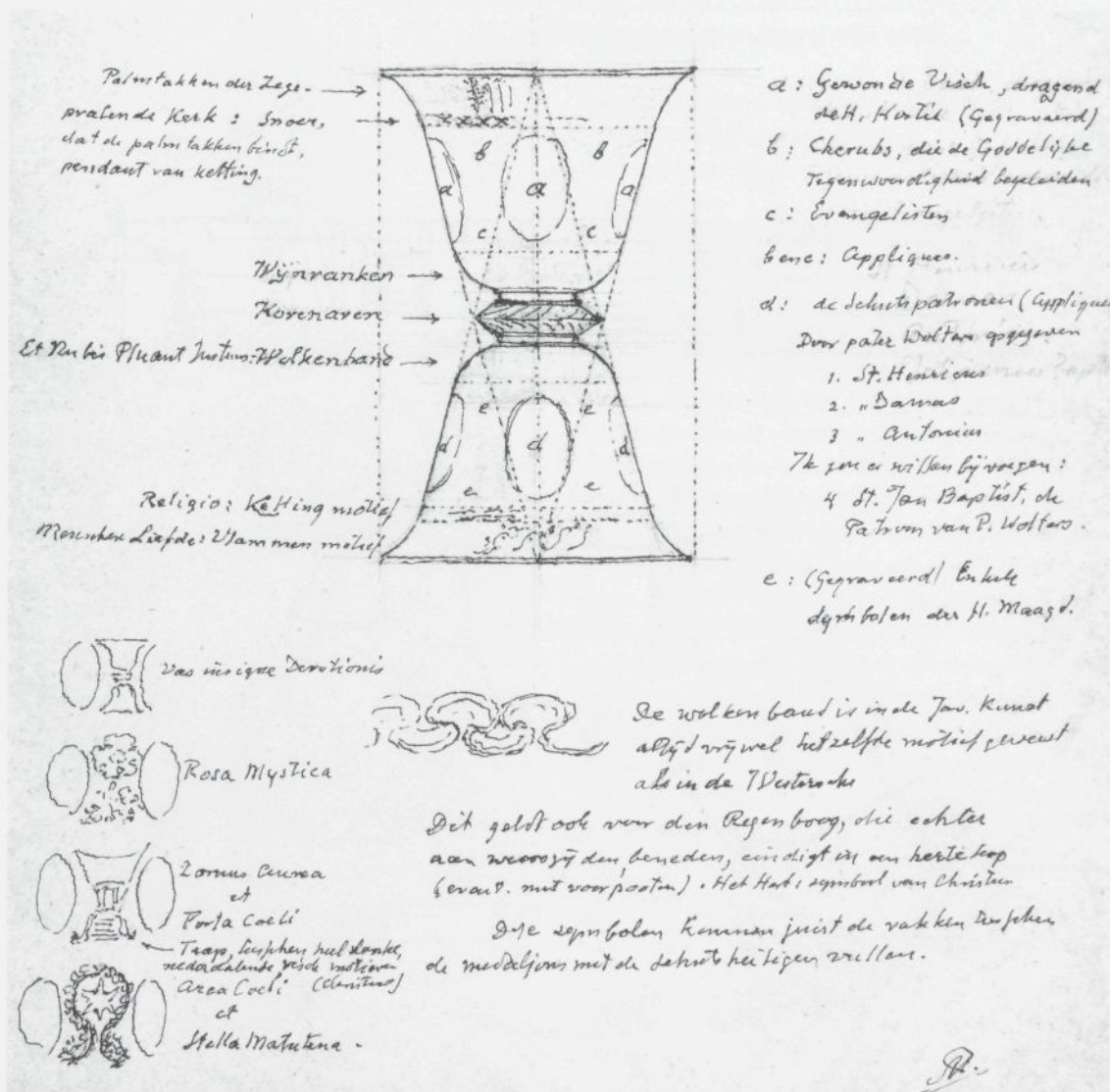
Bijdragen: Vlijmen, J.M.B.G. van (uitvoering) 1957

Opdrachtgever: De heer Damen

Adres: Java

Archief: NAI-MACL 64

Literatuur: 76

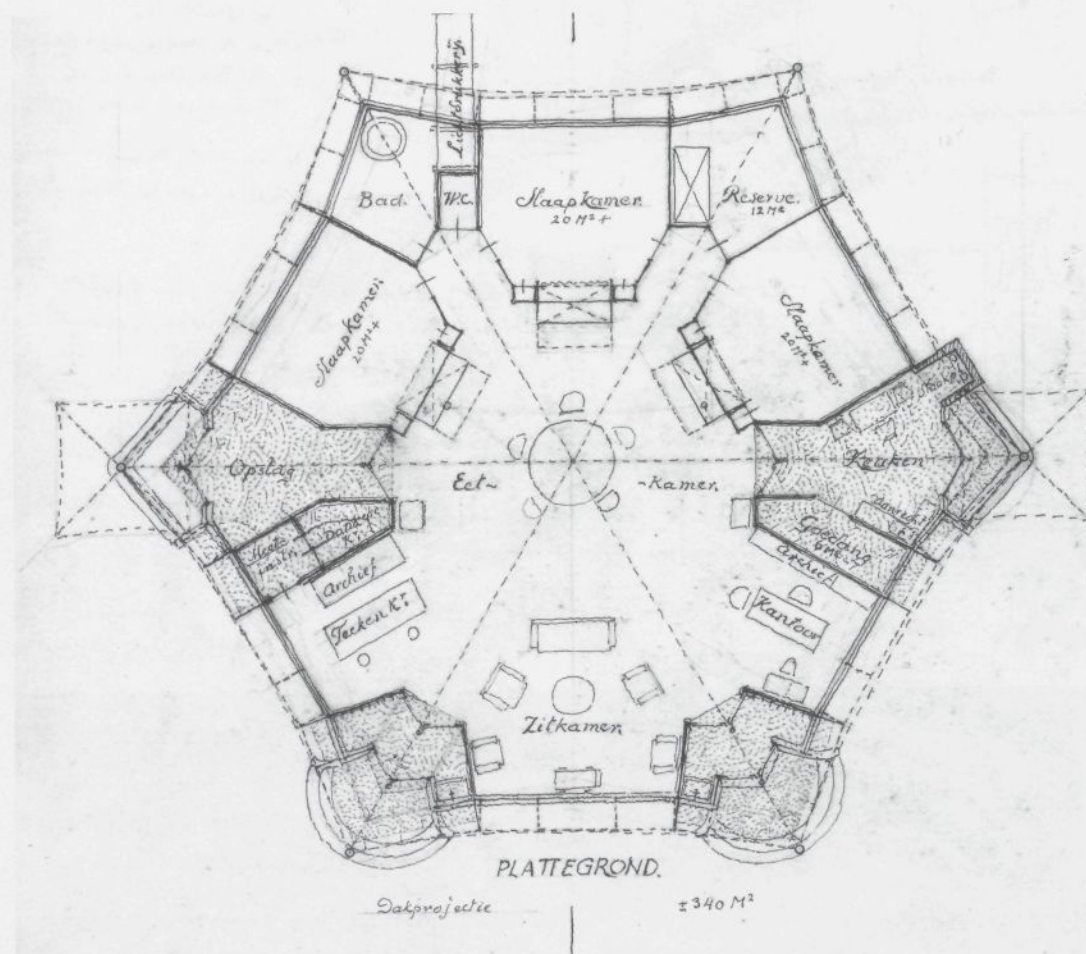
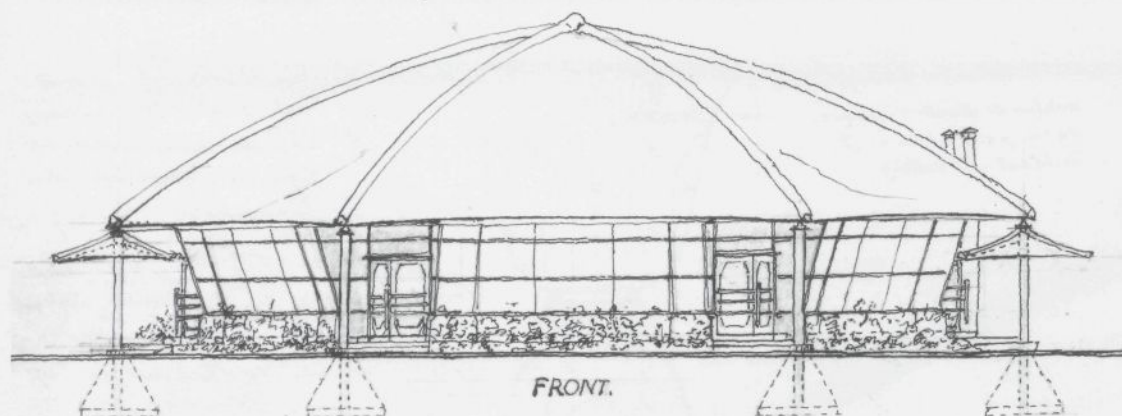

Ontwerp miskelk voor pater J.M. Wolters 1957

BIJZONDERHEDEN:

Pater J.M. Wolters was in 1936 de opdrachtgever voor het kerkje in Puhsarang geweest. Hij was inmiddels met emeritaat in Nederland. De heer Damen vatte het plan op een miskelk aan hem te schenken voor het

kerkje. Maclaine Pont ontwierp een kelk met omvangrijke iconografie. Edelsmid J. van Vlijmen uit Heemstede heeft de kelk in sterk afwijkende vorm uitgevoerd, op aanwijzingen van Javaanse priesterstudenten.

Woonhuis 1954

Naam: Driemans pionierswoning voor een landbouw-
onderneming in de tropen

Type: woonhuizen

Ontwerpjaar: 1954

Uitgevoerd: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1954

Adres:

Archief: NAI-MACL 129-9

Literatuur: 76; 78; 113

BIJZONDERHEDEN:

Voorontwerp voor een woning naar de constructieprincipes van de Indische Gothiek.

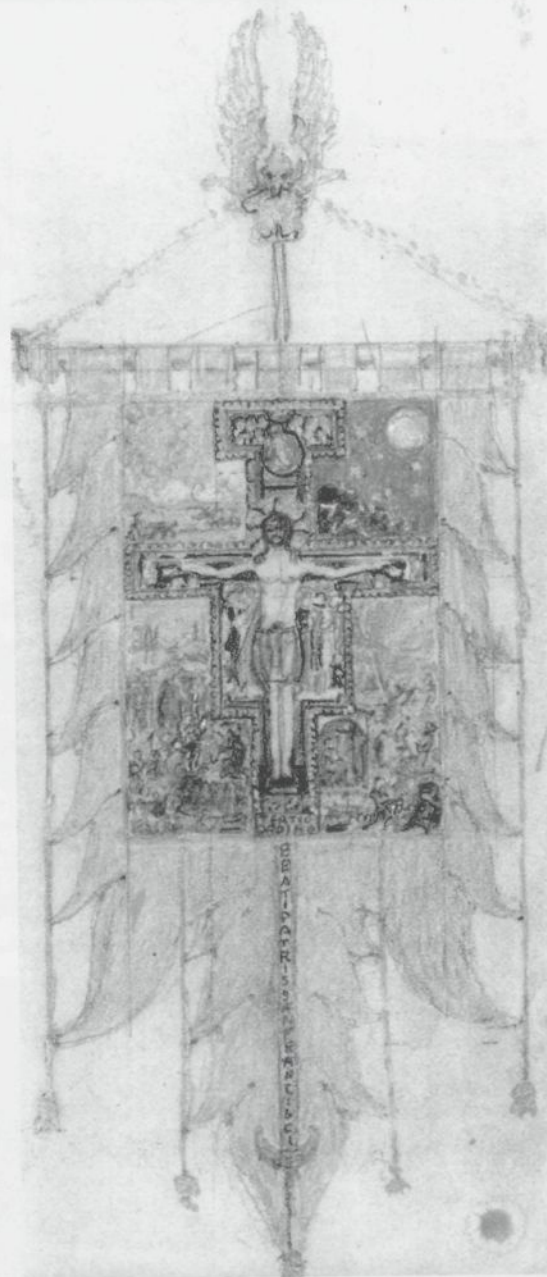
Ontwerptekening driemans pionierswoning voor een landbouwonderneming in de tropen 1954

Kunstnijverheid Den Haag 1956

Naam: Kruisvaan voor de derde orde van Sint Franciscus
 Type: kunstnijverheid
 Ontwerpjaar: 1956
 Uitgevoerd: nee
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1956
 Opdrachtgever: Derde orde van St Franciscus
 Adres: Den Haag
 Archief: NAI-MACL 24, 63
 Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Ontwerp voor een vaandel met het kruis van Sint Damiaan waarop een zeer uitgebreide iconografie over het leven van Pater Damiaan (1840-1889) staat afgebeeld. Deze Vlaamse priester-missionaris had op Molokai, één van de Hawaï-eilanden, dat als verbanningsoord voor melaatsen was ingericht, van 1871 tot zijn dood melaatsen verzorgd en hun levensomstandigheden verbeterd. Zijn toewijding aan de zwakke naaste gold als stichtelijk voorbeeld voor velen binnen en buiten de Kerk. Pater Damiaan zal op 11 oktober 2009 heilig worden verklaard.

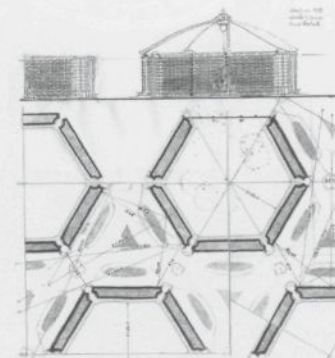
Ontwerp kruisvaan voor de derde orde van Sint Franciscus 1956

Stedebouwkundige studie 1957

Naam: Stedenbouwkundig plan voor hoogbouw
 Type: stedebouwkundige studies
 Ontwerpjaar: 1957
 Uitgevoerd: nee
 Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1957
 Archief: NAI/MACL 92

BIJZONDERHEDEN:

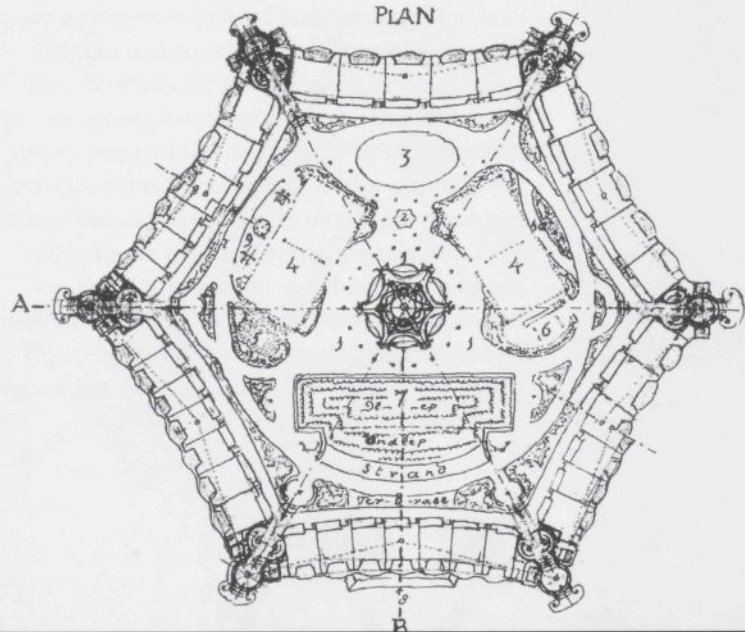
Midden jaren vijftig ontwikkelde Maclaine Pont zijn Indische Gothiek voor een ander doel; een tegengedruide bieden aan de eenvormige stadsuitbreidingen van de wederopbouwjaren. Tegenover een orthogonaal stratenpatroon plaatste hij het alternatief van de honingraatvorm, waarmee zijns inziens ruimten gemakkelijker en aangenamer zijn te doorkruisen. Langs dat zeshoekraster kunnen dan galerijflats – met verlaagde galerijen tegen inkijs – rijtjeswoningen of kerken worden gebouwd. Het zeshoekige tussenterrein zou hier en daar, bij hoge flats van tien of meer verdiepingen, kunnen worden overdekt met een groot glasdak. In een brochure *Het Elfmiljoen Dilemma*, zo genoemd omdat indertijd de elfmiljoenste Nederlander in aantocht was, schetste hij zijn ideeën. De brochure werd aan enkele kranten aangeboden, maar er volgden geen publicaties.

Stedenbouwkundig plan voor hoogbouw 1957

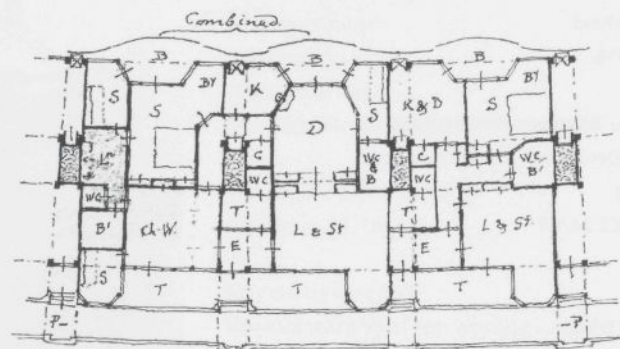

FRONT
scale: 1:1000
PLAN

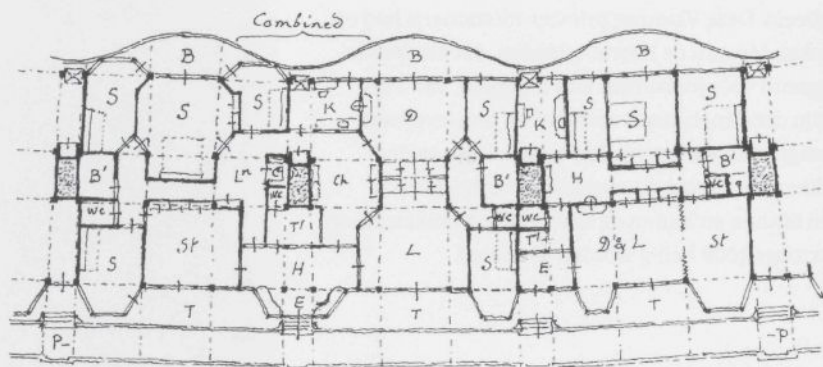

Scale in Meters.
0 5 10

7 FLATS ON EACH SIDE

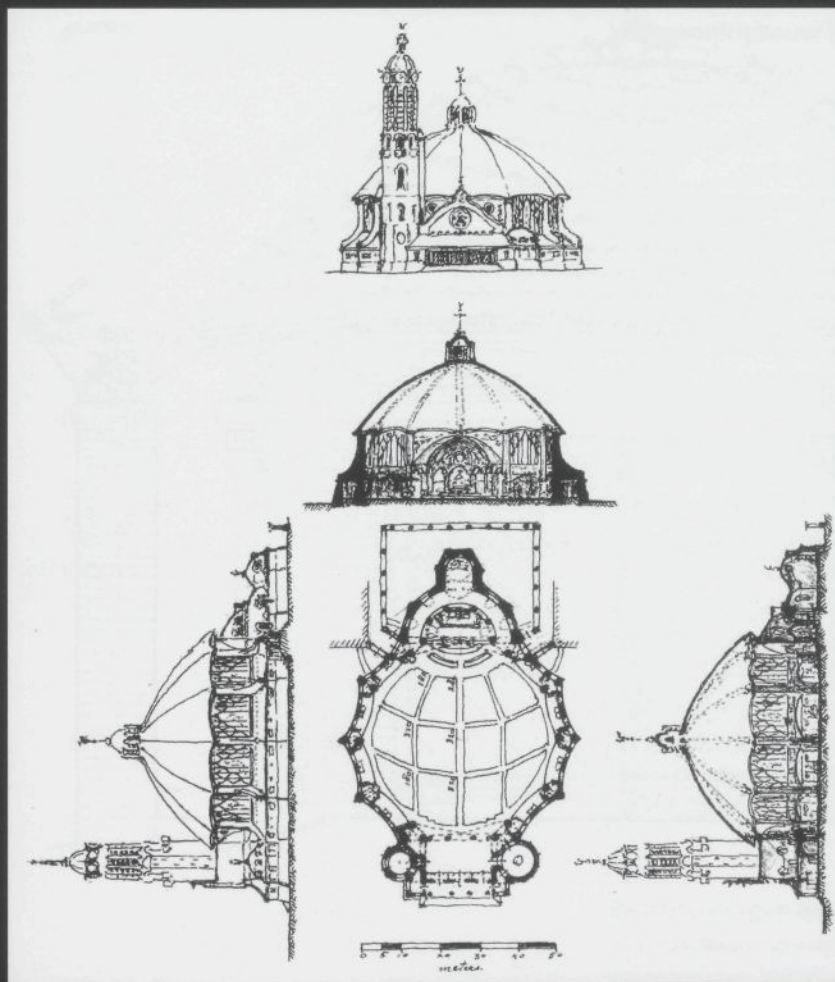

5 FLATS ON EACH SIDE

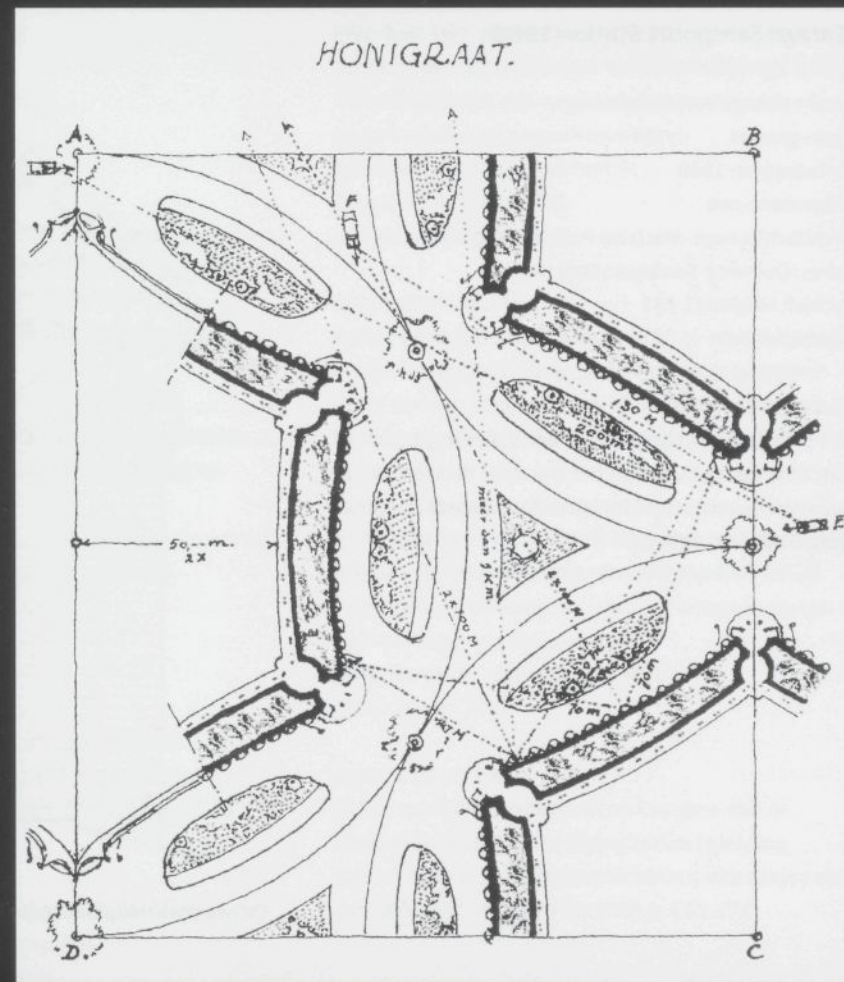

B : Outside Balcony	L : Living	Ch.W. : Children's Working	Ch : Children's Corner
P : Passage	D : Dining	Ch.W. : Children's Working	L' : Linen Room
T : Inside Terrace	S : Sleeping	Ch.W. : Children's Working	T' : Toilet
E : Entrance	St : Study	Ch.W. : Children's Working	C : Cupboard
H : Hall	K : Kitchen	Ch.W. : Children's Working	B' : Bath
		☒ Hood over Oven	☐ Goods-Lift

Flatgebouw volgens Indische Gothiek 1957

Kerkgebouw volgens Indische Gothiek 1957

Honingraatpatroon voor hoogbouw 1957

Garage Santpoort Station 1960

Naam: Garage aan de Duinweg

Type: garages

Ontwerpjara: 1960

Uitgevoerd: nee

Architect/bureau: Maclaine Pont, H. 1960

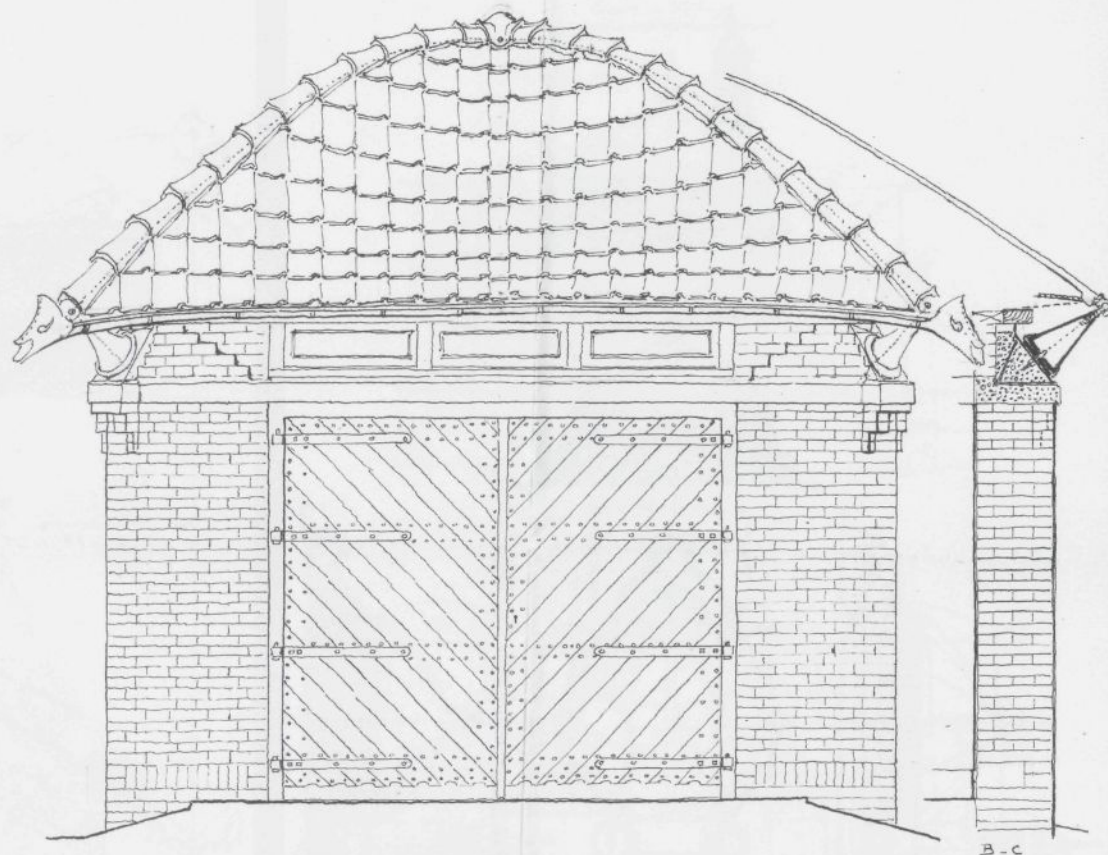
Adres: Duinweg Santpoort Station

Archief: NAI/MACL 133

Literatuur: 76

BIJZONDERHEDEN:

Er bevindt zich in het archief één tekening 1:20 van deze garage waarbij het dak doet denken aan de constructies waarop Maclaine Pont patent had, met gespannen draagboog.

Ontwerptekening Garage santpoort

Volkswoningbouw 1922

Titel: Volkswoningbouw
gehouden door: Maclaine Pont, H.
gehouden op: 1922

BIJZONDERHEDEN:

Voordracht gehouden voor de Landbouwkundige Vereeniging in Sukabumi, Gepubliceerd in *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25(1922) p. 351-355 en 378-383

De tegenwoordige toestand der Javaansche architectuur, haar historische afleiding en vormgeving 1924

Titel: De tegenwoordige toestand der Javaansche architectuur, haar historische afleiding en vormgeving
gehouden door: Maclaine Pont, H.
gehouden op: 20-2-1924

BIJZONDERHEDEN:

Voordracht, gehouden voor het Bataviaasch Genootschap op 20 februari 1924, gepubliceerd in *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924), p. 57-59.

Beschouwingen over Majapahit 1924

Titel: Beschouwingen over Majapahit
gehouden door: Maclaine Pont, H.
gehouden op: 1924

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing, gehouden voor de Oudheidkundige Vereeniging Majapahit, werd gepubliceerd in *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)10, 158-163

Hoe kan het streven naar woningverbetering op Java worden tot een volksbeweging? 1925

Titel: Hoe kan het streven naar woningverbetering op Java worden tot een volksbeweging?
gehouden door: Maclaine Pont, H.
gehouden op: 03-08-1925
Literatuur: NAI-MACL 88

BIJZONDERHEDEN:

Lezing gehouden op 3 augustus 1925 op het Tweede Volkshuisvestingscongres te Semarang, georganiseerd door de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Architecten en Ingenieurs.

Inleiding tot het bezoek aan het emplacement en aan de bouwvallen van Majapahit 1927

Titel: Inleiding tot het bezoek aan het emplacement en aan de bouwvallen van Majapahit
gehouden door: Maclaine Pont, H.
gehouden op: 1927

BIJZONDERHEDEN:

Deze voordracht gehouden op Congres van de Oudheidkundige Vereeniging is een inleiding tot het bezoek aan het emplacement van Majapahit, gepubliceerd in *Djawa* 7(1927), p. 171-174

Enkele trekken van de Hindoe-Javaansche Bouwkunst 1930

Titel: Enkele trekken van de Hindoe-Javaansche Bouwkunst
gehouden door: Maclaine Pont, H.
gehouden op: 31-03-1930

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing werd gehouden voor de afdeling Amsterdam van het genootschap Architectura et Amicitia

Manik Maja De vestiging van het Hindoeïstisch regime op Java 1938

Titel: Manik Maja De vestiging van het Hindoeïstisch regime op Java

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 10-11-1938

Literatuur: NAI-MACL 23

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing werd gehouden voor de Soerakartaschen Kunstkring in het logegebouw in Batangan

Gezagsvestiging op Java in de Middeleeuwen 1939

Titel: Gezagsvestiging op Java in de Middeleeuwen

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 15-08-1939

Literatuur: NAI-MACL 23

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing werd gehouden voor de Algemene Rooms-Katholieke Officiersvereniging in Surabaya

Oudheidkundig onderzoek op Java uit ingenieursstandpunt 1954

Titel: Oudheidkundig onderzoek op Java uit ingenieursstandpunt

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 10-02-1954

Literatuur: NAI-MACL 24

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing werd gehouden voor de Haagsche Ingenieurskring van Sociëteit De Witte in het gebouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs

Hulp aan onontwikkelde gebieden 1958

Titel: Hulp aan onontwikkelde gebieden

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 18-05-1958

Literatuur: NAI-MACL 24, 62

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing werd gehouden op de 34e Aristo-dag in het Brabantse Nuland. Deze culturele dagen werden georganiseerd door Wouter Lutkie, hoofdredacteur van het algemeen cultureel en litterair maandblad *Aristo*. Hij was een sociaal bewogen priester die in de jaren twintig een sterke bewondering voor Mussolini opvatte. Maclaine Pont schreef als vervolg op deze inleiding een veel uitgebreidere brochure met de titel *Kolonialisme en vrijheid op Java*, waarin de gehele geschiedenis van de archipel werd behandeld, tot en met de soevereiniteitsoverdracht aan de republiek Indonesië. Ook ten tijde van de politieke acties in 1947 had hij zich al met de kwestie beziggehouden

Kolonialisme en de hulp aan onderontwikkelde gebieden 1958

Titel: Kolonialisme en de hulp aan onderontwikkelde gebieden

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 1958

Literatuur: NAI-MACL 24

BIJZONDERHEDEN:

Voordracht voor beperkte kring met discussie, gehouden door een zeer geradicaliseerde Maclaine Pont, die de vloer aanveegt met het beleid dat de Nederlandse regering in de naoorlogse periode heeft gevoerd in Nederlands-Indië. 'Onze regering liet zich STUWEN, zelfs op niet onverdachte wijze. Zij stelde alle ervaren ambtenaren boven 50 jaar- buiten de stuwers- op non-actief, zond naar de Oost piep-jonge krachten, die van toeten nog blazen wisten, en dreef der Stu-

wers 'LEUZEN' door.' De Stuwers waar Maclaine Pont op doelt, bevonden zich in de Vereeniging tot bevordering van de maatschappelijke- en staatkundige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië, een in 1930 opgerichte vereniging van prominenten die een koloniale politiek voorstonden die zou moeten leiden naar een onafhankelijk Indisch Gemeenebest. Hun verenigingsblad heette *De Stuw*. Ondermeer de latere gouverneur-generaal H.J. van Mook maakte er deel van uit, maar ook Karsten, Maclaine Ponts vroegere compagnon.

Invasie op Java 1958

Titel: Invasie op Java

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 01-12-1958

Literatuur: NAI-MACL 23

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing werd gehouden voor Sociëteit De Witte in Den Haag. Maclaine Pont behandelde de invasie op Java door restanten van troepen van Alexander de Grote, vóór de komst van de Hindoes.

Inleiding gehouden voor de derde orde van St. Franciscus te Voorburg 1965 (omstreeks)

Titel: Inleiding gehouden voor de derde orde van

St. Franciscus te Voorburg

gehouden door: Maclaine Pont, H.

gehouden op: 1965 (omstreeks)

Literatuur: NAI-MACL 24

BIJZONDERHEDEN:

Deze lezing over zijn bekering tot het katholicisme werd gehouden voor de derde orde van St. Franciscus te Voorburg, waarvan Maclaine Pont lid was.

Maclaine Pont, H., 'Het nieuwe hoofdbureau der Semarang-Chirebon-Stoomtram maatschappij in Tegal', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 1(1916), 89-98

Maclaine Pont, H., 'Een algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan voor de gemeente Semarang', *De Ingenieur* 33(1918)18, 328-334

Maclaine Pont, H., *Concept-program voor den bouw der Nederlandsch-Indische Technische Hoogeschool op Java*, Den Haag 19XX [1918]

Maclaine Pont, H., 'De Koloniale Tentoonstelling Semarang 1914', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 4(1919)2, 47-64

Maclaine Pont, H., 'Stedenbouw in Indië I', *Java-Bode* (08-05-1920)107

Maclaine Pont, H., 'Stedenbouw in Indië II', *Java-Bode* (11-05-1920)109

Maclaine Pont, H., 'De Bandoengsche uitbreidingsplannen I', *Preangerbode* (22-05-1920)142

Maclaine Pont, H., 'De Bandoengsche uitbreidingsplannen II', *Preangerbode* (27-05-1920)145

Maclaine Pont, H., 'Volkswoningbouw, een voordracht', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25(1922)19, 351-355, 378-383

Maclaine Pont, H., *Bijdrage tot de oplossing van de technische moeilijkheden van het volkshuisvestingsvraagstuk, speciaal voor de inlandschen bouw. Preadvies voor het 1e Volkshuisvestingscongres, Semarang, Weltevreden (Jakarta) 1922*, 1-36

Maclaine Pont, H., 'Het inlandsch bouwambacht, zijn beteekeenis... en toekomst?', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26(1923)10, 215-225

Maclaine Pont, H., 'Javaansche Architectuur', *Djawa* 3(1923)3, 112-127;159-170

Maclaine Pont, H., 'Javaansche Bouwbeginselen', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)19, 377-385

Maclaine Pont, H., *Overzicht van de overwegingen welke geleid hebben tot de oprichting van de Oudheidkundige Vereeniging 'Majapahit' te Modjokerto*, Weltevreden 1924

Maclaine Pont, H., 'Javaansche Architectuur', *Djawa* 4(1924), 44-73

Maclaine Pont, H., 'De Bangsal Tamanan van den Kraton te Djokja', *Djawa* 4(1924), 54-57

Maclaine Pont, H., 'De beteekeenis der Middeleeuwsche monumenten op Java', *Djawa* 4(1924)4, 199-238

Maclaine Pont, H., 'De tegenwoordige toestand der Javaansche architectuur, haar historische afleiding en vormgeving', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)6, 57-59, 90-95

Maclaine Pont, H., 'Beschouwingen over Majapahit II', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)10, 158-163

Maclaine Pont, H., 'Beginselen der Javaansche bouwconstructie I', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)11, 171-180

Maclaine Pont, H., 'Beginselen der Javaansche bouwconstructie II', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)12, 193-214

Maclaine Pont, H., 'Antwoord aan Wolff Schoemaker', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)15, 265-267

Maclaine Pont, H., 'Beginnelsen der Javaansche bouwconstructie III', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)15, 268-275

Maclaine Pont, H., *Madjapahit poging tot reconstructie van het stadsplan nagezocht op het terrein aan de hand van den middeleeuwschen dichter Prapanca*, Weltevreden 1925

Maclaine Pont, H., 'De historische rol van Majapahit. Een Hypothese', *Djawa* 6(1926), 294-317

Maclaine Pont, H., 'Inleiding tot het bezoek aan het emplacement en aan de bouwvallen van Majapahit', *Djawa* 7(1927), 171-174

Maclaine Pont, H., 'Beredeneerde opgave der reisschetsen, gemaakt in mei en juni 1915', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 15(1930)2, 45-54 en 69-87

Maclaine Pont, H., 'Mythe, overlevering en historisch besef op Java en de merkwaardige ontwikkeling van het museumwezen in Nederlandsch-Indië', *Dunne boekjes* (1936)3, 1-13

Maclaine Pont, H., 'Een stem uit Java', *Het Gildeboek* 21(1938)2, 63-64

Maclaine Pont, H., 'Mededeelingen van den deskundige', *Oudheidkundige Vereeniging Majapahit* (1940)

Maclaine Pont, H., *Ben ik mijn broeders hoeder? Een ernstig woord over Indië*, Den Haag (niet gepubliceerd) 1947

Maclaine Pont, H., 'De kompanie huwt de maagd van Buitenzorg (Uit de geschiedenis van Nederlands Oost-Indië I)', *De nieuwe eeuw Weekblad voor Nederland* 28(02-08-1947), 9

Maclaine Pont, H., 'De compagnie bracht orde in de archipel (Uit de geschiedenis van Nederlands Oost-Indië II)', *De nieuwe eeuw Weekblad voor Nederland* 28(16-08-1947), 9

Maclaine Pont, H., 'Het leven van de Javaanse bevolking (Uit de geschiedenis van Nederlands Oost-Indië III)', *De nieuwe eeuw Weekblad voor Nederland* 28(30-08-1947), 16

Maclaine Pont, H., *Evenwichtzoekende constructies; en hoe deze ten nutte te brengen van de moderne gemeenschap*, Den Haag 1953

Maclaine Pont, H., *Kolonialisme en vrijheid op Java naar aanleiding van een voordracht met discussie*, Den Haag 1958

Maclaine Pont, H., *De geschiedenis van Madjapahit Deel I: Java, de Hinduistische invasie en de historische gegevens uit de Javaanse cosmogonie: Djitap Sooroo*, Den Haag 1969

Maclaine Pont, H., *De geschiedenis van Madjapahit Deel III Dewi Sri: twistappel der goden*, Den Haag 1981 (postuum verschenen)

- 1 Abendanon, J.H., 'De Kartinscholen in Indië', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 1(1916-1917), 306-311
- 2 Akihary, H., *Architectuur en Stedebouw in Indonesië; 1870-1970*, Zutphen 1990, p.42-48, 125-128
- 3 Akihary, H.; Schell, S.; Temminck Groll, C.J.; Vletter, M. de, *Ir. F.J.L. Ghijsels : architect in Indonesia, 1910-1929*, Utrecht 1996, 12, 13, 14, 106
- 4 Akihary, H.P.M., 'Het koloniale bouwen in Nederlands-Indië', in: Vries, J. de, *Nederland 1913: een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988, 163-175
- 5 Baeten, J.P., *Inventaris/catalogus Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante kunsten*, Rotterdam 1994
- 6 Baeten, J.P.; Lips, L., *Concordansen behorend bij inventaris/catalogus Tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten*, Rotterdam 1994
- 7 Ballegoijen de Jong, M. van, *Spoorwegstations op Java*, Amsterdam 1993, 171-174
- 8 Berlage, H.P., *Mijn Indische reis, gedachten over cultuur en kunst*, Rotterdam 1931
- 9 Berlage, H.P., 'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39(1924)22, 399-408
- 10 'Berlage's Indische Reisherinneringen II', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (09-02-1924)
- 11 Bertels, I., Rooy, M. van, *Nederlands bouwen in de Hollandse Tropenstijl*, Hilversum [z.j.]
- 12 Bosch, F.D.K., 'Beschouwingen over Majapahit', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 10(1924), 157
- 13 Brugmans, H. (red.), *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld. Nederlanders en hun werk*, Amsterdam 1938, 968-969
- 14 Buitengeweg, H., *Bandoeng*, Wassenaar 1976, 65
- 15 Cairns, S., 'RE-surfacing: Architecture, Wajang and the Javanese house', in: Nalbantoglu, G.B., Wong, C.T., *Postcolonial space(s)*, New York, 78-88
- 17 Cramer, B.J.K., 'Dr. Berlage over moderne Indische bouwkunst en stadsontwikkeling', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)7, 77-79
- 18 'De Inlandsche woningbouw', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (18-08-1925)
- 19 Denslagen, W., *Romantisch modernisme: nostalgie in de monumentenzorg*, Amsterdam 2004, 102, 183, 184, 244
- 20 Dullemen, C.J. van., *Op zoek naar de tropenstijl. Leven en werk van prof. ir. C.P. Wolff Schoemaker, Indo-europees architect*, Utrecht 2008
- 21 Een gemeentewapen voor Modjokerto, 'Gemeentewapen', *Het Vaderland* (08-07-1929)
- 22 Eerste, 'De eerste hygiënetentoonstelling in Ned. Indië', *Het Vaderland* (27-08-1927)
- 23 Gill, R.G., *De Indische stad op Java en Madura*, Delft 1994, 88-90, 139-142, 169-170, 274
- 24 Hellings, J., 'Katholieke Javaansche Kunst', *Het Gildeboek* 21(1938)2, 454, 49
- 25 'Het tweede inlandsche volkshuisvestingscongres', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (31-08-1925)
- 26 Hoeks, H., Wils, E., *Wonen in Indië - House and home in the Dutch East Indies*, Den Haag 2000, 96, 99
- 27 'Inlandsche volkshuisvesting', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (17-09-1925)
- 28 Bervoets, J., *Plaatsingslijst van het archief van H. Maclaine Pont (1884 - 1971)* Den Haag 1994, Rotterdam 1996
- 29 Jessup, H., 'Four Dutch Buildings in Indonesia I, Henri Maclaine Pont's Institute of Technology, Bandung', *Orientations* 13(1982)9, 32-39
- 30 Jessup, H., 'Four Dutch Buildings in Indonesia IV, Henri Maclaine Pont's Church, Puhsarang', *Orientations* 13(1982)12, 22-34
- 31 Jessup, H., 'L 'architettura di Henri Maclaine Pont; Stile coloniale e tradizione indigene in Indonesia. The architecture of Henri Maclaine Pont; Colonial style and native tradition in Indonesia', *Lotus International* (1980)1, 108-114

- 32 Jessup, Helen Ibbitson, *Netherlands Architecture in Indonesia, 1900-1942*, Courtauld Institute of Art, London 1988
- 33 'Koloniale tentoonstelling te Semarang 1914', *De Ingenieur* 29(1914)31, 595-599
- 34 'Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië', *De Ingenieur* 34(1919)10, 181
- 35 Kusno, A., *Behind the postcolonial : architecture, urban space, and political cultures in Indonesia*, London 2000, 13, 25, 32, 33, 37, 39-45, 46, 47, 48, 81, 89
- 36 Leerdam, B.F. van, 'Overpeinzingen in de Maclaine Pontstraat', *Moesson* 43(1998)2, 22-24
- 37 Leerdam, B.F. van, 'Henri Maclaine Pont en het ontwerp van de Technische Hogeschool Bandoeng', *Moesson* 34(1989)1, 18-21
- 38 Leerdam, B.F. van, *Henri Maclaine Pont; Architect tussen twee werelden*, Delft 1988
- 39 Leerdam, B.F. van, *Architect Henri Maclaine Pont. Een speurtocht naar het wezenlijke van de Javaanse architectuur*, Delft 1995
- 40 Maclaine Pont, H., *Concept-program voor den bouw der Nederlandsch-Indische Technische Hoogeschool op Java*, Den Haag 19XX[1918]
- 41 Maclaine Pont, H., *Madjapahit poging tot reconstructie van het stadsplan nagezocht op het terrein aan de hand van den middeleeuwschen dichter Prapanca*, Weltevreden 1925
- 42 Maclaine Pont, H., *De geschiedenis van Madjapahit Deel I: Java, de Hinduïstische invasie en de historische gegevens uit de Javaanse cosmogonie: Djitap Soorooh*, Den Haag 1969
- 43 Maclaine Pont, H., *De geschiedenis van Madjapahit Deel III Dewi Sri: twistappel der goden*, Den Haag 1981
- 44 Maclaine Pont, H., *Overzicht van de overwegingen welke geleid hebben tot de oprichting van de Oudheidkundige Vereeniging 'Majapahit' te Modjokerto*, Weltevreden 1924
- 45 Maclaine Pont, H., 'Het nieuwe hoofdbureau der Semarang-Chirebon-Stoomtram maatschappij in Tegal', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 1(1916), 89-98
- 46 Maclaine Pont, H., 'De Koloniale Tentoonstelling Semarang 1914', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 4(1919)2, 47-64
- 47 Maclaine Pont, H., 'De tegenwoordige toestand der Javaansche architectuur, haar historische afleiding en vormgeving', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)6, 57-59, 90-95
- 48 Maclaine Pont, H., 'Een algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan voor de gemeente Semarang', *De Ingenieur* 33(1918)18, 328-334
- 49 Maclaine Pont, H., 'Mededeelingen van den deskundige', *Oudheidkundige Vereeniging Majapahit* (1940)
- 50 Maclaine Pont, H., 'Volkswoningbouw, een voordracht', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25(1922)19, 351-355, 378-383
- 51 Maclaine Pont, H., 'Beredeneerde opgave der reisschetsen, gemaakt in mei en juni 1915', *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 15(1930)2, 45-54 en 69-87
- 52 Maclaine Pont, H., *Bijdrage tot de oplossing van de technische moeilijkheden van het volkshuisvestingsvraagstuk, speciaal voor de inlandschen bouw. Preadvies voor het 1e Volkshuisvestingscongres, Semarang, Weltevreden (Jakarta) 1922*, 1-36
- 53 Maclaine Pont, H., *Kolonialisme en vrijheid op Java naar aanleiding van een voordracht met discussie*, Den Haag 1958
- 54 Maclaine Pont, H., *Ben ik mijn broeders hoeder? Een ernstig woord over Indië*, Den Haag (niet gepubliceerd) 1947
- 55 Maclaine Pont, H., *Evenwichtzoekende constructies; en hoe deze ten nutte te brengen van de moderne gemeenschap*, Den Haag 1953
- 56 Maclaine Pont, H., 'Het inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis... en toekomst?', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26(1923)10, 215-225
- 57 Maclaine Pont, H., 'Javaansche Architectuur', *Djawa* 4(1924), 44-73
- 58 Maclaine Pont, H., 'De beteekenis der Middeleeuwsche monumenten op Java', *Djawa* 4(1924)4, 199-238
- 59 Maclaine Pont, H., 'De Bangsal Tamanan van den Kraton te Djokja', *Djawa* 4(1924), 54-57
- 60 Maclaine Pont, H., 'De historische rol van Majapahit. Een Hypothese', *Djawa* 6(1926), 294-317
- 61 Maclaine Pont, H., 'Beginnelsen der Javaansche bouwconstructie I', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)11, 171-180
- 62 Maclaine Pont, H., 'Beginnelsen der Javaansche bouwconstructie II', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)12, 193-214
- 63 Maclaine Pont, H., 'Beginnelsen der Javaansche bouwconstructie III', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)15, 268-275
- 64 Maclaine Pont, H., 'Antwoord aan Wolff Schoemaker', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)15, 265-267
- 65 Maclaine Pont, H., 'Mythe, overlevering en historisch besef op Java en de merkwaardige ontwikkeling van het museumwezen in Nederlandsch-Indië', *Dunne boekjes* (1936)3, 1-13
- 66 Maclaine Pont, H., 'Een stem uit Java', *Het Gildeboek* 21(1938)2, 63-64
- 67 Maclaine Pont, H., 'De kompanie huwt de maagd van Buitenzorg (Uit de geschiedenis van Nederlands Oost-Indië I)', *De nieuwe eeuw Weekblad voor Nederland* 28(02-08-1947), 9
- 68 Maclaine Pont, H., 'De compagnie bracht orde in de archipel (Uit de geschiedenis van Nederlands Oost-Indië II)', *De nieuwe eeuw Weekblad voor Nederland* 28(16-08-1947), 9

- 69 Maclaine Pont, H., 'Het leven van de Javaanse bevolking (Uit de geschiedenis van Nederlands Oost-Indië III)', *De nieuwe eeuw Weekblad voor Nederland* 28(30-08-1947), 16
- 70 Maclaine Pont, H., 'Stedenbouw in Indië I', *Java-Bode* (08-05-1920)107
- 71 Maclaine Pont, H., 'Stedenbouw in Indië II', *Java-Bode* (11-05-1920)109
- 72 Maclaine Pont, H., 'De Bandoengsche uitbreidingsplannen I', *Preangerbode* (22-05-1920)142
- 73 Maclaine Pont, H., 'De Bandoengsche uitbreidingsplannen II', *Preangerbode* (27-05-1920)145
- 74 Maclaine Pont, H., 'Javaansche Bouwbeginnselen', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27(1924)19, 377-385
- 75 Mahatmanto, Ir. Henri Maclaine Pont : *representasi dalam historiografi arsitektur kolonial di Indonesia*, Bandung (Indonesia) 2001
- 76 Mens-Maclaine Pont, E. van, *Biografie van ir. Henri Maclaine Pont, deel I en II*, Amstelveen 1993
- 77 Mundardjito; Bambang Budi Utomo, *Majapahit Trowulan*, Jakarta 2006, 15, 16, 17, 18, 140, 141
- 78 Nas, P.J.M., *The past in the present : architecture in Indonesia*, Rotterdam 2006, 22, 107-111, 113-120, 122, 126, 133, 139
- 79 'De opening van de Indische Technische Hogeschool', *De Ingenieur* 35(1920)35, 624-627
- 80 Passchier, C., *Review Urban Development Strategy Bandung Metropolitan Area. Cultural Environment Study*, Bandung, ongepubliceerde studie 1989
- 81 Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* 15(1984)8, 5-11
- 82 Passchier, C., 'Bandung. Groei en ontwikkeling van een stad: 1900-1942', in: Berg, H.M. van den, e.a., *De Stenen Droom, opstellen over bouwkunst en monumentenzorg, opgedragen aan prof. ir. dr.C.L. Temminck Groll*, Zutphen, 94-102
- 83 Passchier, C., *Lijst van Architecten en Stedebouwkundigen werkzaam in Nederlands-Indië en Indonesië tot 1970*, 's-Hertogenbosch 1993
- 84 Passchier, C., research team Urban Development Strategy Bandung Metropolitan Area, *Inventory of monuments and worthwhile buildings in Bandung*, Bandung, ongepubliceerde studie 1989
- 85 Personalialia, 'Personalialia', *Bouw* 5(1950)23, 378
- 86 Plate, A., "Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten", *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw* 6(1921-1922)5, 145-160
- 87 Plate, A., 'Het uitbreidingsplan der Indische Gemeenten', *De Ingenieur* 33(1918)18, 274-297
- 88 Plate, A., 'Het uitbreidingsplan der gemeente Semarang', *De Ingenieur* 33(1918)22, 408
- 89 'Pohsarang kerk: een mix van architectuur', *Moesson* 37(1992)4, 14
- 90 Posthumus Meyjes sr., C.B., 'Zusterhuis en ziekenhuis voor de Nederlandsch Hervormde Diaconesseninrichting op de Overtoom te Amsterdam', *Bouwkundig Weekblad* 31(1911)32, 377-381
- 91 Prijotomo, J., 'When West meets East: One Century of Architecture in Indonesia (1890s-1990s)', *Architronic*, 1-10
- 93 'Prins Alexanderstichting Huis ter Heide', *De Bouwwereld* 12(1913), 169-171
- 94 'Willem Maas overleden +', *Het Gildeboek* 32(1950)2-3, 53
- 95 Regt, E. de [e.a.], *Het Indische bouwen : architectuur en stedebouw in Indonesië*, Helmond 1990
- 96 Roosmalen, P.K.M. van, *Ontwerpen aan de stad : stedenbouw in Nederlands-Indië en Indonesië (1905-1950)*, Delft 2008, 13, 16, 43, 48, 53, 55, 56, 57, 63, 69, 70, 71, 77, 86, 120, 123-127, 220, 221, 226, 229, 230, 238, 239, 240, 244, 245, 262, 263, 271
- 97 Roosmalen, P.K.M. van, 'Familiar, yet different. Indische architecture and town planning', *Groeniek Historisch Tijdschrift* (2007)174, 79, 80, 85
- 98 Roosmalen, P.K.M. van, 'We zullen het ze vertellen. Het vergeten Indisch werk van Nederlandse architecten', in: Beekum, R. van, Geneste, D., Vredenberg, J., *Tjeerd Boersma : Laverend op koers*, Rotterdam, 108-112
- 99 Roosmalen, P.K.M. van, 'Blaricum sous les tropiques. Les principes de l'urbanisme moderne néerlandais en Indonésie', in: Pabois, M., Toulhier, B., *Architecture coloniale et patrimoine. Expériences européennes*, Paris, 60, 63, 64, 66, 75
- 100 Roosmalen, P.K.M. van, 'Voor kota en kampong; ontstaan van een stedenbouwkundige discipline', in: Ravesteijn, W., Kop, J., *Bouwen in de archipel*, Zutphen 2004, 188, 191, 192, 250
- 101 Ruimschotel, Tj., 'Indische stedebouw, architectuur en het moderne bouwen', *Spiegel Historiaal*, *Maandblad voor geschiedenis en archeologie*, 28(1993)7/8, 320-324
- 102 Soest, R. van, Franssen, B., 'De tropische art déco van Bandung', *Heemschut* 79(2002)5
- 103 Sandick, R.A. van, 'De opening van de Indische Technische Hogeschool', *De Ingenieur* 35(1920)38, 691-699
- 104 Steenbrink, K., *Catholics in Indonesia 1808-1942: a documented history*, Leiden 2003, 367, 368
- 105 Sumalyo, Y., *Arsitektur kolonial Belanda di Indonesia*, Yogyakarta 1993
- 106 Teeuwen-Verbrugh, E., *Architectuur op Java. Ontwikkelingen en discussies, die vanaf ca. 1920 geleid hebben tot een eigen architectuur op Java*, Leiden, ongepubliceerde doctoraalscriptie 1993
- 107 Tellander, Marie Elise, *Colonial Architecture in Indonesia. Aalbers, An International Architect*, Davis, California, USA. ongepubliceerde uitgave. 1993
- 108 Temminck Groll, C.L., 'Het Indische bouwen', *Moesson* 34(1990)14, 18
- 109 Terkuhle, A., 'De elektrische tram te Surabaya', *De Ingenieur* 40(1925)11, 216-223

- 110 Tielrooy, J., 'Madjapahit', *Elseviers Maandschrift* 37(1928)1, 26-29
- 111 Tillema, H.F., '*Kromoblanda*': Over 't vraagstuk van 'het wonen' in Kromo's groote land, deel 5, 1e deel 1916-1922, Den Haag 1922
- 112 Van onze correspondent, 'Oostindië: De Hoogeschoolgebouwen', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (18-09-1920)
- 113 Vletter, M. de, *Moderniteit in de tropen*, Rotterdam 2007
- 114 Volgens het N.[ieuws] v.[an] d.[e] D.[ag], 'Volgens', *Het Vaderland* (20-06-1927)
- 115 Voskuil, R.P.G.A., e.a., *Bandoeng, Beeld van een stad*, Purmerend 1996, 162, 163
- 116 Wolff Schoemaker, C.P., 'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo Europeeschen architectuurstijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26(1923)11, 188-194

Register personen en instellingen

- Afdeling Paré van het St. Melaniawerk 96
 Akihary, H. 7, 70
 Algemeen Ingenieurs- en Architectenbureau (AIA) 68
 Algemene Rooms-Katholieke Officiersvereniging in
 Surabaya 116
 Archigram 15
 Architectura et Amicitia 115
 Aristo 116
- Backere, Th. de 54, 92
 Bataviaasch Genootschap 115
 Berlage, H.P. 11, 18, 29, 31, 32, 35
 Berretty, D. 68
 Bosch, F.D.K. 47
 Bosscha, K.A.R. 10, 11, 23, 70
 Bossu, graaf van 10
 Braat, Fa., Delft 75
 Burgerlijk Geneeskundige Dienst 33
 Buijs, H. 22, 23, 31, 85
- Calatrava, S. 9
 Coen, J.P. 11
 Colijn, H. 36
 Corbusier, Le 42
- Dam, D. van 103
 Damen, de heer 109
 Damiaan, Sint 11
 Deli-Maatschappij 10
 Derde orde van St. Franciscus 111, 116
Djawa 35, 72, 115, 117, 118, 120,
 Duiker, J. 61
- Embden, S.J. van 62, 106
 Emy, A.R. 16
 Eschauzier, G.J. 89
- Ferwerda, familie 100
 Forschungsinstitut für leichte Tragwerke 67
- Geldersche schoonheidscommissie 103
 Gemeente Semarang 81
 Gerlings, C. 106
 Gerlings, J.Th. 12, 23, 81
 Gerlings, L.H. 12, 17
 Ghijsels, F.J.L. 10, 68, 72
 Gill, R. 79
 Granpré Molière, M.J. 10, 49, 60, 70, 71
- Haagse Ingenieurskring 116
 Heemskerk, A. 22, 23, 31, 85
 Hoegen, de heer 100
 Hulswit, M.J. 11
 Huybers, P. 9
- Ibbitson-Jessup, Helen 7, 70, 71
 Iko, beeldhouwer uit Bogor 100
Indisch Bouwkundig Tijdschrift 35, 36, 72, 115, 117, 118,
 119, 120, 122
 Indisch Genootschap 18
 Indische Gotiek 63, 64, 65, 66, 107, 108, 110, 111, 112,
 113
 Indische Maatschappij voor Individuele Werkverschaf-
 fing (IMIV) 49
Ingenieur, De 71, 72, 73, 89, 117, 119, 120, 121
 Irwin, J. 66, 67
- James, ir. 13
- Karsten, Th. 7, 10, 18, 20, 21, 35, 37, 43, 62, 70, 71, 81,
 84, 106
 Kist, N.C. 63
 Klinkhamer, J.F. 10, 12, 13, 23, 24, 71, 77
 Klopper, J. 24, 32, 37
Koerier, De 49
 Koningin Wilhelmina 80
 Koningin-moeder Emma 81
 Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI) 18, 22, 73, 85, 116
 Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in
 Nederlandsch Indië 23, 85
 Koninklijke Vereeniging 'Oost en West' 98

Laman Trip, C. 87
 Landbouwkundige Vereeniging Sukaboemi 33, 115
 Leerdam, B.F. van 7, 48, 70, 75
 Levens- en Lijfrenteverzekeringmaatschappij
 'De Algemeene' 11
 Limburg Stirum, J.P. graaf van 32, 85
 Lowenstein, M.D. 67
Locomotief, De 13, 76
 Lutkie, W. 116

Maas, W.A. 70, 85
 Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen 21
 Maatschappij voor exploitatie der suikerondernemin-
 gen Sentanenlor, Brankal & Dinoyo 89
 Maclaine Pont, A.J.G. 10, 87, 88
 Maclaine Pont, familie
 Maclaine Pont, G. 10
 Maclaine Pont, J. 10
 Maclaine Pont, L. 21
 Maclaine Pont, N. 21
 Maclaine Pont, P. 10, 70
 Maclaine Pont, P.A. 10
 Maclaine Pont, W.P. 10
 Maclaine Pont-Gerlings, L.H. 12, 32, 48, 49, 81
 Mazure, J.P.
 Mens-Maclaine Pont, E. van 7, 21, 70, 71, 73, 97
 Mens, E.J. van 97
 Mook, H.J. van 116
 Multatuli 11

Nassuth, S. 66
 Nationaal Archief 73, 77, 79, 80, 85, 89
 Nederlands Architectuurinstituut 73
Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw 82, 83, 117, 118, 119,
 120, 121
 Nederlandsche Handel-Maatschappij 16, 81
 Nederlandsch Hervormde Diaconesseninrichting 75
 Nederlandsch-Indische Handelsbank 16, 79, 80
 Nederlands-Indische Spoor- en tramwegmaatschappij
 (NISM) 10, 12, 13, 73

Nederlandse Indische Betonmaatschappij 82
 Nervi, P.L. 9, 65
 Niemans, M.J. & Zonen, steenhouwerij 99
Nieuwe Rotterdamsche Courant 66

Olympia Manufacturing Ltd. 106
 Oost-Java Stoomtram Maatschappij 34, 82, 88, 89
 Otto, Fr. 9, 67, 72
 Oudheidkundige Dienst 21, 47, 48
 Oudheidkundige Vereeniging 'Madjapahit' 47, 68,
 90, 115
 Ouëndag, B.J. 12, 13, 77

Plate, A. 18, 83, 84
 Piano, R. 9
 Posthumus Meyjes sr., C.B. 10, 75
 Prins Alexander Stichting 75
 Prins-gemaal Hendrik 81
 Prouvé, J. 9

Raffles, T.S. 10
 Regent van Sihoarjo 93
 Reksoamiprodjo, R.T., Regent van Modjokerto 42, 43, 93
 Revalidatie Centrum Overtoom 75
 Rijksgebouwendienst 29

Schmid, W.L.H. 64, 72
 Schmidt & Co., adviesbureau 106
 Schoemaker, R.L.A. 70
 Schmutzer, familie 100
 Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij (SCS)
 12, 16, 76, 77, 78, 79, 81
 Semarang-Joana Stoomtram Maatschappij 89
 Semarangsche Kartini Vereeniging 81
 Serajoedal Stoomtram Maatschappij 81
 Silas, J. 71
 Sjailendra's 36
 Slors, V.L. 85
 Sociaal Technische Vereeniging van Democratische
 Ingenieurs en Architecten (STV) 89, 115

Sociëteit De Witte 116
 Soerakartaschen Kunstkring 116
 Soerjo Winoto 37
 Sorber, J. 77
 Stichting Maclaine Pont 64
Stuw, De 116

Tange, K. 15
 Tjampa 36
 Technische Hoogeschool Bandung 33, 62, 85, 86
Telegraaf, De 66
 UNESCO 66
 Utzon, J. 42, 71

Van Nelle 82
 Vereeniging Kartinfonds 18, 73, 80
 Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië
 11
 Vernac, A.J.C. 22, 23, 31, 85
 Vlijmen, J.M.B.G. van 109
 Vogel, L.H.G. de 10
 Vogel, W. de 33

Westmaas & de Pagter, Fa. 87
 Weys, C.W. 71
 Wildeman, H.H. & Hemels, Amersfoort 75
 Winoto, S. 37
 Wolff Schoemaker, C.P. 9, 11, 32, 35, 36, 37, 42, 68,
 69, 70
 Wolters, Pater J.M. 54, 93, 109

IJzerman, J.W. 31, 32, 71

Zweers, B.H.H. 63
 Zwiers, H.T. 63

Register plaatsen

Amsterdam

Hervormd Diaconnessenhuis 75

Athene 42, 44

Bali 39, 41

Bandung

Ameublement E. van Mens-Maclaine Pont 97

Fabriek met kantoor Olympia 62, 106

Technische Hoogeschool 'Institut Teknologi' (ITB) 9, 21, 22-32, 62, 68, 85, 86

Batangan 116

Batavia

Woning voor personeel der Bataviasche jachtclub 88

Berlijn 18

Bilthoven 22, 23

Bologna 15

Borobudur 21, 36, 38, 61, 83

Brisbane-Den Haag

Conceptplan voor afsluitbare, totale overkapping van een burger-luchthaven, van Amerikaanschen opzet, volgens het systeem 'Indische Gotiek' 63, 64, 98

Chicago 20, 81

Cilacap

Suikerloodsen 80

Cirebon (Cheribon)

Mesdjid Agung 89

Suikerloodsen 79

Delft 9, 10, 11, 12, 23, 24, 29, 37, 49, 60

Den Haag

Grafsteen voor ouders Maclaine Pont 99

Kalenderontwerp 98, 99

Kruisvaan voor de derde orde 110

Wajangpoppen 102

Djokja 39

Diëngplateau

Reisschetsen 83

Gadungan

School voor Javaanse meisjes 96

Ganjuran 49

Garut 38, 39

Hannover 67

Hilversum 66

Huis ter Heide (gemeente Zeist)

Blindeninstituut 10, 75

Jakarta (Weltevreden)

Woning A.J.G. Maclaine Pont 87

Woning C. Laman Trip 87

Woning voor het personeel der Bataviasche jachtclub 88

Java

Miskelk 109

Monstrans 96, 97

Kruiswegstatie voor een kerk 100

Driemans pionierswoning voor een landbouwonderneming in de tropen 110

Bangsai Witjana 39, 40

Kalimantan 29

Kediri 54, 80

Kopenhagen 72

Kuningan 39

Los Angeles 46

London 66

Madura 49

Majapahit 47-49, 66, 90

Maurik

Woonhuis 'De oude Hofstede' 103, 104, 105

Minangkabau 35, 38

Modjokerto 42, 48, 49, 90

Molokai 111

Ngabar

Volksschool 49, 93

Nias 35

Pasir Madang

Begraafplaats Lion 97

Prambanan 20, 21, 36, 38, 39, 83

Purwokerto (Poerwokerto)

Dienstwoningen voor Serajoedal Stoomtram

Maatschappij 12, 81

Puhsarang (Pohsarang)

Heilig Hartkerk voor de r.-k. missie 9, 54-61, 62, 67, 69, 72, 92, 93, 94, 95, 109

San Francisco 46

Santpoort

Garage 62, 114

Semarang

De Koloniale Tentoonstelling 20, 81, 82

Kartinischool 18, 80

Voorlopig plan voor infrastructuur van de gemeente

Semarang 18, 84

Woning op volkshuisvestingscongres te

Semarang 89

Winkels

Semarang-West

Stationsgebouw Poncol 12, 17, 76

Tramhotel 12, 79

Woningen Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij 81

Sidoarjo

Politieposten 49, 93

Desaschool 49, 93

Sluis

Verbouwing Herenhuis 62, 100, 101

Solo 35, 39

Surabaya (Soerabaja) 10, 54, 62

Bebouwingsplan wijk Dermo (Darmo) 18, 19, 82, 83

Acht woningen voor Oost-Java Stoomtram

Maatschappij 88

Dienstwoningen voor Oost-Java Stoomtram
 Maatschappij in wijk Sahawan 18, 34, 68, 88, 89
 Dienstwoningen voor suikerfabriek Dinoyo 89
 Sulawesi 35
 Sumatra 29, 38
 Sydney 72

Tegal
 Hoofdkantoor Semarang-Cheribon Stoomtram
 Maatschappij 12, 13, 14, 15, 77, 78
 Dienstwoningen voor Semarang-Cheribon
 Stoomtram Maatschappij 79
 Suikerpakhuizen met spooreplacement 81
 Complex suikerpakhuizen en kantoor voor
 Nederlandsch-Indische Handelsbank 79

Tjelaket
 Bungalow 92

Trawulan 32, 43, 50
 Archeologisch veldmuseum 47, 48, 50-53, 62, 67, 90,
 91

Trenggalek 49
 Tuleng 49

Voorburg 66

Wlingli
 Missiekerkje 54, 92

Yogyakarta 21, 40, 41, 45

illustratieverantwoording

Ballegoijen de Jong, M. van, *Spoorwegstations op Java*, Amsterdam
 1993 76

Beekum, R. van 43, 44, 45

Collecte Van Mens-Maclaine Pont 12, 17, 82, 87, 88, 97

Collectie J. Buijs 22, 31, 86

Djawa 3(1923)3 39

Fletcher, B., *A history of architecture* 1948 44

Gildeboek, Het 1937 97

Indisch Bouwkundig Tijdschrift 1924 38, 46

Ingenieur, De 29(1914)31 20

Ingenieur, De 33(1918)18 19, 81, 84

Ingenieur, De 40(1925)11 88

Leerdam, B. van, *Architect Henri Maclaine Pont*, Delft 1995 23, 24,
 43, 48

Leerdam, B. van, *Henri Maclaine Pont*, Delft 1988 25, 26, 27, 30, 31,
 85

Koninklijk Instituut voor de Tropen Amsterdam 76

Nationaal Archief Den Haag, toegangsnr. 2.20.38.03 Archief Vereni-
 ging Kartini-fonds 80

Nationaal Archief Den Haag, toegangsnr. 2.20.14.01 Archiven van
 de Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij 77, 79

Nederlands Architectuurinstituut NAI/MACL omslag, 4, 13, 34, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 76, 90, 91, 92, 93,
 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114

Nederlands Architectuurinstituut NAI/POX 75

Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw 1(1916/1917) 13, 14, 15, 77, 78,
 80

Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw 4(1919/1920)2 20

Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw 6(1921/1922)5 82

Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw 15(1930/1931)2 21, 83

Roosmalen, P.K.M. van, 'Voor kota en kampong; ontstaan van een
 stedenbouwkundige discipline', in: Ravesteijn, W., Kop, J., *Bouwen
 in de archipel*, Zutphen 2004 89

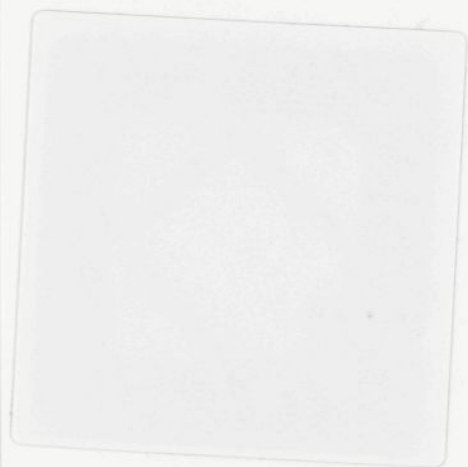
Vries, G. de 24, 27, 29, 40, 41, 43, 44, 45, 52, 55, 56, 59, 68

Eerder verschenen in deze reeks:

Michiel Brinkman (1873-1925)
Henri Evers (1855-1929)
J.H.W. Leliman (1878-1929)
J.J. van Nieukerken (1854-1913), M.A. van Nieukerken (1879-1963)
en J. van Nieukerken (1885-1962)
M.P.J.H. Klijnen (1887-1973)
J.M. Groenewegen (1888-1980)
J. Otten Husly (1738-1796)
L.P. Roodbaard (1782-1851)
J.C. van Epen (1880-1960)
A.L. van Gendt (1835-1901), J.G. van Gendt (1866-1925) en
A.D.N. van Gendt (1870-1932)
E.H. Kraaijvanger (1899-1978) en H.M. Kraaijvanger (1903-1981)
G.W. van Heukelom (1870-1952)
A.F. Aalbers (1897-1961)
I. Falkenberg-Liefrinck (1901-2006)
H. Knijtijzer (1914-1974)
K.J. Muller (1857-1942)
A. Bodon (1906-1993)
J.H. Leliman (1828-1910)
Harry Elte Phzn. (1880-1944)
A.J. Kropholler (1881-1973)
Ad van der Steur (1893-1953)

Liem Bwan Tjie (1891-1966)
L. van der Laan (1864-1942) en J.A. van der Laan (1896-1966)
A. Eibink (1893-1975) en J.A. Snellebrand (1891-1963)
J. Verheul Dzn. (1860-1948)
Z.D.J.W. Gulden (1875-1960) en M. Geldmaker (1874-1930)
Th.W. Rueter (1876-1963)
A. Nicolai (1914-2001)
Cora Nicolai-Chaillet (1919-1975)
F.A. Warners (1888-1952)
K. van der Gaast (1923-1993)
S. van Ravesteyn (1889-1983)
A. Broese van Groenou (1880-1961) en S. de Clercq (1876-1962)
Theo Bosch (1940-1994)
A.J.N. Boosten (1893-1951)
Hendrik Willem Valk (1886-1973)
M.F. Duintjer (1908-1983)
Paul De Ley (*1943)
G.C. Bremer (1880-1949)
J.D. Zocher jr. (1791-1870)
Enrico Hartsuyker (*1925) en Luzia Hartsuyker-Curjel(*1926)
G.F. la Croix (1877-1923)
Hein Salomonson (1910-1994)
J.F. Metzelaar (1818-1897) en W.C. Metzelaar (1848-1918)

TU Delft Library
Architecture
Julianalaan 134
2628 BL DELFT

Met een handvol aansprekende gebouwen verrijkte Henri Maclaine Pont tussen 1910 en 1940 de westerse architectuur in Indonesië, het toenmalige Nederlands Indië. Hij voelde affiniteit met de inlandse bouwtraditie, en was van mening dat die verder ontwikkeld kon worden. Hij bereikte in zijn ontwerpen volstrekt oorspronkelijke resultaten, waarin waardevolle eigenschappen van het inlands bouwen de inspiratie waren voor een architectuur en constructie die aan westerse maatstaven beantwoordde.

Maclaine Pont ontwierp ondermeer de gebouwen van de Technische Hogeschool Bandung in 1919, die nu nog als bijzonder gelden. In vorm en materiaal Indisch, in constructie doelmatig en expressief.

In de jaren dertig ontwikkelde hij al experimenterend gespannen dakconstructies, waarmee hij een uniek pionier op dit gebied was. Veel later hebben architecten als P.L. Nervi, J. Prouvé en Fr. Otto ook op deze wijze gewerkt.

Het belang van zijn werk ligt tevens in zijn archeologische opgravingen in Trawulan op Oost-Java, waar hij vrijwel in zijn eentje de resten van het rijk van Madjapahit in kaart bracht. Zijn betekenis als erfgoedbehoeder wordt in Indonesië dan ook zeer op waarde geschat.

Dit boek verschijnt op initiatief van de Stichting Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedebouwkundigen (BONAS). De Stichting BONAS, gehuisvest in het gebouw van het Nederlands Architectuurinstituut, houdt zich sinds 1994 bezig met het inventariseren van het werk van Nederlandse architecten, interieurarchitecten, stedenbouwkundigen en tuin- en landschapsarchitecten uit de negentiende en twintigste eeuw.

ISBN/EAN: 978-90-76643-36-6

Stichting BONAS, Museumpark 25, 3015 CB Rotterdam | bonas@nai.nl | www.bonas.nl

TEKENHUIS AMSTERDAM | BLINDENINSTITUUT
ON 1912-1914 | LODS CITACAP 1912-1913
TUDIE SURABAYA 1915 | REISSCHETSEN 1917
ABAYA 1922 | WOONHUIS JAKARTA
OW TJELAKET 1935 OMSTREEKS | SC
GAAFFLAATS PASIR MADANG 1942
TREEKS) | BOERDERIJ MAURIK 1948
TUDIE 1957 | GARAGE SANTPOORT
ANG 1912 | PAKHUIS LEGAL 1912-1913
TELLING SEMARANG 1914-1915 | STEDEN

Po